

57. Srečanje mladih raziskovalcev Slovenije 2023

GRAJENJE KULTURE VKLJUČEVANJA

filozofija ali sociologija

Raziskovalna naloga

III. GIMNAZIJA MARIBOR

III. gimnazija Maribor
Gospodsvetska cesta 4
2000 Maribor

Avtorica: Katarina Mahmutović

Mentorica: Mojca Fajt

Maribor, 2023

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	7
1.1	Cilji.....	8
1.2	Raziskovalno vprašanje.....	9
1.3	Hipoteze	9
2	TEORETIČNI DEL	10
2.1	Kulturni vzorci	10
2.2	Stereotipi in predsodki	10
2.3	Strpnost in dialog v sodobni demokratični družbi	11
2.4	Predsodki v postmoderne družbi 21. stoletja	12
2.5	Nova področja pojavljanja predsodkov.....	12
2.6	Percepcija diskriminacije in soočanje s predsodki.....	14
2.7	Vključujoča družba kot prostor enakih možnosti.....	17
2.8	Pravni okvir	17
2.9	Organizacije, ki si prizadevajo za grajenje kulture vključevanja.....	19
2.10	Mladi iz marginaliziranih skupin	20
2.11	Varno in spodbudno učno okolje	21
2.12	Ali so izpolnjene temeljne potrebe in pravice vseh mladih na področju izobraževanja?	23
3	EMPIRIČNI DEL	25
3.1	Metodologija	25
3.2	Intervju s svetovalno delavko v gimnazijskem programu, Nino Vollmaier.....	26
3.3	Intervju s svetovalno delavko v programu predšolska vzgoja - srednje strokovno izobraževanje, Bojano Posavec Vaupotič.....	29
3.4	Intervju s svetovalno delavko v osnovni šoli Antona Ingoliča- podružnica Pragersko, Rebeko Pirš.....	31
3.5	Intervju z igralko in performerko Lino Akif	34
3.6	Intervju z radijsko voditeljico in humanitarko Ano Praznik	37
3.7	Intervju z istospolno usmerjenim moškim, 27 let, zaposlen v UKC Maribor.....	39
3.8	Intervju z mladostnico muslimanske vere.....	40
3.9	Intervju s priseljenko iz Srbije, 32 let živi v Sloveniji	42
3.10	Intervju s priseljencem iz Jordanije, 49 let.....	43
3.11	Intervju z mladostnico v rejništvu, priseljenko iz Romunije	44
3.12	Analiza in rezultati intervjujev	45
3.13	Rezultati, analiza in interpretacija anketnega vprašalnika	47
4	ZAKLJUČEK	58
5	ZAKLJUČNI SKLEP	63
6	DRUŽBENA ODGOVORNOST	64
7	LITERATURA IN VIRI.....	66
7.1	Literatura	66
7.2	Spletni viri.....	67
8	PRILOGE	70

Kazalo tabel

Tabela 1: Razporeditev odgovorov anketirancev na vprašanje »Z družino se preseliš v nov kraj. Starši te prosijo, da povabiš na večerjo sosede, da se spoznate. S katerimi tremi bi najmanj rad/a sedel/a za skupno mizo?« glede na izobraževalni program57

Kazalo grafov

Graf 1: Spol respondentov	47
Graf 2: Starost respondentov	48
Graf 3: Izobraževalni program respondentov	48
Graf 4: Narodnost respondentov	49
Graf 5: Spolna usmerjenost respondentov	49
Graf 6: Verska pripadnost respondentov	50
Graf 7: Stališče respondentov o diskriminaciji zaradi drugačnosti	50
Graf 8: Področje diskriminacije	51
Graf 9: Oblike nasilja	52
Graf 10: Stališče respondentov o vplivu izobrazbe na strpnost.....	53
Graf 11: Stališče respondentov o sovražnem govoru v slovenski družbi	53
Graf 12: Mnenje o odnosu šole do izključevanja posameznikov	54
Graf 13: Mnenje o medijskih reprezentacijah družbenih manjšin	55
Graf 14: Stališče respondentov o tem, s kom ne bi želeli sedeti za mizo	56

POVZETEK

Vključujoča družba je prostor enakih možnosti, v katerem posameznik lahko vpliva na svoj družbeni položaj. Raziskujemo, kako ustvariti okolje, v katerem so osebam z različnimi marginaliziranimi okoliščinami zagotovljene enake možnosti za participacijo. Izpostavimo pot h grajenju vključujoče družbe preko ozaveščenosti, razumevanja, sprejemanja in spoštovanja. Osredotočamo se na pripoznanje inherentne vrednosti in dostojanstva mladostnikov.

V raziskovalno teoretičnem delu preučimo nediskriminacijo kot enega izmed temeljnih elementov mednarodnega okvira človekovih pravic. Posamezniki marginalizacijo doživljajo preko omejenega dostopa ali izključitve iz družbenega, kulturnega in ekonomskega udejstvovanja. Proučimo, ali so izpolnjene temeljne potrebe in pravice vseh mladih na področju izobraževanja.

V raziskovalno empiričnem delu se pozanimamo, kako je z individualno diskriminacijo, ki jo izvajajo posamezniki in s strukturno diskriminacijo, ki izhaja iz izključevanja nekaterih družbenih skupin na podlagi etnične pripadnosti, jezika, rase, vere, socialno-ekonomskega položaja in spolne usmerjenosti. Preko poglobljenega razumevanja vrstniškega nasilja in sovražnega govora raziščemo, ali mladi šolo doživljajo kot varen in vključujoč prostor. Raziskava je zasnovana na intervjujih, anketah in analizah podatkov in se osredotoča na izpostavljenost neenakosti.

Naloga lahko pripomore k odstranjevanju ovir, ki obstajajo za določene skupine mladih v naši družbi.

Ključne besede: vključujoča družba, marginalizacija, strpnost, različnost, predsodki

ABSTRACT

The including society is a space of equal options in which individuals can have an influence on their own social status. We are investigating how to create an environment where people with different marginalised circumstances are given equal opportunities to participate. We highlight the path to building an inclusive society through awareness, understanding, acceptance and respect. We focus on recognising the inherent worth and dignity of adolescents.

In the theoretical part of the research paper, we examine non-discrimination as one of the fundamental elements of the international human rights framework. Individuals experience marginalisation through limited access or exclusion from social, cultural and economic participation. We consider whether the basic needs and rights of all young people in education are being met.

In the empirical part of the research paper, we are looking at individual discrimination by individuals and structural discrimination resulting from the exclusion of certain groups in society on the basis of age, gender, ethnicity, language, race, socio-economic status, physical or mental ability, gender identity or expression, sexual orientation and religion. Through a deeper understanding of peer violence and hate speech, we explore whether young people experience school as a safe and inclusive place. The research is based on interviews, surveys and data analysis and focuses on exposure to inequalities.

This research can help to remove the barriers that exist for certain groups of young people in our society.

Keywords: an inclusive society, marginalisation, tolerance, diversity, prejudices

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorici, gospe Mojci Fajt, za strokovno vodenje, spodbudne besede in pomoč pri nastajanju raziskovalne naloge.

Zahvaljujem se tudi vsem anketirancem in posameznikom, s katerimi sem opravila intervjuje, ki pripomorejo k razbijanju predsodkov.

Nazadnje velik hvala družini, fantu in prijateljem za podporo skozi oblikovanje celotne naloge.

1 UVOD

Teza, ki jo zagovarjamo v raziskovalni nalogi, skuša upoštevati teoretične poglede in praktične probleme na področju socialne izključenosti. Prepletamo različne mehanizme izključevanja v sodobnih družbah in posamezna področja, posebej področje izobraževanja. V nekaj naslednjih poglavjih bomo predstavili specifične ranljive družbene skupine ter različne akterje, od države do širše skupnosti. Grajenje kulture vključevanja nedvomno sproža vprašanje o tem, kako delujejo nivoji na katerih poteka vključevanje, politike vključevanja na ravni države ter pristopi in programi vključevanja na ravni organizacij in skupnosti.

Diskriminacija je na podlagi Splošne deklaracije človekovih pravic, Evropske konvencije o človekovih pravicah, Ustave Republike Slovenije in še mnogih drugih dokumentov prepovedana, pa vendar je zelo razširjena in se pogosto pojavlja. Razlikovanje ljudi na osnovi njihovih sposobnosti in znanj je lahko povsem legitimno, vendar problem nastane, kadar ljudi razlikujemo na podlagi osebnih okoliščin. Diskriminacija na takšni osnovi ustvarja neenake možnosti in vzpostavlja posameznike ali skupine, ki imajo manj pravic od drugih, s tem pa so marginalizirane in socialno odrinjene. »Govorimo o milijonih, ki so jim spretno vcepili strah, kompleks manjvrednosti, tesnobo, ponižnost, obup, lakajstvo« (Fanon, 1952, 5). Predsodki in iz njih izhajajoče diskriminacije do različnih družbenih skupin so v današnjem času še vedno velik problem. Njihovo trpežnost gre pripisati ideološki funkciji, ki jo opravljajo, to je podpiranje, racionaliziranje in legitimiranje družbenega statusa quo oz. opravičevanje izkoriščevanja marginalnih skupin ter predstavljanje konkretnih razmerij moči kot naravnih (Ule, 2005, 29). V luči tega spoznanja v nalogi raziskujemo izražanje predsodkov in nestrpnosti ter obravnavamo možne razloge za tako stanje.

Če so se predsodki nekdaj izražali odkrito in agresivno skozi zavračanje ter nasilje v neposrednih stikih s člani »nezaželenih« skupin, pa Ule (2005, 21-25) trdi, da smo dandanes priča njihovemu premiku (ne pa izginjanju) k pasivnemu odklanjanju in izogibanju stikov s taistimi člani, ignoriranju in distanci, nezanimanju in tihemu preziru do drugačnosti. V okviru slednjega si zastavljamo vprašanje, ali bi bilo bolj točno trditi, da moderni predsodki ne nadomeščajo tradicionalnih, temveč jih le dopolnjujejo? Ugotavljamo, da je sovražno vedenje postalo družbeni problem, ki ima resne posledice za družbo kot celoto. Ukvarjamo se z vprašanjem sprejemanja učinkovitih ukrepov za preprečevanje sovražnega vedenja in zagotavljanje enakosti za vse družbene skupine.

Vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, je zato mnogokrat ključna v procesu oblikovanja prepričanj o svetu pri mlajših generacijah. Zdelo se nam je koristno, da raziščemo prepričanja med različnimi starostnimi skupinami, predvsem med srednješolci in prispevamo k njegovi večji poznavnosti.

1.1 Cilji

Osrednji cilj naloge bo raziskati, kako ustvariti okolje, v katerem so osebam z različnimi marginaliziranimi okoliščinami zagotovljene enake možnosti za participacijo. Izpostavimo pot h grajenju vključujoče družbe preko ozaveščenosti, razumevanja, sprejemanja in spoštovanja. Eden izmed ciljev raziskovalne naloge bo ugotoviti, kako lahko razvijemo kulturo, ki spodbuja vključevanje vseh ljudi, ne glede na njihovo etnično, kulturno, spolno in družbeno ozadje. To zahteva ukrepe na več ravneh, vključno z zakonodajo, politiko, izobraževanjem, zaposlovanjem in vsakdanjim življenjem.

V nalogi želimo preko teoretičnega pregleda prepoznati glavne vidike družbene izključenosti mladih, saj mnogi mladi doživljajo marginalizacijo na podlagi pripadnosti več kot eni marginalizirani skupini in se soočajo z več sistemi zatiranja hkrati.

Naš namen je prikazati, kako zagotoviti varno in spodbudno učno okolje, ki se trudi, da zagotavlja vključevanje, prepoved katerekoli oblike nasilja, spodbujanje spoštljive komunikacije.

Z analizo primarnih virov, zakonodajnega okvira in organizacij, ki delujejo na področjih človekovih pravic, izobraževanja in ozaveščanja o pomembnosti strpnosti, želimo predstaviti vključevalne prakse ranljivih skupin prebivalstva.

Preučimo tudi številne raziskave o tej tematiki.

Metoda intervjuja nam bo v pomoč pri beleženju diskriminatorskih praks glede na osebne okoliščine.

Ugotovitve iz treh intervjujev s svetovalno službo nam bodo pomagale pri pojasnjevanju problematike izključevanja v šolskem okolju. Preverimo, ali šola predstavlja varovalni dejavnik in okolje, v katerem se mladostnik počuti varnega in sprejetega. Zanima nas, kako na občutek odrinjenosti vplivajo makrosocialni dejavniki, torej neugodne splošne gnotne in socialne razmere, kulturna in ekonomska prikrajšanost, nezaposlenost ter etnični problemi. Na podlagi rezultatov, pridobljenih z intervjuji, smo ugotavljali, kakšna stališča in izkušnje imajo svetovalni delavci v zvezi s prisotnostjo diskriminacije, ki se kopiči preko izražanja različnih oblik nestrpnosti in katere programe v šoli uporabljajo za preprečevanje in zmanjšanje konkretnih primerov izključevanja.

Predmet raziskave je tudi mnenje mladostnikov mariborskih osnovnih in srednjih šol o nestrpnosti in predsodkih med mladimi. Ugotavljamo samoopredelitev dijakov in anketirancev do izražanja predsodkov. Z odgovori na vprašanja, pri katerih sami ocenjujejo svoje morebitne odzive, poskušamo oceniti, ali gre v večji meri za odkrito in agresivno zavračanje ali za pasivno odklanjanje in izogibanje stikov, ignoriranje in distanco, nezanimanje ter tihi prezir do drugačnosti. Hkrati z anketo mlade poskušamo pripraviti do tega, da se postavijo v teoretične situacije in zavestno opazujejo svoj predviden odziv. Tako jih želimo spodbuditi k ozaveščanju lastnih predsodkov. Razičemo še, kakšna je njihova percepcija medijske pismenosti.

1.2 Raziskovalno vprašanje

Glede na napisano, so raziskovalna vprašanja, ki bodo predmet preverjanja, oblikovana takole:

1. V kolikšni meri lahko zmanjšamo aktivno nestrpnost z ozaveščanjem o predsodkih?
2. Ali je med mladostniki veliko prikritega nasilja v obliki ignoriranja, molka, vzbujanja občutkov manjvrednosti, izločevanja iz skupine in obrekovanja, kljub temu da se pogosto dojemajo za najbolj liberalen in sprejemajoč del družbe?
3. Kako lahko dolgoročno gradimo kulturo vključevanja s spoštljivostjo, spodbudnostjo, odprtostjo, pravičnostjo in odzivnostjo na potrebe mladih?
4. Na kakšne načine lahko šola poskuša vplivati na poglobljeno razumevanje načel različnosti, strpnosti in inkluzije za vključujočo razredno in šolsko klimo?

1.3 Hipoteze

Na podlagi zgoraj zastavljenih raziskovalnih vprašanj postavimo naslednje raziskovalne hipoteze:

- H1. Predsodki ustvarjajo podlago za izključevanje, marginaliziranje in manj ugodno okolje.
- H2. Osnovne niti predsodkov so predvsem spol, etnična in rasna pripadnost, religija in družbeni status (Ule, 1999, str. 299).
- H3. Namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem (Mikolič, 2008, 67-77).
- H4. Vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, je pomembna v procesu oblikovanja strpnih prepričanj o svetu pri mlajših generacijah.
- H5. Pedagoški delavci so dobro seznanjeni s problematiko nesprejemajočega odnosa med dijaki in se zavedajo pomena spodbudnega učnega okolja.
- H6. Večina mladih meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora.
- H7. Večina anketiranih dijakov se je že srečala z diskriminacijo.
- H8. Danes je vse bolj prisotno oblikovanje predsodkov skozi medijski diskurz (Mikolič, 2008, 67-77).

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Kulturni vzorci

Kultura neke družbe je način življenja njenih članov, zbirka idej in navad, ki se jih učijo, so jim skupna in jih prenašajo iz generacije na generacijo. Kultura ima dve bistveni značilnosti: je naučena in je skupna. Kultura določa, kako pripadniki družbe čutijo in razmišljajo, saj vsak posameznik svojo kulturo dojema kot samoumevno. Ker kultura opredeljuje sprejete načine vedenja za pripadnike določene družbe, se lahko zgodi, da se različne skupine med seboj ne razumejo najboljše, saj ima vsaka svoje značilnosti (Haralambos in Holborn, 1999, 11).

2.2 Stereotipi in predsodki

Mikolič (2008, 67-77) stereotip definira kot splošno in poenostavljeno prepričanje o nekih lastnostih, ljudeh, stvareh ali dogodkih ne glede na okoliščine. »Stereotip ukaluplja pogled na posamezne in posebne značilnosti, ki zaradi tega začnejo delovati kot splošne. Nastanejo na podlagi omejenih informacij, poenostavljanja in posploševanja. Z njimi prikrojimo stvarnost potrebam in navadam. Stereotipi se težko spreminjajo.«

Kljub vsemu pa se stereotipi največkrat oblikujejo na osnovi nepreverjenih dejstev in govoric, in tako pomenijo neke vrste predstopnjo predsodkov oziroma pripadajo kognitivni komponenti predsodkov. Predsodke pa lahko razumemo kot posebno vrsto stališč s kompleksno mentalno strukturo, ki imajo kot taka kognitivno, emocionalno in aktivnostno komponento, pri čemer je za predsodke še posebej pomembna prav emocionalna komponenta, ki jim daje potrebno »duševno energijo« in hrani njihovo globoko nezavedno dinamiko (Ule, 1994, 101-120; Ule, 1999, 314-319).

Stereotipe oblikujemo na osnovi posploševanja, pomanjkljivih dejstev, generaliziranih informacij ali celo dezinformacij. Stereotipi niso naše osebne sodbe, pač pa so nam posredovani prek družbene interpretacije. Stereotipi vodijo do dveh vrst napak:

1. ljudi o katerih imamo stereotipne predstave, obravnavamo kot bolj podobne skupini, ki ji pripadajo, in kot bolj različne od članov drugih skupin kot v resnici so,
2. skupino, ki ji pripadamo, ocenjujemo kot boljšo od tistih, ki jim ne pripadamo (Kuhar, 2009, 39, 40).

Lipmann je stereotipe označil kot »selektivne, samoizpolnjujoče se in egocentrične sodbe.« Stereotipi ne predstavljajo pravih, resničnih ljudi, temveč so le splošno razširjena prepričanja o določenih družbenih skupinah. »Iz tiste buhteče, brenčave zmešnjave zunanjega sveta izberemo tisto, kar nam je kultura določila, in običajno opazimo le tiste stereotipne oblike, ki nam jih je kultura utrdila« (Lippmann, 1999,79).

Ljudje si mnenja o drugih, dogodkih, stvareh, skratka o vsem, kar nas obdaja, največkrat ustvarimo iz tistega, kar nam sporočajo drugi, in tistega, kar si lahko predstavljamo sami. Da bi vsakega posameznika, dogodek ali stvar res podrobno analizirali in ocenjevali, bi bilo zelo utrudljivo. Tako ponavadi izberemo najlažji način, in sicer ta, da zaznamo neko tipično lastnost človeka, dogodka, preostanek pa zapolnimo s stereotipom, ki ga imamo že podzavestno v glavi. »Tako so najbolj prefinjeni in najbolj prodorni tisti vplivi, ki ustvarjajo in ohranjajo zakladnico stereotipov« (Lippmann, 1999, 83).

Če so torej stereotipi sicer enostranske in posplošene, a vendar na nek način nujne kolektivne predstave o svetu, ki nas obkroža, pa veljajo predsodki za negativna in emocionalno nabita stališča do določenih družbenih skupin, ki temeljijo na napačnih in nefleksibilnih posplošitvah, tj. na negativnih socialnih stereotipih (Mikolič, 2001, 8-18).

Findeisen (2012) je definirala razliko med stereotipom in predsodkom: »Predsodek zmeraj zavzema sovražno stališče do objekta, je krut, tog, neobčutljiv za nove podatke, pa če so ti še kako zgovorni. Stereotip ni nujno negativen, četudi temelji na napačni zaznavi o objektu in o njem ustvarja neresnično, lažno podobo. Stereotipe je sicer težko, a vendarle mogoče omiliti, predsodkov pa skoraj nemogoče«. (Pridobljeno s: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/stereotipi-so-za-to-da-nam-ni-treba-nenehno-razmisljati-s-svojo-glavo.html>)

Ule (2005, 39) pojasnjuje, da se »predsodki izražajo preko šal, dvoumnosti, nespoštljivosti, netolerantnosti in podobno, zdijo se nam vsakdanja in se jih velikokrat ne zavedamo.« Predsodki lahko hitro postanejo strup družbi in se širijo kot virus. Tedaj se spremenijo v orodje agresije, napoved linča, opravičilo diskriminacij, preganjanja, izganjanja ali prepuščanja ogroženih skupin njihovi "usodi" (Kuhar, 2009, 39).

Žal pa velikokrat veljavne družbene norme v sodobnih demokracijah, ki se kot take tudi jasno deklarirajo, favorizirajo neko družbeno skupino na račun druge, kar prav gotovo ne prispeva k strpnosti družbe. Dominantne skupine si namreč oblikujejo lastne socialne reprezentacije diskriminiranih socialnih skupin, to pomeni, da imajo predsodki kot t. i. mikroideologije vsakdanjega sveta v sodobnih družbah veliko vlogo (Ule, 1999, 329).

Na podlagi stereotipov imamo skupino, ki ji pripadamo za boljšo od tistih skupin, ki jim ne pripadamo. To je izhodišče za diskriminatorne obravnave (Kuhar, 2009, 37).

2.3 Strpnost in dialog v sodobni demokratični družbi

Pojem strpnosti, ki ga lahko imamo za ideal sodobne demokratične družbe, so razvili že evropski razsvetlenci v boju proti religioznemu dogmatizmu, značilnemu za tisti čas. Vendar, če so Locke in njegovi sodobniki strpnost obravnavali predvsem kot dopuščanje različnih verskih prepričanj in običajev, ima danes ta pojem bistveno globlji in širši pomen. Ta izhaja iz prepričanja, da človek nima neposrednega dostopa do resnice in da je zato potrebno dopuščati in spoštovati različna mnenja in različne oblike življenja (Weinberger, 1995; Popper, 1988).

Soočanje in sprejemanje pluralnosti mnenj je bistvo demokratične družbe, kar pomeni, da bi morala biti tako strpnost kot dialog vgrajena v koncept vsake sodobne demokracije. Segati morata na različna področja družbenega življenja: na področje politične teorije in prakse, znanosti in kulturnega življenja, odnosov med različnimi verskimi in etničnimi skupnostmi, odnosov med različnimi skupinami glede na spolno pripadnost in spolno usmeritev ter družbeni status. Če kulturo dojemamo v širšem smislu, tj. kot celoto dosežkov neke družbene skupnosti, potem lahko govorimo o nujnosti medkulturnega dialoga za preživetje današnje vedno bolj povezane svetovne večkulturne družbe (Mikolič, 2004, 56-65).

Odprtost in diskusija sta pot v iskanju resnice in pri tem smo bolj uspešni, čim več idej, pogledov in oblik življenja se pri tem sooča. Vsaka demokratično zasnovana družba bi si morala prizadevati za doseganje čim višje ravni strpnosti, in to tako na ravni stališč vsakega posameznika kot tudi na ravni normiranih zahtev do nazorov in delovanja v neki družbi, ki jih le-ta postavi kot osnovo svojega obstoja (Mikolič, 2008, 67-77).

2.4 Predsodki v postmoderni družbi 21. stoletja

Mirjana Ule pravi: »Stereotipi niso povsem rigidni in nespremenljivi, ampak se spreminjajo tako, da ustrezajo določenim političnim in ideološkim namenom, predvsem ohranjanju oblasti dominantnih skupin« (Ule, 2005, 57).

Ule meni, da imajo predsodki kot t. i. mikroideologije vsakdanjega sveta (Ule, 1999, 329) v sodobnih družbah veliko vlogo. Prikritost takšnih družbeno potrjenih mikroideologij je značilna prav za današnji čas, ko se zdi, kakor da se je v postmoderni družbi obseg javno izraženih predsodkov, predvsem rasnih in spolnih, zmanjšal. Vendar pa teoretiki opozarjajo, da zaradi tega še ne moremo sklepati, da tovrstni predsodki dejansko izginjajo, saj gre predvsem za to, da se izražajo na drugačen način. V zahodnem svetu so se predsodki do nekaterih tradicionalno stigmatiziranih skupin, npr. do istospolno usmerjenih, duševno bolnih, Romov in muslimanov, v današnjem času celo okrepili, vendar pa obstajajo znatne razlike med zasebno in javno izraženimi stališči do stigmatiziranih družbenih skupin. Medtem, ko so družbene norme in zakoni proti diskriminaciji otežili javno izražanje predsodkov, pa ti še vedno vladajo v zasebnem življenju. Tradicionalne predsodke nadomeščajo »moderni« predsodki, za katere je značilno, da se nenaklonjenost določenim družbenim skupinam ne izraža več neposredno, pač pa prikrito, subtilno, simbolno. Če so ljudje nekdaj predsodke izražali v neposrednih stikih s člani teh skupin, pa se danes kažejo v težnji po izogibanju stikom z njimi in druženju v zaprte elitne kroge. Namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem (Mikolič, 2008, 67-77).

2.5 Nova področja pojavljanja predsodkov

»Moderni« predsodki se tako kažejo z izogibanjem stikom z »nezaželenimi« skupinami, tihim prezirom in nezanimanjem do drugačnosti (Ule, 1999, 323).

Prav tako pa predsodkovno mišljenje lahko prihaja do izraza na nekaterih novih ali hitro razvijajočih se področjih družbenega življenja. Najprej je tu potrebno omeniti svetovni splet, ki s svojo anonimnostjo spodbuja odkrito izražanje predsodkov, ki bi sicer ostali prikriti (Mikolič, 2008, 67-77).

Lederer in Delgado (Nielson, 2002, 266) sta sovražni govor opredelila kot »mehanizem podrejanja, ki ustvarja atmosfero strahu, zastraševanja, nadlegovanja in diskriminacije in je običajno sestavljen iz kompleksnega niza dejanj, ki so lahko v fizični, verbalni ali simbolični obliki«. (Pridobljeno s: <http://3.interscience.wiley.com/journal/118911222/abstract>)

Sovražni govor temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker zaradi posamezne osebne okoliščine pripadajo določeni skupini. Te osebne okoliščine so lahko: narodnost, rasa ali etnično poreklo, versko ali drugo prepričanje, spol, zdravstveno stanje, jezik, spolna usmerjenost, invalidnost, starost, gmotno stanje, izobrazba, družbeni položaj in drugo. Glavni cilj sovražnega govora je razčlovečiti tiste, proti katerim je usmerjen, njegov namen pa je ponižati, prestrašiti in spodbuditi nasilje. Besede, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, odvzeti dostojanstvo, postaviti v podrejen položaj, vplivajo na to, kakšen položaj v družbi bodo imeli ljudje, proti katerim so usmerjene; kako bodo živeli, kako bodo z njimi ravnali drugi ljudje in nenazadnje, kako bodo razumeli sebe.

Leskošek opredeli sovražni govor kot: »Borbene besede ali besede, ki se uporabljajo kot orožje zoper nekoga. Usmerjene so neposredno na osebo, ustvarjajo sovražno ozračje, ki naj te osebe prestraši, njihov namen je izzvati nasilno reakcijo« (Leskošek, 2005, 83–84).

Gnezda pravi: »Internet je vsesvetoven, torej globalen, in hkrati povsem interaktiven. Zasnovan je bil kot komunikacijsko sredstvo, torej temelji na dvo-ali večsmerni komunikaciji. Članom kibernskupnosti omogoča, da sami oblikujejo svojo kulturo oziroma subkulturo« (Gnezda in drugi 2002, 78).

Popolna svoboda govora lahko privede do številnih konfliktov. Toda kako se lahko postavimo po robu tem konfliktom? Gnezda pravi: »Dosedanje izkušnje kažejo, da v multikulturnem svetu odprte komunikacije cenzura izgublja bitko in, da je učinek kakršnega koli omejevanja vprašljiv. Zato si vladne in druge iniciative na najvišjih ravneh prizadevajo in spodbujajo osveščanje ter promocijo varnih in uporabnih vsebin na internetu« (Gnezda in drugi, 2002,78).

Prav tako je danes vse bolj prisotno oblikovanje predsodkov skozi medijski diskurz (Mikolič, 2008, 67-77).

Obilje medijskih kanalov aktivno spodbuja sovražni govor, kar jim daje lažno legitimnost. Kadar se sovražni govor tolerira in normalizira in ni kaznovan, med osebami ustvarja občutek dovoljenja za izražanje predsodkov brez strahu pred posledicami.

Medijska moč je nepredstavljiva. Poleg političnih voditeljev, korporacij in elit, imajo mediji največji vpliv na življenje večine ljudi v družbi. Medijska moč je simbolna in diskurzivna, saj

je medijski diskurz ključni vir človeškega znanja, stališč in ideologij, ne glede na to, če se gre za elite ali običajne državljane (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, 37).

Kdo ima glavno besedo pri določanju pomembnosti tem oziroma družbenih interesov? Košir in Ranfl sta na ti dve vprašanji odgovorila takole: »Sestava in vsebina oddaj sta bolj posledici delovnih razmer, pričakovanj ter pritiskov, ki prihajajo od zunaj. Kapitalski, politični in državni upravljalci z mediji skušajo največkrat lastne interese prikazati kot skupne. Gre za prikrito manipulacijo z javnostjo, ki se zakriva z občimi standardi, normami in vrednotami, zaradi česar so novice medijski izdelki, ne resnice« (Košir in Ranfl v Gnezda in drugi, 2002, 70–71).

Kaj je pomembno pa se definira in oblikuje skozi medijski diskurz. Po Van Dijku je medijski diskurz eden glavnih virov človeškega znanja, prepričanj in ideologij. Vloga medijev je še posebej pomembna v zadevah, povezanih z marginalnimi družbenimi skupinami, in sicer zaradi naslednjih razlogov:

- Večinsko prebivalstvo ima malo stika z marginalnimi skupinami.
- Večinsko prebivalstvo ima malo alternativnih virov, ki bi reprezentirali marginalne skupine.
- Večina občinstva večinskega prebivalstva rada spremlja prispevke, ki marginalne skupine reprezentirajo negativno.
- Teme o marginalnih skupinah bolj kot druge teme poudarjajo razlikovanje med »nami« in »njimi«.
- Mediji to polarizacijo še poudarjajo z osredotočanjem na probleme, ki za »nas« predstavljajo grožnjo in, ki zanimajo večinsko prebivalstvo.
- Marginalne skupine nimajo dovolj družbene moči, da bi medijsko nasprotovale pristranskem poročanju in sovražnem govoru (Erjavec in Poler Kovačič, 2007, 37).

O manjšinah se tako večinoma poroča v povezavi z naslednjimi tematikami: socialni problemi, kriminal, nasilje, kulturna diferenciacija, integracijski konflikti. Manjšine le redko pridejo do virov medijskega diskurza, kot so novinarske konference, intervjuji itd., saj njihovo mnenje velikokrat ni tako pomembno, ali pa je ocenjeno kot nekredibilno in nevredno objave (Van Dijk, 1992, 37).

2.6 Percepcija diskriminacije in soočanje s predsodki

Gre za nestrpen, nesprejemajoč odnos do posameznika ali do skupine ljudi, do katerih imamo odklonilno negativno mnenje, ki temelji na predsodkih, obsodbah, podcenjevanju, stereotipih, strahu, zamerah, zavisti, rasizmu, seksizmu in podobnem.

Ob takšnih spremembah v razvoju stereotipov in predsodkov ter novih področjih njihovega pojavljanja v sodobni družbi se je potrebno vprašati, kakšne strategije bi bile najbolj primerne za soočanje z njimi. Prav gotovo se je proti prikritim oblikam diskriminacije še težje boriti kot proti jasnemu in odkritemu izražanju nenaklonjenosti oziroma sovražnosti do določenih družbenih skupin.

Opravljenе raziskave jasno kažejo trende tihe stigmatizacije in diskriminacije. V Sloveniji se tematiko diskriminacije pogosto podcenjuje, primeri sankcioniranja diskriminatornih praks so redki, premalo je sistematičnih akcij osveščanja in sistematičnega izobraževanja proti predsodkom.

Izsledki raziskave Slovensko javno mnenje (1999-2004) kažejo, da se je med redefiniranjem položaja slovenskega naroda v slovensko nacionalno državo zasidral prikriti nacionalizem, predvsem pri nižjih družbenih slojih. Ljudje so na vprašanje, "koga ne bi imeli za soseda" veliko pogosteje kot ostale skupine navajali ljudi druge rase, priseljence, muslimane, Jude in Rome. Četrtnina Slovencev si za soseda ne želi imeti Judov, muslimanov, priseljencev, ljudi druge rase. Četrtno torej motijo določnice pripisanega družbenega statusa.

(Pridobljeno s: <https://www.cjm.si/wp-content/uploads/2021/10/VREDNOTE-13-WEB.pdf>)

Raziskava Eurobarometra »Diskriminacija v Evropski uniji«, ki je bila v Sloveniji opravljena na reprezentativnem vzorcu 1003 respondentov, starejših od 15 let in je bila objavljena jeseni 2008, je vsebovala vprašanja o lastnih izkušnjah diskriminacije ali poznavanju izkušenj diskriminacije ljudi, ki so blizu respondentom (družinski člani, prijatelji, znanci), pri čemer so raziskovalci upoštevali naslednje osebne okoliščine kot razlog za diskriminacijo: vera, hendikep, starost, spolna usmerjenost, spol, rasa ali etnična pripadnost oziroma kombinacija teh kategorij. Osebne izkušnje z diskriminacijo, vključujoč poznavanje bližnjih ljudi, ki so bili diskriminirani, kažejo, da se v Sloveniji diskriminacija v vseh postavkah, razen v primeru verske pripadnosti, pojavlja v manjšem deležu v primerjavi z evropskih povprečjem.

(Pridobljeno s: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_08_2031)

Raziskava o percepciji diskriminacije v Sloveniji, ki jo je Zagovornik načela enakosti izvedel leta 2017, je pokazala, da skoraj petina populacije v Sloveniji (17 %) meni, da je bila v zadnjem letu diskriminirana. Poleg tega več kot tretjina vprašanih (36 %) meni, da se je v zadnjih letih situacija glede neenakosti in diskriminacije v državi poslabšala. Tisti, ki mislijo, da se je stanje izboljšalo, navajajo razloge, kot so ozaveščanje ljudi, krepitev odnosov, izboljšava zakonske in pravne ureditve ter vzgoja otrok v vrtcih ali šolah. (Pridobljeno s: <https://www.mqportal.si/leksikon-raznolikosti>)

Po podatkih javnomnenjske raziskave Eurobarometra o diskriminaciji v državah EU, ki je bila objavljena maja 2019, Slovenci ocenjujejo, da so najbolj diskriminirani pripadniki romske skupnosti (57%), istospolno usmerjene osebe (47%), transspolne osebe (40%) in osebe zaradi svojega etničnega porekla (38%). Podobni vrstni red kaže tudi evropsko povprečje: pripadniki romske skupnosti (61%), etnično poreklo (59%), barva kože (59%), spolna usmerjenost (53%). (Pridobljeno s: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>)

Raziskava o diskriminaciji na podlagi narodnosti, državljanstva, barve kože in religije je bila izvedena v okviru ciljno-raziskovalnega projekta z naslovom »Zmanjševanje in odpravljanje diskriminacije na podlagi etničnosti, 'rase', nacionalnosti in/ali vere«, ki je potekal od 1. 11. 2019 do 31. 10. 2021. Ugotovitve raziskave kažejo, da je diskriminacija na podlagi narodnosti,

državljanstva, barve kože in religije še posebej prisotna pri zaposlovanju in na delovnem mestu, v zdravstvu, pri dostopu do storitev, na stanovanjskem trgu, ter v upravnih postopkih. Diskriminacijo najpogosteje doživljajo osebe, ki jih obstoječa zakonodaja in večinsko prebivalstvo obravnavata kot tujce, še posebej močno prisotna je v odnosu do prosilcev za mednarodno zaščito in beguncev, ki poročajo tudi o izkušnjah etničnega profiliranja s strani policije. Nekatere osebe so pogosto legitimirane zgolj zaradi svojega videza oziroma na podlagi barve kože in zato pripisanega statusa tujca. Raziskava je pokazala, da gre pri diskriminaciji na podlagi barve kože, jezika in na podlagi religije pogosto za močno povezanost z diskriminacijo na podlagi narodnosti, kar pomeni, da oseba doživlja vsaj dve vrsti diskriminacije hkrati. Osebe poročajo, da doživljajo vsakodnevne negativne opazke v javnosti in sovražni govor na spletu. Tudi odnos do romske populacije kaže diskriminatorne prakse, še posebej na področju zaposlovanja in izobraževanja.

(Pridobljeno s: <https://www.mirovni-institut.si/raziskava-o-diskriminaciji-na-podlagi-narodnosti-drzavljanstva-barve-koze-in-religije/>)

Raziskava (2006–2008) o migracijah in imigracijski politiki v Sloveniji, ki so jo izvedli raziskovalci Inštituta za sredozemske humanistične in družboslovne študije Univerze na Primorskem in vključuje nabor klasičnih, že preverjenih vprašanj, ni pokazala večjih sprememb v stališčih večinskega prebivalstva do priseljencev. Iz stališč Slovencev je mogoče razbrati določeno protislovnost: na eni strani večina meni, da bi Slovenija morala biti odprta in večkulturna družba, hkrati pa še vedno precejšen delež prebivalcev Slovenije podpira stališče, da je mobilnost ljudi v Slovenijo (in EU) treba omejiti, saj le-ta ogroža slovensko oz. evropsko identiteto in jezik, priseljence povezujejo s terorizmom in kriminalnimi dejanji, izražajo mnenja, da priseljenci odvzemajo delovna mesta večinskemu prebivalstvu. (Pridobljeno s: <http://www.inv.si/Dokumenti/dokumenti.aspx?iddoc=280&idmenu1=114&lang=slo>)

Raziskava EU Midis na vzorcu muslimanov je pokazala, da je na ravni Evropske unije 34 % vprašanih muslimanov in 26 % vprašanih muslimank v zadnjih dvanajstih mesecih doživelo diskriminacijo zaradi svoje verske pripadnosti. 25 % vprašanih muslimanov v Evropski uniji je poročalo, da jih je v zadnjih dvanajstih mesecih ustavila policija. Podatki iz slovenskega vzorca v omenjeni raziskavi kažejo, da je diskriminacijo izkusilo 15 % vprašanih muslimanov, ki živijo v Sloveniji. V slovenski vzorec so bili zajeti muslimani iz bivših jugoslovanskih republik. (Pridobljeno s: <https://fra.europa.eu/en/publication/2011/annual-report-2009>)

Podobna raziskava o diskriminaciji Romov v Evropski uniji (EU Midis – The Roma), ki je bila opravljena le v sedmih državah (Bolgarija, Češka, Grčija, Madžarska, Poljska, Romunija in Slovaška), je pokazala, da je bil diskriminiran vsak drugi Rom, ki je sodeloval v raziskavi.

(Pridobljeno s: <https://fra.europa.eu/en/publication/2009/eu-midis-data-focus-report-1-roma>)

2.7 Vključujoča družba kot prostor enakih možnosti

Vključujoča družba je prostor enakih možnosti, v katerem posameznik lahko vpliva na svoj družbeni položaj.

Vključujočnost obsega pojme ozaveščenosti, sprejemanja, spoštovanja in razumevanja. Opredeljujemo jo kot zagotavljanje enakih možnosti za participacijo. Kultura vključujočnosti pomeni, da se osebe počutijo cenjene, slišane in spoštovane. (Pridobljeno s: https://ljubljanapride.org/wp-content/uploads/2021/06/Vkljucujoce-organizacije_WEB.pdf)

V nadaljevanju navajamo pravni okvir, ki zagotavlja varstvo človekovih pravic.

2.8 Pravni okvir

Pravni okviri, povezani z nediskriminacijo in vključevanjem, se od države do države lahko zelo razlikujejo, ne glede na predpise Evropske unije ali druge mednarodne predpise. Izhodišče vsem so konvencije in strategije o človekovih pravicah na evropski ravni. Takšna sta Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in Listina Evropske unije o temeljnih pravicah.

- 14. člen Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic (2013): Prepoved diskriminacije:

Uživanje pravic in svoboščin, določenih s to Konvencijo, je zagotovljeno vsem ljudem brez razlikovanja glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, narodnostni ali socialni izvor, pripadnost narodni manjšini, lastnino, rojstvo ali kakšne druge okoliščine. (Pridobljeno s: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf)

- 21. člen Listine Evropske unije o temeljnih pravicah (2000): Prepoved diskriminacije:

1. Prepovedana je vsakršna diskriminacija na podlagi spola, rase, barve kože, etničnega ali socialnega porekla, genetskih značilnosti, jezika, vere ali prepričanja, političnega ali drugega mnenja, pripadnosti narodnostni manjšini, premoženja, rojstva, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti.

2. Brez poseganja v posebne določbe Pogodb je na njenem področju uporabe prepovedana vsakršna diskriminacija na podlagi državljanstva.

- 22. člen Listine Evropske unije o temeljnih pravicah (2000): Kulturna, verska in jezikovna raznolikost:

Unija spoštuje kulturno, versko in jezikovno raznolikost.

(Pridobljeno s: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>)

Diskriminiranje proti manjšinam je v Republiki Sloveniji nezakonito, kot zagotavljajo naslednji zakoni:

- 63. člen Ustave Republike Slovenije (1991): prepoved spodbujanja k neenakopravnosti in nestrpnosti ter spodbujanja k nasilju in vojni:

Protiustavno je vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.

Protiustavno je vsakršno spodbujanje k nasilju in vojni.

(Pridobljeno s: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1#>)

- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (2004):

S tem zakonom se določajo skupni temelji in izhodišča za zagotavljanje enakega obravnavanja vsakogar pri uveljavljanju njegovih ali njenih pravic in obveznosti ter pri uresničevanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

Za namen iz prejšnjega odstavka določa ta zakon subjekte, ki z ukrepi v okviru svojih pristojnosti ustvarjajo pogoje za uresničevanje načela enakega obravnavanja ter skrbijo za osveščanje diskriminiranih oseb in domnevnih kršiteljev oziroma kršiteljic kot tudi družbe kot celote, ter vzpostavlja institucionalne pogoje za delovanje zagovornika oziroma zagovornice načela enakosti, ki z obravnavo primerov domnevnega neenakega obravnavanja po določbah tega zakona nudi pomoč diskriminiranim osebam.

Ta zakon določa tudi skupne posebnosti, ki veljajo za pravno varstvo diskriminiranih oseb v sodnih in upravnih postopkih, sproženih zaradi z zakonom določene kršitve prepovedi diskriminacije na podlagi osebnih okoliščin.

(Pridobljeno s: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3908>)

- Zakon o delovnih razmerjih (2013):

Delodajalec mora iskalcu ali iskalki zaposlitve (v nadaljnjem besedilu: kandidatu) pri zaposlovanju ali delavcu v času trajanja delovnega razmerja in v zvezi s prenehanjem pogodbe o zaposlitvi zagotavljati enako obravnavo ne glede na narodnost, raso ali etnično poreklo, nacionalno in socialno poreklo, spol, barvo kože, zdravstveno stanje, invalidnost, vero ali prepričanje, starost, spolno usmerjenost, družinsko stanje, članstvo v sindikatu, premoženjsko stanje ali drugo osebno okoliščino v skladu s tem zakonom, predpisi o uresničevanju načela enakega obravnavanja in predpisi o enakih možnostih žensk in moških.

(Pridobljeno s: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5944>)

- Kazenski zakonik (2008), 131. člen, 1. odstavek:

Kdor zaradi razlike v narodnosti, rasi, barvi, veroizpovedi, etnični pripadnosti, spolu, jeziku, političnem ali drugačnem prepričanju, spolni usmerjenosti, premoženjskem stanju, rojstvu,

genetski dediščini, izobrazbi, družbenem položaju ali kakšni drugi okoliščini prikrajša koga za katero izmed človekovih pravic ali temeljnih svoboščin, ki so priznane od mednarodne skupnosti ali določene z ustavo ali zakonom, ali mu takšno pravico ali svoboščino omeji ali kdor na podlagi takšnega razlikovanja komu da kakšno posebno pravico ali ugodnost, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta.

- Kazenski zakonik (2008), 297. člen, 1. in 2. odstavek:

Kdor javno spodbuja ali razpihuje sovraštvo, nasilje ali nestrpnost, ki temelji na narodnostni, rasni, verski ali etnični pripadnosti, spolu, barvi kože, poreklu, premoženjskem stanju, izobrazbi, družbenem položaju, političnem ali drugem prepričanju, invalidnosti, spolni usmerjenosti ali katerikoli drugi osebni okoliščini, in je dejanje storjeno na način, ki lahko ogrozi ali moti javni red in mir, ali z uporabo grožnje, zmerjanja ali žalitev, se kaznuje z zaporom do dveh let.

Enako se kaznuje, kdor na način iz prejšnjega odstavka javno širi ideje o večvrednosti ene rase nad drugo ali daje kakršnokoli pomoč pri rasistični dejavnosti ali zanika, zmanjšuje pomen, odobrava, opravičuje, smeši ali zagovarja genocid, holokavst, hudodelstvo zoper človečnost, vojno hudodelstvo, agresijo ali druga kazniva dejanja zoper človečnost, kot so opredeljena v pravnem redu Republike Slovenije.

(Pridobljeno s: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>)

To so le najpomembnejše omembe kaznovanja diskriminacije v Republiki Sloveniji. Zakonsko je torej problematika dobro definirana in obravnavana. A kljub vsemu je diskriminacije preveč.

2.9 Organizacije, ki si prizadevajo za grajenje kulture vključevanja

Sprememba v zakonu namreč ni dovolj – družba potrebuje spremembo v miselnosti.

Temu se posveča množica nevladnih, humanitarnih in raziskovalnih organizacij v Sloveniji, ki delujejo na področjih človekovih pravic, izobraževanja in ozaveščanja o pomembnosti strpnosti. Vsaka organizacija se spozna na pravne okvire in že obstoječe zakone, strategije, načela in programe. To so:

- ADRA Slovenija
- Amnesty International Slovenija
- Društvo ODNOS
- Društvo za boljši svet
- Društvo za nenasilno komunikacijo
- Društvo za osveščanje in varstvo – center antidiskriminacije – OVCA
- YHD - Društvo za teorijo in kulturo hendikepa

- Društvo za Združene narode za Slovenijo
- Forum za enakopraven razvoj
- Humanitas
- Mirovni inštitut
- Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC
- Slovenska filantropija
- Slovenska fundacija za UNICEF

2.10 Mladi iz marginaliziranih skupin

Mladost je družbeno konstruirana starostna kategorija, na katero se vežejo različna pričakovanja, odvisno od ozadja posameznika. S tem so posledično povezane določene družbene izključenosti.

Glavni vidiki družbene izključenosti:

- soočanje s slabimi življenjskimi razmerami (v smislu prebivališča, prehrane, oblačil, fizične varnosti);
- pomanjkanje izobrazbe, zgodnja opustitev šolanja in neuspeh v šoli, ki lahko pogosto vodi v brezposelnost in mladoletno prestopništvo;
- nezmožnost sodelovanja v družbenem in političnem življenju skupnosti (ne zaradi izbire, ampak zaradi družbenih ovir in omejitev);
- nezmožnost uživanja v kulturnih in rekreacijskih aktivnostih (zaradi družbenih ovir in omejitev);
- slabe zdravstvene razmere, ki izhajajo iz slabega življenjskega standarda, ter težave pri dostopu do zdravstvenih in socialnih storitev;
- čustvene in psihološke stiske zaradi občutka izključenosti iz skupnosti ali iz širše družbe.

To pomeni, da moramo prepoznati, da mnogi mladi doživljajo marginalizacijo na podlagi pripadnosti več kot eni marginalizirani skupini in se torej soočajo z več sistemi zatiranja hkrati. (Pridobljeno s: [https://ljubljanapride.org/wp-content/uploads/2021/06/Vkljucujoce-organizacije WEB.pdf](https://ljubljanapride.org/wp-content/uploads/2021/06/Vkljucujoce-organizacije_WEB.pdf))

Pregled socialne izključenosti med mladimi v Sloveniji je bil objavljen v raziskavi iz leta 2010 (Lavrič, Miran et. al, Mladina, Družbeni profil mladih v Sloveniji, FF - Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija; 2010). Raziskava kot ključne kazalnike socialne izključenosti mladih, starih od 15 do 29 let, prepoznava: višjo starost in nizko izobrazbo

staršev, nizek mesečni dohodek, slabši gmotni položaj družine in odraščanje v urbanem okolju. Prav tako so izključeni mladi izhajali pretežno iz družin z nižjim socialno-ekonomskim položajem, v katerih so prevladovali avtoritarni socializacijski vzorci (Mladina 2010, 243). (Pridobljeno s: https://doi.org/10.17898/ADP_MLA10_V1)

Raziskava Mladina 2020 (Lavrič, Miran, Deželan, Tomaž, Mladina, Položaj mladih v Sloveniji, FF - Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija; 2020) je pokazala, da liberalizacija vrednot mladih še nujno ne pomeni, da mladi živijo v zelo strpni in odprti družbi. Tudi socialna distanca mladih do beguncev ostaja zelo visoka: medtem ko bi se le 7 % mladih počutilo nelagodno, če bi se v njihovo bližino preselila družina iz Zahodne Evrope, bi se v primeru priselitve beguncev nelagodno počutilo kar 56 % mladih. O resnih težavah na področju tolerantnosti v slovenski družbi priča tudi dejstvo, da je več kot 80 % mladih večkrat mesečno priča sovražnemu govoru na internetu. Kar 70 % mladih tudi meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora. Hkrati skrbi občuten potencial za politično radikalizacijo; kar pri četrtini mladih je prisotno prepričanje o legitimnosti rabe nasilja, ko gre za višje cilje. (Pridobljeno s: https://doi.org/10.17898/ADP_MLA20_V1)

Kadar je razredna diskriminacija prisotna na strukturni ravni, se kaže v obliki nepravice, kot je recimo primer mladih, ki nimajo enakega dostopa do izobrazbe, zdravstvene nege, nastanitev, zaposlovanja, ali pa mladih, ki jih šolstvo in strokovne službe zanemarjajo, kar povzroča ekonomske neenakosti in ponavljajoči se krog diskriminacije. Razredna diskriminacija je pogosto oklicana za tihi predsodek, o katerem nihče ne govori. Deluje kot zakoreninjen pojav, kar ji daje dodatno moč v okviru ponotranjenega sistema zatiranja (Outside In: Transforming Hate in Youth Settings, 2020, 26).

Specifičen vidik, ki izpostavlja izkušnje marginaliziranih skupin (vključno z mladimi), je leta 2009 opisal Roman Kuhar v raziskavi Na križiščih diskriminacije: Večplastna in intersekcijska diskriminacija (Kuhar, 2009).

2.11 Varno in spodbudno učno okolje

Za otrokov občutek po varnosti je zelo pomembno učno okolje. Standardi varnega in spodbudnega učnega okolja so zagotavljanje vključevanja, prepoved katerekoli oblike nasilja, skrb za zdravje, spodbujanje medsebojnih dobrih odnosov in spoštljive komunikacije.

Najlažje je stereotipe premagati v otroštvu in zgodnji mladosti. (Pridobljeno s: http://www.iaccp.org/sites/default/files/pettigrew_tropp_2006_contact_theory_0.pdf)

Vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, je zato mnogokrat ključna v procesu oblikovanja prepričanj o svetu pri mlajših generacijah. Da so ta prepričanja pravilna in strpna, šole skrbijo na različne načine.

O diskriminaciji, kulturnih razlikah in človekovih pravicah se učenci učijo v sedmem razredu osnovne šole pri državljanški in domovinski vzgoji ter etiki.

Gimnazije vseh tipov (dvojezične, klasične, tehniške, ekonomske, umetniške) lahko vzgojo za strpnost in proti predsodkom izvajajo v okviru obveznih izbirnih vsebin: vzgoja za družino, mir in nenasilje ter preko Aktivnega državljanstva.

V okviru vzgoje za družino, mir in nenasilje so te teme zastopane v naslednjih ciljih:

- dijaki se seznanijo s temeljnimi vzroki konfliktov v družini, med vrstniki, v družbi in z možnostmi za preseganje konfliktnih situacij brez nasilja,
- dijaki spoznajo, da je treba posameznika razvijati v svobodno, miroljubno, strpno, odgovorno in nenasilno osebnost,
- dijaki analizirajo in interpretirajo pojave nasilja, nestrpnosti, predsodkov, ksenofobije, rasizma, stigmatizacije, marginalizacije.

Zastopanost pri vsebinah:

- nasilje in njegove posledice v družbenih skupinah: nasilje v družini, nasilje med spoloma, nasilje nad nemočnimi, predsodki - emocionalne in kulturne ovire, napetosti, nasilje množice, diskriminacija ...,
- vzgoja za mir in razumevanje med narodi v mednarodnih dokumentih,
- načela mednarodnega zaupanja, sožitja in odgovornosti kot pogoj za mirno reševanje.

V tem šolskem letu se projekt Državljska kultura ne izvaja več v okviru OIV, saj je bilo uvedeno Aktivno državljanstvo kot obvezni vsebinski sklop v tretjih letnikih gimnazijskih programov v okviru kategorije Druge oblike vzgojno-izobraževalnega dela. Te teme so zastopane v cilju:

- razvijanje stališč in obnašanj, ki so primerna za vključevanje v družbo, spodbujanje vrednot demokratične politične kulture, spodbujanje individualnosti, kritičnosti in tolerance ob razvijanju kulture dialoga in sposobnosti argumentiranja.

Zastopanost pri vsebinah:

- vprašanja človekovih pravic in svoboščin.

Namen interesnih dejavnosti je med drugim tudi, da spoznavajo svoje talente, jih razvijajo in ohranjajo svojo posebnost oziroma različnost. Vendar v katalogu interesnih dejavnosti za nižje poklicno izobraževanje, srednje poklicno izobraževanje, srednje strokovno izobraževanje ter srednje poklicno-tehniško izobraževanje ni predvidenih vsebin, ki bi izrecno vzgajale mlade za strpnost in proti predsodkom – niti v obveznem enotnem programu niti v delu, povezanem s programom, in tudi ne pri vsebinah, povezanih z izbiro dijaka. Ima pa šola možnost, da del interesnih dejavnosti nadomesti z drugimi vsebinami ali pa posveča število ur za tiste

dejavnosti, ki si jih dijak lahko izbira sam – tukaj pa lahko najdemo nekaj teh vsebin: npr. socialno delo, mentorstva in pomoč drugim.

(Pridobljeno s:
http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/NPI/interesne_dejavnosti.htm)

(Pridobljeno s:
http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2020/programi/interesne/interesne_SPI.htm)

(Pridobljeno s:
<http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2022/programi/interesne/interesneSSI.htm>)

(Pridobljeno s:
http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2014/programi/Pti/interesne_dejavnosti.htm)

Izjemnega pomena za premagovanje stereotipov in preprečevanje nastanka predsodkov so tudi mednarodne izmenjave in ekskurzije v tujino, ki jih izvajajo osnovne in srednje šole. Projekti, kot so Socrates, Erasmus, Erasmus+, Comenius in GRUNDTVIG, omogočajo slovenskim mladim, da potujejo v tujino in/ali k sebi na dom v goste sprejmejo mlade iz drugih držav. Spoznavanje tuje kulture namreč najbolje odpravlja predsodke. Če posameznika iz tuje kulture spoznaš osebno, se boš izognil stigmatizaciji celotnega naroda na podlagi posplošenih sodb.

Kakršnokoli delo izven učnega načrta (vključno z mednarodnimi izmenjavami) je stvar odločitve posameznega učitelja in vodstva šole, zato ni zanesljivo, da bo vsak mlad posameznik o problematiki izključevanja dovolj ozaveščen. Učenje moralnih vrednot in strpnosti je pogosto odvisno od senzibilnosti učiteljev za to temo, da ti v učne ure vključujejo snov, ki poziva mlade k strpnosti.

2.12 Ali so izpolnjene temeljne potrebe in pravice vseh mladih na področju izobraževanja?

Posamezniki marginalizacijo doživljajo preko omejenega dostopa ali izključitve iz družbenega, kulturnega in ekonomskega udejstvovanja. Preko raziskav proučimo, ali so izpolnjene temeljne potrebe in pravice vseh mladih na področju izobraževanja.

Obsežne raziskave o kratkoročnih in dolgoročnih vplivih diskriminacije na mlade kažejo na posledice, kot so:

- ponotranjenje in prenašanje krivde na samega sebe,
- znižana sposobnost uživanja v mladosti, zabavi in družabnem življenju,
- povišana stopnja stresa in negativnih čustev,
- občutki jeze, frustracije in bolečine,
- občutki nepripadanja,
- nezaupanje v sistem,

- samoizključitev iz prostorov, kjer zaznajo prevlado »večine«, da bi se zaščitili,
- nizko samospoštovanje in samozavest,
- manjša vztrajnost pri soočanju z vsakodnevnimi preizkušnjami,
- nižja stopnja blaginje.

Raziskava o medvrstniškem nasilju na osnovnih šolah v Sloveniji iz leta 2015, ki je temeljila na stališču in izkušnjah pedagoških delavcev, je pokazala, da le štirje od desetih pedagoških delavcev znajo opredeliti medvrstniško nasilje. Raziskava je bila opravljena z intervjujem na dveh osnovnih šolah: mestni in podeželski. Glavna ugotovitev je bila, da naj bi bila mestna šola boljše organizirana glede pomoči pri medvrstniškem nasilju, na podeželski šoli pa naj bi bilo manj primerov medvrstniškega nasilja. Vsi pedagoški delavci so mnenja, da na tem področju uspešno komunicirajo in da nasilje na omenjenih šolah v zadnjih letih ni naraslo.

(Pridobljeno

s:

<https://repositorij.upr.si/IzpisGradiva.php?id=6761&lang=eng&prip=rul:9174606:d4>)

Raziskava o stanju v šolah v Sloveniji iz leta 2019 »Prebijmo molk v šolah«, ki je bila opravljena v Sloveniji v šolskem letu 2018/2019, na vzorcu 602 respondentov, ki pripadajo LGBTQ+ skupini in so stari od 16. do 21. leta. Vprašalnik je bil na voljo na spletu po celotni državi, v katerem so vprašanja temeljila na lastnih izkušnjah diskriminacije in o vključenosti v šolah, katere obiskujejo. Respondenti poročajo, da se jih tretjina na šoli počuti varno (36,2 %), preostali pa se v šolskem okolju počutijo ogroženo (63,8 %). Med respondenti se jih dobra tretjina ne počuti varno zaradi njihove velikosti ali teže (35,4 %), tretjina se jih ne počuti varno zaradi lastne spolne usmerjenosti (34,8 %), preostali pa se na šoli ne počutijo varno zaradi svojega spolnega izraza (26,4 %). Pridobljeno s:

(Pridobljeno s: <https://legebitra.si/2021/06/07/ob-izidu-koncnega-porocila-o-rezultatih-raziskave-o-stanju-v-solah-2019-lgbt-mladi-prebijmo-molk-v-solah/>)

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 Metodologija

Raziskovalne metode

Podatke za empirični del naloge smo pridobili s pomočjo dveh metod sociološkega raziskovanja, metodo kvalitativnega raziskovanja - strukturirani intervju in metodo kvantitativnega raziskovanja – anketo, zaprti tip vprašanj.

Potek raziskovanja

Prva uporabljena raziskovalna metoda je bila strukturiran intervju. Opravljenih je bilo deset strukturiranih intervjujev. Predstavili smo naslednje osebne okoliščine kot razlog za diskriminacijo: rasa, etnična pripadnost, vera, socialno-ekonomski položaj in spolna usmerjenost. Preverili smo, ali marginalizacijo doživljajo preko omejenega dostopa ali izključitve iz družbenega, kulturnega in ekonomskega udejstvovanja. Pridobili tudi smo njihovo stališče do medijskih reprezentacij različnih družbenih skupin.

Preko intervjujev s svetovalno službo v različnih izobraževalnih programih smo preučili razumevanje vrstniškega nasilja in sovražnega govora ter raziskali, ali mladi šolo doživljajo kot varen in vključujoč prostor. Osredotočili smo se na strategije za preprečevanje nasilja, ki omogočajo vidnost in sprejetost diskriminiranih posameznikov na ravni šolskega sistema.

Druga uporabljena raziskovalna metoda je bil anketni vprašalnik. Izvedli smo kratko raziskavo o percepciji diskriminacije med mariborskimi osnovnošolci in srednješolci. Preko njihovih stališč in izkušenj smo ugotavljali, ali stigma kot označba posameznika za nesprejemljivega, manj vrednega ali nevarnega, lahko postane razlog za socialno odiranje (segregacijo). Raziskali smo, koliko anketirancev je občutilo diskriminacijo in na katerih področjih. Zanimalo nas je njihovo stališče o medijskih reprezentacijah manjšin. Prav tako smo preverili, kako ocenjujejo prizadevanja učiteljev za opominjanje načela nesprejemljivosti sovraštva. Zanimala nas je njihova ocena o lastnih predsodkih (primer 14. vprašanja ankete) in mnenje o odkritem ali prikritem nasilju. Rezultate smo analizirali, interpretirali in jih primerjali z ugotovitvami drugih. Na koncu smo predstavili še možne izboljšave.

Postopek zbiranja in obdelave podatkov

Strukturirane intervjuje smo opravili januarja 2023. Pogoji za vse intervjuvance niso bili enaki, saj smo nekatere izmed njih osebno poznali, z nekaterimi pa smo se pogovarjali prvič. Držali smo se vnaprej sestavljenega vprašalnika, da ne bi prišlo do možnosti subjektivnega vplivanja. Vprašanja so bila sestavljena individualno, saj smo upoštevali, da so se deloma nanašala tudi na intimne izkušnje, brez da bi sprožali nelagodje sodelujočih.

Anketa je bila izvedena v času od 25. 01. do 4. 02. 2023. Anketirali smo 156 oseb. Anketni vprašalnik v e-obliki smo sestavili iz vprašanj zaprtega tipa. Za izvedbo ankete smo uporabili odprtokodno orodje za spletno anketiranje 1KA (<https://www.1ka.si/>).

Raziskovalni vzorec

Spletno povezavo z dostopom do ankete smo posredovali mariborskim osnovnim in srednjim šolam. V anketi je sodelovalo 156 oseb. Od tega je v anketi sodelovalo 97 % dijakov in 3 % učencev v razponu od 14 let do 20 let. Informacijo o raziskavi smo širili preko spletnih kanalov in dijakov v srednješolskih programih, zato starostna struktura vzorca ni dovolj raznolika. Največ anketirancev je bilo starih 16 let (42 %), najmanj pa 20 let (1 %). V anketi je sodelovalo 70 % žensk in 30 % moških.

Izvedba anketiranja

V času anketiranja smo zabeležili 272 klikov na povezavo, anketo pa je dokončalo 156 oseb. Omenjena razlika (116 oseb) je najverjetneje nastala zaradi nizke motiviranosti in zaradi spletne tehnike. Menimo, da če bi anketo rešilo vseh 272 posameznikov, bi bili rezultati zanesljivejši.

Opravljanje intervjujev s posamezniki

Pri svetovalnih delavkah v gimnazijskem programu, v programu predšolske vzgoje - srednje strokovno izobraževanje in v osnovni šoli, smo preverili podporo šole kot institucije v primeru sovražnega govora in/ali sovražnega vedenja in vzpostavljanje strategij proti medvrstniškemu nasilju.

Po stališčih in izkušnjah z diskriminacijo, stigmo in z vključevanjem v družbo smo povprašali naslednje intervjuvance: Lino Akif o rasizmu s Sloveniji, Ano Praznik o ljudeh iz nižjih družbenih slojev, istospolno usmerjenega moškega o homofobiji, mlado muslimanko o islamofobiji, priseljenko iz Srbije in priseljenca iz Jordanije o odnosu Slovencev do tujcev in o ksenofobiji, mlado Romunko v rejništvu pa o doživljanju marginalizacije na podlagi pripadnosti več kot eni marginalizirani skupini.

3.2 Intervju s svetovalno delavko v gimnazijskem programu, Nino Vollmaier

Vprašanja in odgovori:

1. Kultura vključujočnosti pomeni, da se osebe počutijo cenjene, slišane in spoštovane. Za otrokov občutek po varnosti je zelo pomembno spodbudno učno okolje. Kakšne izkušnje imate z nestrpnim, nesprejemajočim odnosom med dijaki v vaši šoli?

Tovrstno nasilje je mnogokrat prikrito, ker tisti nestrpneži, ki izključujejo in tudi izključeni dijaki sami o tem molčijo, odrasli pa pogosto pojav podcenjujejo in ga zato težje zaznajo.

Mlademu človeku je potrebno nuditi priložnost za skupno reševanje nastalih težav, raziskovanje vprašanj in odkrivanje poti za spremembe.

2. Kako se kot svetovalna delavka spopadate z odklonilnim negativnim mnenjem med dijaki, ki temelji na predsodkih, obsodbah, podcenjevanju, stereotipih, strahu, zamerah, zavisti, rasizmu, seksizmu in podobnem?

Takšno nasilje se kaže v verbalnem nasilju, v obliki žaljivk in zmerljivk, hujskanjem prijateljev, grožnjami z izsiljevanjem, širjenjem neresničnih govoric ter drugih oblik verbalnega poniževanja in neverbalnem nasilju, ki se lahko odraža neposredno in odkrito z različnimi žaljivimi gestami ali indirektno in bolj zahrbtno z vključevanjem različnih medosebnih manipulacij, socialnim izključevanjem in ignoriranjem. To se največkrat dogaja v ozadju.

3. Opazate, da je sovražni govor med dijaki zelo razširjen?

Menim, da je razširjen, zato mora šola izbrati ustrezne cilje vedenja, na podlagi slednjih nato postaviti šolska pravila, ki so jasna in konkretna ter opisujejo zaželena vedenja.

4. Je bilo vedno tako, ali menite, da se z leti in generacijami to spreminja?

Opazam, da je sovražnega govora več. Potrebno je dolgoročno graditi kulturo vključevanja s spoštljivostjo, spodbudnostjo, odprtostjo, odzivnostjo na potrebe mladih in s pravičnostjo. Šola mora znati odločno postaviti meje, ki naj bodo osmišljene, pojasnjene in dogovorjene.

5. Pomemben vidik družbene izključenosti je soočanje s slabimi življenjskimi in zdravstvenimi razmerami v smislu prebivališča, prehrane, oblačil. Opazate to problematiko?

To zanesljivo drži. Ekonomsko stanje vpliva na vključenost v razred. Lahko se zgodi, da se dijaki iz socialno šibkih okolij ne morejo družiti z vrstniki na kavi po pouku, prav tako se ne morejo vsi udeležiti dragih ekskurzij.

6. Dijaki, ki se čutijo izključeni, pogosto opustijo šolanje in so neuspešni v šoli. Je to pogost pojav?

To redko opazam. Podpora razrednika ali učiteljev ima lahko pozitiven učinek na izkušnje skozi izobraževanje, saj spodbuja učno motivacijo in sodelovanje pri pouku. Vključujoč šolski prostor je posebej pomemben za dijake, ki potrebujejo dodatno pomoč, ker so neuspešni. To vključuje učenje v različnih okoljih, spodbujanje samostojnosti in podporo pri reševanju težav.

7. Opazate, da se zaradi socialnega statusa nekateri dijaki ne odločajo za sodelovanje v družbenih, kulturnih in rekreacijskih aktivnostih? Kako na šoli poskrbite za takšne dijake?

Imamo primere, kjer dijakom in staršem lahko pomagamo s šolskim skladom, ki lahko pokrije malice, zvezke, izlete...

8. Kako postopate ob pojavu čustvenih in psiholoških stisk dijakov zaradi občutka izključenosti iz skupnosti?

Vrstniki hitro zaznajo čustvene in psihološke stiske in tudi takšni dijaki se prej zaupajo vrstnikom kot odraslim. S podporo vrstnikov mladi pridobijo tudi socialne spretnosti in samozaupanje. V prvih letnikih zaznavam problem čustvenih stisk in tesnobe. V takem primeru se z dijakom pogovorimo in komuniciramo z razredom.

9. Bi rekli, da danes namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem?

Se strinjam. Ocenjujem, da so na naši šoli bolj prisotne psihične in verbalne oblike medvrstniškega nasilja, manj pa so izpostavljeni fizičnemu nasilju.

10. Ali menite, da se je medvrstniško nasilje v šolah zadnja leta povečalo?

O tem se zagotovo več govori. Strokovnjaki opozarjajo, da se je v zadnjih letih medvrstniško nasilje povečalo. Menim, da je to tudi zaradi spletnega nasilja, ki se kaže kot žaljenje, grožnje, izsiljevanje, obrekovanje, nadlegovanje, širjenje laži, poniževanje na spletu, prevzemanje identitete, izključevanje iz skupin na družbenih omrežjih, aplikacijah in klepetalnicah, izključevanje preko e-pošte, žaljivi komentarji ali objave, ustvarjanje lažnih profilov.

11. Ali o problemu vrstniškega nasilja obvestite tudi starše ali se s tem problemom sami spopadete? Kako starši po navadi odreagirajo?

Če pride do nasilja znotraj šole, so obveščeni starši in razrednik. Vedno delamo po protokolu in pravilih.

12. Standardi varnega in spodbudnega učnega okolja so zagotavljanje vključevanja, prepoved katerekoli oblike nasilja, spodbujanje medsebojnih dobrih odnosov in spoštljive komunikacije. Kaj bi bilo potrebno po vašem mnenju spremeniti ali izboljšati, da bodo mladi dobro ozaveščeni na tem področju?

Mlade je potrebno poučiti, kako reševati spore, kako bolje komunicirati in kako izboljšati socialne odnose. Eden najpomembnejših ciljev je spodbuditi izključenega, da pove o tem nekomu, ki mu bo pomagal rešiti problem. Pomembno je tudi, da ima dijak vsaj enega prijatelja, ki mu bo pomagal to prebroditi.

13. Mislite, da je vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, ključna v procesu oblikovanja strpnih prepričanj o svetu pri mlajših generacijah ali, da so pomembnejši ostali dejavniki socializacije kot so družina, vrstniki in mediji?

Na predsodke pozitivno vplivajo vsakodnevni stiki z drugačnostjo, zavedanje družbenih norm in strpnosti, vzgajanje v miroljubnem duhu in dobra izobrazba. Vsekakor pa mora tudi dober učni program zadostiti ozaveščanju mladostnikov o nestrpnosti in izobraževati mladostnike o tujih kulturah, da se jim te ne bodo več zdele tako nerazumljive in drugačne.

14. Kako ustvariti šolsko okolje, v katerem je osebam z različnimi marginaliziranimi okoliščinami zagotovljena sprejetost in spoštovanje?

Potrebno je izobraževanje na tem področju. Obstajajo celostni preventivni programi npr. »Mreža učečih se šol«. »Strategije za preprečevanje nasilja« je program, ki vključuje različne dejavnosti: izobraževalne seminarje, predavanja strokovnjakov ter delavnice za razvojne time ter učiteljske kolektive, predavanja strokovnjakov za otroke, socialne igre, razredne ure, izdelava plakatov, vrstniška mediacija in predavanja za starše.

15. Kaj bi bilo potrebno spremeniti, da bi šolski sistem omogočal vidnost in sprejetost diskriminiranih posameznikov?

Pomembno je, da vodstvo šole in učiteljski zbor namenjata čim več pozornosti kakovostni organizaciji dela in ugodni šolski klimi ter dobrim medsebojnim odnosom.

3.3 Intervju s svetovalno delavko v programu predšolska vzgoja - srednje strokovno izobraževanje, Bojano Posavec Vaupotič

Vprašanja in odgovori:

1. Kultura vključevanja pomeni, da se osebe počutijo cenjene, slišane in spoštovane. Za otrokov občutek po varnosti je zelo pomembno spodbudno učno okolje. Kakšne izkušnje imate z nestrpnim, nesprejemajočim odnosom med dijaki v vaši šoli?

Mladostniki se pogosto dojemajo za najbolj liberalen in sprejemajoč del družbe. Vendar se izključevanje največkrat dogaja kot verbalno nasilje ali nasilje preko socialnih omrežij. Izve se tako, da se žrtve nasilja same oglasijo ali se pritožijo razredniki. Vedno sledijo sankcije, kot so pogovor z vsemi vpletenimi.

2. Kako se kot svetovalna delavka spopadate z odklonilnim negativnim mnenjem med dijaki, ki temelji na predsodkih, obsodbah, podcenjevanju, stereotipih, strahu, zamerah, zavisti, rasizmu, seksizmu in podobnem?

Poskušam delovati za poglobljeno razumevanje načel različnosti, strpnosti in inkluzije za vključujočo razredno in šolsko klimo. Vključujoče, varno in spodbudno učno okolje je temeljnega pomena za oblikovanje strpne družbe.

3. Opazate, da je sovražni govor med dijaki zelo razširjen?

Da, zelo. Gre lahko za razna zmerjanja, žaljenja, obrekovanja, dajanja vzdevkov, posmehovanja, širjenja govoric, izsiljevanja, grožnje z nasiljem, poniževanja. Značilnost tega je, da obstaja neenakovredno razmerje moči. Okolice vrstniškega nasilja pogosto ne opazi, ker takšno vedenje vidi zgolj kot del odraščanja ali neškodljivo šalo.

4. Je bilo vedno tako, ali menite, da se z leti in generacijami to spreminja?

Vedno je bilo, vendar se je izražalo drugače. V številnih situacijah je bolj pripadati večini, splošno sprejetemu pravilu. Najhuje je, da so prav te situacije navadno tiste, pri katerih ni prav

veliko izbire. Naj gre za narodnost, vero, spol, raso, spolno usmerjenost ali drugačno prepričanje, najhujše stereotipe družba običajno lepi na manjšine.

5. Pomemben vidik družbene izključenosti je soočanje s slabimi življenjskimi in zdravstvenimi razmerami v smislu prebivališča, prehrane, oblačil. Opažate to problematiko?

Opažam. Na občutek odrinjenosti vplivajo tudi ekonomski dejavniki, torej neugodne splošne gmotne in socialne razmere, kulturna in ekonomska prikrajšanost ter nezaposlenost.

6. Dijaki, ki se čutijo izključeni, pogosto opustijo šolanje in so neuspešni v šoli. Je to pogost pojav?

Občutek lastne vrednosti je temelj zdrave osebnosti. Pomembna je tudi vzpodbuda v domačem okolju. Kot šola poskušamo pomagati mlademu človeku, da ne opusti šolanja.

7. Opažate, da se zaradi socialnega statusa nekateri dijaki ne odločajo za sodelovanje v družbenih, kulturnih in rekreacijskih aktivnostih? Kako na šoli poskrbite za takšne dijake?

Tudi, saj nimajo vsi denarja za dejavnosti. Sami imamo finančno pomoč na šoli, ki dijakom v stiski dopolnjuje ali plačuje malico, ekskurzije, tudi zvezke.

8. Kako postopate ob pojavu čustvenih in psiholoških stisk dijakov zaradi občutka izključenosti iz skupnosti?

Pogovorimo se z otrokom in starši. Vedno so vključeni tudi razredniki. Vključujoč šolski prostor igra pri takšnih dijakih ključno vlogo pri ustvarjanju okolja, ki spodbuja učenje in razvoj. Zagotavljanje tega okolja lahko prispeva k večji samozavesti, samospoštovanju in zadovoljstvu z življenjem.

9. Bi rekli, da danes namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem?

Mnoge oblike nasilja in predsodkov so okoli nas. Menim, da je veliko ignoriranja, odklanjanja, in izogibanja stikov. Posamezniki, ki so žrtve sovražnega vedenja, lahko doživijo psihično travmo, izključevanje in diskriminacijo.

10. Ali menite, da se je medvrstniško nasilje v šolah zadnja leta povečalo?

Tega ne opažam, vendar je lahko bolj prikrito v obliki psihičnega nasilja, npr. obrekovanje, nadlegovanje, izločevanje iz skupine, ignoriranje, molk, razkrivanje zasebnosti, širjenje laži, nadzorovanje, vzbujanje občutkov krivde ali manjvrednosti, postavljanje ultimatov in podobno. Zato je pomemben obstoj šolskih pravilnikov, ki pripomore k ustvarjanju bolj varnega šolskega okolja in šolske klime.

11. Ali o problemu vrstniškega nasilja obvestite tudi starše ali se s tem problemom sami spopadete? Kako starši po navadi odreagirajo?

Starši so vedno seznanjeni. Vključujoč šolski prostor spodbuja dialog in sodelovanje med učenci, učitelji in starši.

12. Standardi varnega in spodbudnega učnega okolja so zagotavljanje vključevanja, prepoved katerekoli oblike nasilja, spodbujanje medsebojnih dobrih odnosov in spoštljive komunikacije. Kaj bi bilo potrebno po vašem mnenju spremeniti ali izboljšati, da bodo mladi dobro ozaveščeni na tem področju?

Delati bi morali na sočutnosti in empatiji. Velik poudarek naj bo na razmišljanju izven okvirjev. Empatija je način, da poskušamo drugačnost razumeti (ali pa vsaj spoštovati), ne pa je obsojati. Tudi nepremišljene opazke, neprevidne posplošitve in nenamerna diskriminacija rušijo samopodobo. Ključ do zmanjšanja nestrpnosti leži v ozaveščanju predsodkov v nas samih.

13. Mislite, da je vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, ključna v procesu oblikovanja strpnih prepričanj o svetu pri mlajših generacijah ali, da so pomembnejši ostali dejavniki socializacije kot so družina, vrstniki in mediji?

Menim, da ima družina vlogo primarnega dejavnika socializacije tudi pri oblikovanju vrednot, norm in prepričanj. Pomembno vlogo pa imajo tudi dejavniki sekundarne socializacije, predvsem mediji in vrstniki.

14. Kako ustvariti šolsko okolje, v katerem je osebam z različnimi marginaliziranimi okoliščinami zagotovljena sprejetost in spoštovanje?

Positivni odnosi se odražajo v dobrem počutju oz. občutju pripadnosti in v višji samozavesti. Ponovno bi poudarila spoštljivo in spodbudno komunikacijo, podporo in pozitivna pričakovanja, sprejemanje različnosti, pravičnost, upravljanje s konflikti in skrb za psihofizično blagostanje.

15. Kaj bi bilo potrebno spremeniti, da bi šolski sistem omogočal vidnost in sprejetost diskriminiranih posameznikov?

Učitelj si najboljši odnos z učenci zagotovi, če jim prisluhne, jih razume in spodbuja, če jim pomaga in kaže interes za njih kot osebe, če jih spoštuje, ceni in kaže, da mu je mar za njihovo dobro.

3.4 Intervju s svetovalno delavko v osnovni šoli Antona Ingoliča-podružnica Pragersko, Rebeko Pirš

Vprašanja in odgovori:

1. Kultura vključujočnosti pomeni, da se osebe počutijo cenjene, slišane in spoštovane. Za otrokov občutek po varnosti je zelo pomembno spodbudno učno okolje. Kakšne izkušnje imate z nestrpnim, nesprejemajočim odnosom med učenci v vaši šoli?

Načeloma so učenci sprva manj sprejemljivi do nečesa novega, nepoznanega. Na šoli si tako razredniki, kot svetovalne delavke prizadevamo, da bi se učenci v razredu počutili čim bolj

sprejeti. V ta namen se izvajajo različne delavnice na temo pozitivnih medosebnih odnosov. Primer takšne delavnice je »skriti prijatelj«: vsak učenec v razredu izžreba enega sošolca/sošolko in ne izda, koga. Nato mu tekom tedna skrivaj podari manjše darilce na način, da ta ne izve, kdo mu je to darilo poklonil. Druga takšna dejavnost je izdelovanje zapestnic prijateljstva: celoten razred splete zapestnice. Menim, da je izvajanje takšnih delavnic izjemnega pomena za grajenje kulture vključevanja v šolskem okolju, za spopadanje s problematiko medvrstniškega nasilja in preventive.

2. Kako se kot svetovalna delavka spopadate z odklonilnim negativnim mnenjem med učenci, ki temelji na predsodkih, obsodbah, podcenjevanju, stereotipih, strahu, zamerah, zavisti, rasizmu, seksizmu in podobnem?

Tako učenci – otroci, mladostniki, kot tudi odrasli občasno izražamo predsodke, obsodbe, ipd. V vlogi svetovalne delavke poskušam ohranjati čim bolj objektiven odnos do vseh akterjev (če gre za primer obsojanja ali izražanja predsodkov med učenci). Tiste, ki predsodke izražajo (torej izvajalce verbalnega nasilja), kot tudi tiste ki so jih deležni (tj. žrtve) sprva poučim o oblikah nasilja (s poudarkom na verbalnem nasilju, če je le-to aktualen problem). Nato sledi korak k opolnomočenju žrtve (da pove, kdo nasilje izvaja ter se nanj ustrezno odzove) ter zmanjšanju moči izvajalca nasilja.

3. Opažate, da je sovražni govor med učenci zelo razširjen?

Ovisno. V nekaterih razredih je pogostejši, v drugih pa so učenci precej bolj sprejemljivi. Določene stvari so odvisne tudi od starosti učencev, etnične in kulturne raznolikosti v razredu.

4. Je bilo vedno tako, ali menite, da se z leti in generacijami to spreminja?

Menim, da je bil sovražni govor na šolah vedno prisoten, namenjalo se mu je le manj pozornosti s strani učiteljev, svetovalnih delavcev. Danes se dela bistveno več na preventivi.

5. Pomemben vidik družbene izključenosti je soočanje s slabimi življenjskimi in zdravstvenimi razmerami v smislu prebivališča, prehrane, oblačil. Opažate to problematiko?

Deloma se opaža. Ni pa izrazito.

6. Učenci, ki se čutijo izključeni, pogosto opustijo šolanje in so neuspešni v šoli. Je to pogost pojav?

V zadnjem času je bilo nekaj specifičnih primerov, vendar gre bolj za izjeme (glede opustitve šolanja oz. prešolanja). Učni uspeh izključenih učencev praviloma je nekoliko nižji.

7. Opažate, da se zaradi socialnega statusa nekateri učenci ne odločajo za sodelovanje v družbenih, kulturnih in rekreacijskih aktivnostih? Kako na šoli poskrbite za takšne učence?

Kot sem že omenila, se na šoli izvaja več preventivnih delavnic znotraj razredov, preko katerih učenci krepijo svoj socialni status.

8. Kako postopate ob pojavu čustvenih in psiholoških stisk učencev zaradi občutka izključenosti iz skupnosti?

Učencu nudimo razbremenilni pogovor, na ravni celotne skupine oz. razreda pa krepimo sprejemljivost do drugačnosti. Pomembno je tudi, da učenec prepozna vsaj eno osebo v razredu, ki bi mu lahko nudila občutek sprejetosti. Učencev (kot tudi odraslih) ne moremo prisiliti v prijateljske odnose, lahko pa jih naučimo strpnosti, spoštljivosti.

9. Bi rekli, da danes namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem?

Nekaj odkritega nasilja je še vedno prisotnega. Prevladuje pa tudi spletno nasilje, kjer gre predvsem za pošiljanje žaljivih fotografij ali sporočil o določeni osebi. Veliko se dogaja tudi v času po pouku in tako stvari težje omejujemo. V porastu je tudi cinizem.

10. Ali menite, da se je medvrstniško nasilje v šolah zadnja leta povečalo?

Glede tega se težje opredelim, saj ne poznam natančne statistike. V zadnjih letih je obravnavi slednjega namenjene več pozornosti, kot je bilo včasih.

11. Ali o problemu vrstniškega nasilja obvestite tudi starše ali se s tem problemom sami spopadete? Kako starši po navadi odreagirajo?

Večkrat obvestimo starše (tako izvajalcev, kot žrtve), sledijo tudi individualni razgovori. Odzivi so različni, nekateri so ogorčeni, drugi so mnenja, da bi morali otroci do neke mere sami razreševati spore. Občasno pa nas starši tudi sami opozorijo na kakšne bolj subtilne oblike medvrstniškega nasilja, ki jih doživlja njihov otrok v razredu ali na šoli.

12. Standardi varnega in spodbudnega učnega okolja so zagotavljanje vključevanja, prepoved katerekoli oblike nasilja, spodbujanje medsebojnih dobrih odnosov in spoštljive komunikacije. Kaj bi bilo potrebno po vašem mnenju spremeniti ali izboljšati, da bodo mladi dobro ozaveščeni na tem področju?

Sama sem vsekakor zagovornica preventivnih delavnic na to temo. Delavnice je potrebno izvajati v čim bolj interaktivni obliki, torej ne zgolj posredovanje teorije, ampak veliko aktivnosti, kjer se vključuje vse učence (npr. igre vlog, izdelava plakatov, ...). Preko tovrstnih aktivnosti se tudi medsebojno povezujejo ter spoznavajo.

13. Mislite, da je vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, ključna v procesu oblikovanja strpnih prepričanj o svetu pri mlajših generacijah ali, da so pomembnejši ostali dejavniki socializacije kot so družina, vrstniki in mediji?

Menim, da so pomembni vsi dejavniki socializacije, res pa lahko v določenem razvojnem obdobju posameznika nekateri dejavniki nanje vplivajo bolj kot drugi (npr. znano je, da je pri mladostnikih izrazitega pomena vrstniška skupina – pripadnost). Kultura in družina v kateri živimo, je vsekakor osnovna pri prenosu prvih prepričanj o svetu. Seveda pa se v procesu izobraževanja lahko določena prepričanja preoblikujejo, na primer preko spoznavanja drugačnosti, pogleda iz različnih perspektiv, ipd. Na šolah si prizadevamo zlasti slednje.

14. Kako ustvariti šolsko okolje, v katerem je osebam z različnimi marginaliziranimi okoliščinami zagotovljena sprejetost in spoštovanje?

Sprejetost in spoštovanje marginalnih skupin posameznikov v šoli zagotavljamo z odprtim odnosom do drugačnosti, sprejemljivostjo. Pri tem je potrebno izpostaviti tudi vlogo odraslih – učiteljev in zaposlenih šolskih delavcev, saj tudi njihov odnos do drugačnosti vpliva na dojetje marginalnih skupin pri učencih. Učenci (tj. otroci) se pogosto najhitreje učijo preko t. i. modelnega učenja (opazovanja odziva odrasle osebe in oponašanja tega odziva; na ta način se prenašajo tudi vrednote, ipd.).

15. Kaj bi bilo potrebno spremeniti, da bi šolski sistem omogočal vidnost in sprejetost diskriminiranih posameznikov?

Za vidnost in sprejetost diskriminiranih posameznikov bi na ravni šolskega sistema morali začeti z razbijanjem predsodkov pri vseh udeležencih (tudi pri učiteljih in ostalih zaposlenih). Nadalje je smiselno izvajanje delavnic z aktivno udeležbo učencev kot tudi njihovih staršev. V zadnjem času se generalno gledano, na šolah izvaja veliko aktivnosti na temo sprejetosti diskriminiranih. Slednje se izvajajo v sklopu razrednih ur, kot tudi na dnevih dejavnosti ali posebej organiziranih delavnicah za učence in starše.

3.5 Intervju z igralko in performerko Lino Akif

Vprašanja in odgovori:

1. Ste Mariborčanka, vaš oče prihaja iz Sudana, vaša mama pa iz Lendave. Ste se čutili kdaj izključeni iz družbe zaradi svoje barve kože?

Ja, velikokrat - sploh kot otrok sem bila s tem obremenjena. Sploh, če so me ljudje šele spoznali. Takrat v Mariboru ni bilo veliko otrok mešane rase, tako, da so nas vse, ki smo bili temnejše polti, zbadali za Rome. Romska skupnost je v Sloveniji marginalizirana in stigmatizirana. Vsakršno povezovanje s to skupnostjo je vodilo k temu, da so nas izključili. Sem pa bila iznajdljiv otrok, preko gledališča in pevskih zborov sem se dobro vključila v družbo. Dejstvo, da je moj oče iz Afrike, je bilo zanimivo za moje vrstnike, zato me niso pretirano izključevali.

2. Kakšnih predsodkov ste najpogosteje deležni, ker ne izgledate kot Slovenka?

Ko sem odraščala, je bilo največ predsodkov povezanih s tem, da sem izgledala kot Rominja. Tako so mi pripisovali, da mi bo v šoli šlo slabše, da imam slabe higienske navade itd. V odraslem življenju se to najpogosteje pozna tako, da vsi predvidevajo, da sem tujka. Ljudje me pogosto nagovorijo v angleščini. Živim v Ljubljani, turistov je sploh v poletni sezoni veliko, tako, da razumem, da ljudje predvidevajo, da nisem od "tukaj". Kar se pa tiče mojega poklica - sem diplomirana igralka, lahko rečem, da so moje vloge vizualno determinirane (begunka, Arabka).

3. So ljudje do vas zaradi barve kože kdaj nespoštljivi, uporabljajo sovražni govor, morda celo nasilni v javnosti?

Kot otrok sem doživljala izločevanje in verbalno nasilje - včasih so me zbadali z žaljivkami. Do fizičnega nasilja nikoli ni prišlo.

4. Kako je bilo v vašem otroštvu? Ste kdaj občutili nesprejemanje s strani vrstnikov?

Nesprejemanje s strani vrstnikov sem doživljala v otroštvu, ker so mislili, da sem Rominja. Maribor je bil v zgodnjih 2000-ih strašno nestrpen do romske skupnosti. Zaradi tega sem razvila obrambni mehanizem: ko sem spoznala nove otroke, sem takoj povedala, da sem mulatka in ne Rominja. Nisem želela biti še bolj stigmatizirana. Takrat seveda nisem vedela, da je mulat žaljiva beseda. Sedaj tega termina ne uporabljam več.

5. Ste občutili rasizem v šolskem sistemu?

Prav v izobraževalnem procesu, po tem, ko je bilo jasno, da nisem Rominja, ne pomnim. V spominu pa imam dogodek iz šolskega sistematskega pregleda, kjer me je zobozdravnica slabše obravnavala kot moje sošolce, ker je bila prepričana, da sem del romske skupnosti.

6. So bolj izobraženi ljudje bolj strpni? Kakšne izkušnje imate?

Nimam tega podatka - v moji izkušnji ni razlik v sprejemanju drugačnosti glede na stopnjo izobrazbe.

7. So mladi ljudje bolj strpni?

Nimam tega podatka - v moji izkušnji ni razlik med mladimi in starejšimi. Morda so mladi bolj ozaveščeni.

8. Bi rekli, da danes namesto odkritega rasizma sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem?

V moji izkušnji doba odkritega rasizma prihaja nazaj. Predvsem se dogaja odpor do pretirane politične korektnosti. Ko sem imela razstavo/instalacijo Slovenski pasijon na Borštniku, sem od profesorice srednjih in osnovnih šol izvedela, da so učenci in dijaki vedno bolj odkrito nestrpni. Radi izražajo svojo pravico do svobode govora, ki ni omejena z upoštevanjem dostojanstva drugega človeka.

9. Kako se soočate z nenehno obremenjenostjo dokazovanja svoje nacionalne pripadnosti in identitete?

Vedno bolj, saj sem se veliko ukvarjala z lastnim predelovanjem obremenjenosti. To seveda ne pomeni, da več ne čutim te obremenjenosti, ampak je zagotovo boljše. S tem sem se soočala skozi ozaveščanje in skozi umetniške akcije. Menim, da sem tekom tega procesa naredila premik pri sebi, našla sem neko pomiritev.

10. V performansu z naslovom Slovenski pasijon ste se povzpeli »na oltar slovenstva« – na Triglav, na hrbtu pa s seboj odnesli glavo kurenta in se s tem soočili z barvo svoje kože in s svojo slovenskostjo. Se kdaj čutite tujko v lastni domovini?

Da, to je bil tudi vzvod za performans. Nekako ne najdem čisto točno svojega mesta, kaj sem - Sudanka nisem, čeprav imam sudanske korenine, Madžarka nisem, čeprav imam madžarske korenine. Rojena sem v Sloveniji, ampak vizualno ne ustrezam Slovenki. In ves čas me sprašujejo od kod sem. Imam neskončno prigod v Sloveniji, kjer so predvidevali, da sem tujka. Tako, da sem odraščala z ogromno signali iz mojega okolja, da sem drugačna, da sem tujka.

11. Kako bi opisali položaj dela v Sloveniji za temnopolte v gledališču?

V bistvu je zakomplicirana pozicija, ker nas ni veliko - kar je hkrati dobro in slabo. Če vzamemo samo igralski poklic - da si v Slovenji profesionalni igralec, ki redno dela v institucionalnih gledališčih, moraš imeti zaključen AGRFT. V zgodovini akademije sva študij igre končali zgolj dve temnopolti igralki - jaz in Metka Trdin, 20 let pred mano. Tukaj je še Tarik Rashid, ki je moški in je zaposlen v SLG Celje. Seveda imamo še nekaj temnopolnih, ki redno igrajo v predstavah (Jose, Maša Kagao Knez, Irena Yebuah, Letitia Yebuah), ampak so po izobrazbi iz drugih pozicij - glasbenih, plesnih. Tako, da nas ni veliko. Kar pomeni, da smo v poziciji, kjer vse rasno profilirane vloge "pripadajo" nam, a hkrati smo velikokrat v poziciji, kjer igramo zgolj rasno profilirane vloge. Kar pa je za igralca strašno mučno in omejujoče. Pred štirimi leti, ko sem začela igrati, sem na dobivala zgolj vloge begunke, Arabke, zapornice. Kljub temu, da so to bile iz zornega kota kompleksnosti likov lepe priložnosti, sem se ustrašila, da bom vse življenje igrala zgolj temnopolte. Sedaj pa vedno več igram vloge, ki so »color blind«.

12. Vaša barva kože vas hkrati naredi tudi posebno. Kakšno je vaše mnenje o medijih oz. medijskemu diskurzu glede rasizma?

V politiki se je z vzponom nove desnice, predvsem alternativne desnice, zgodil porast odkritega rasizma. Na drugi strani pa ne pozabimo na gibanje »black lives matter«. Menim, da je rasizem tema, ki razdvaja ljudi. Nujno je, da je ne tabuiziramo in stremimo k bolj strpni družbi.

V slovenskih medijih se pretirano ne ukvarjajo s tematiko rasizma. Res pa je, da ko sem ustvarjala Slovenski pasijon, mi je javni RTV dal veliko podpore. Posneli so tudi dokumentarni portret in me vključili v nekaj njihovih oddaj.

Kar se pa tiče tujih medijev, je rasa pereča tema. V filmih in serijah se stremi k večji reprezentaciji – vedno bolj so igralci različnih ras zasedeni v vloge, ki bi dvajset let nazaj pripadale zgolj belcem.

13. Kako so stereotipizirane medijske reprezentacije škodljive za ljudi »izven kalupa«?

Mislím, da je pomembno, da se manjšine čutimo reprezentirane v medijih. S tem dobimo občutek, da nismo sami in da naše izkušnje niso samo naše, ampak se ogromno ljudi počuti enako. To velja ne samo za temnopolte, ampak tudi za ljudi, ki so LGBTQ+ itd. Je pa trenutno velik potisk k večji reprezentiranosti - na razpisih dobiš dodatne točke, filmski seti in gledališča morajo zapolniti kvote. To so pravi koraki.

14. Kdo naj odigra pomembno vlogo pri oblikovanju strpnih prepričanj o svetu? Kako graditi družbo, ki bo namenila pozornost posameznikom in skupinam, ki so bile diskriminirane zaradi rase?

V resnici vsi - na to kdo smo in kakšna so naša prepričanja vpliva ogromno dejavnikov – od družine, iz katere izhajamo do okolice, kjer živimo, v kakšnem naselju bivamo, katero šolo obiskujemo, s kakšnimi ljudmi se obdajamo in kakšne vsebine gledamo, beremo. Verjetno je najlažje in najbolj sistemsko to početi v šolskem sistemu, kjer je marsikaj odvisno od senzibilnosti profesorjev. Vsekakor je pomembna tudi vloga politike in medijev, da naslavljajo to temo in poskrbijo za zaščito neke manjšine.

3.6 Intervju z radijsko voditeljico in humanitarko Ano Praznik

Vprašanja in odgovori:

1. Na televiziji vodite oddajo Delovna akcija. Srečujete se s problematiko revščine in socialne izključenosti. V oddaji pomagata ljudem, ki si s svojimi prihodki ne morejo urediti prebivališč. Ste mnenja, da so ti ljudje izrinjeni iz družbe zaradi svojega družbenega statusa?

Velikokrat so, ne pa vedno. Nekateri gredo preko tega in si najdejo krog ljudi, ob katerih se dobro počutijo. Je pa res, da je družba precej izključujoča, zato se nekateri sami raje »preventivno« izključijo. Ljudje se bojijo zavrnitve. Bojijo se tega, kaj bodo drugi rekli. Bojijo se biti prizadeti.

2. Pomemben vidik družbene izključenosti je soočanje s slabimi življenjskimi in zdravstvenimi razmerami v smislu prebivališča, prehrane, oblačil. Kako se družba sooča s tem pojavom? Smo solidarna družba?

Menim, da smo solidarna družba takrat, kadar gre za neko organizirano akcijo zbiranja pomoči. V vsakdanjem življenju pa hodimo drug mimo drugega in se ne brigamo za to, v kakšnih razmerah kdo živi. Samo v razmislek se vprašajmo, koliko sosedov poznamo po imenih?

3. Kakšnih predsodkov so najpogosteje deležni ljudje, katerim pomagata? Na kakšne načine jim lahko pomagata?

Gre za klasične predsodke o revščini – če nimaš, potem me ne brigaš. Pogosto se ta odnos kaže že v osnovni šoli med mladimi. Otroci, ki niso oblečeni po najnovejši modi, so zasmehovani.

V oddaji jim pomagamo predvsem pri reševanju bivanjskih razmer. Sama sem si zadala cilj, da bom vsaki družini posvetila svoj čas in pozornost. To pomeni, da se z njimi iskreno pogovarjam, da jih poslušam in mnogi pravijo, da je to na njih delovalo terapevtsko. In v nekaterih primerih priznam, tudi name.

4. So mladi in bolj izobraženi ljudje bolj strpni?

Moje izkušnje kažejo, da so.

5. Imate po delu z družinami še kakšne stike z njimi? Kakšne izkušnje o odnosih med ljudmi ste pridobili s to oddajo?

To je tako kot nasploh v življenju. Nekateri so tukaj samo ta trenutek, nekateri malo dlje, nekateri pa za vedno. Teh je res bolj malo, ampak so. Z družino iz prve sezone sem še vedno v stikih. Zdaj so otroci že zrasli in pogosto mi pošiljajo fotografije ali pa me obveščajo o njihovih dosežkih. Res sem vesela, da sem po toliko časa še vedno v njihovih mislih.

Predvsem sem se naučila poslušati. Da znaš prisluhniti je včasih več vredno, kot tisoč besed.

6. Kako to, da ste se odločili za humanitarna dela, ki jih opravljate?

Nisem se odločila za to. Raje rečem, da me je to poklicalo. In sem se odzvala temu klicu. Sprva je bilo mišljeno »samo« kot voditeljica, ampak kmalu sem ugotovila, da to ne bo samo vodenje

oddaje, ampak bo terjalo veliko časa, energije, znanja in empatije ljudem, ki to potrebujejo. Vse ostalo, vsi projekti, ki jih delam na humanitarnem področju pa nekako izvirajo iz te oddaje. Predvsem zato, ker sem se začela zavedati, da je ogromno ljudi v neposredni okolici, ki potrebujejo pomoč.

7. So ljudje do vas zaradi narave vašega dela kdaj nespoštljivi, uporabljajo sovražni govor, morda celo nasilni v javnosti? Ali dobivate kakšne negativne komentarje? Katere skupine jih večinoma izražajo?

Tudi, ampak redko. Nekaj se jih je oglasilo, ko smo pomagali nekaterim manjšinam, ki živijo v Sloveniji, vendar pa so večinoma ljudje spoštljivi in podpirajo to, kar počnemo.

8. Otroci, ki se čutijo izključeni, pogosto opustijo šolanje ali so neuspešni v šoli. Opažate, da je to pogost pojav pri družinah, s katerimi se srečujete?

To ni pravilo, je pa kar pogost pojav.

9. Opažate, da se zaradi socialnega statusa nekateri otroci ne odločajo za sodelovanje v družbenih, kulturnih in rekreacijskih aktivnostih?

Opažam. Menim, da drugačnost pri nas ni dobro sprejeta (v smislu, da si ne moreš privoščiti tega, kot vrstniki). Zato svoj glas poskušam uporabiti za opozarjanje teh neenakosti.

10. Kako se revni posamezniki soočajo s čustvenimi in psihološkimi stiskami zaradi občutka izključenosti iz skupnosti?

Po mojih izkušnjah so pogosto zaprti vase, nedružabni, nekateri so se celo naučili ugajati družbi z določenim obnašanjem – kot ga družba pričakuje. Vendar globoko v sebi zagotovo nosijo breme in rane.

11. Revni ljudje so pogosto prikazani negativno ali celo spregledani tudi v medijih. Kakšno je vaše mnenje o medijih oz. medijskemu diskurzu?

Zagotovo so spregledani v medijih. Do točke, ko se izpostavijo, ker jih je sistem pustil na cedilu. Ko pa se enkrat oglasijo, pa mislim, da mediji kar hitro pograbijo in iz tega naredijo zgodbo. Ne bi pa rekla, da so revni po pravilu prikazani negativno.

12. Kdo naj odigra pomembno vlogo pri oblikovanju strpnih prepričanj o svetu? Kako graditi družbo, ki bo namenila pozornost posameznikom in skupinam, ki so bile diskriminirane zaradi revščine, narodnosti, veroizpovedi ali rase?

Za začetek, vsak pri sebi. Pomembni so tudi drugi dejavniki, kot so družina, prijatelji, šola, služba in vse do odločevalcev. A vedno se začne pri nas samih.

Takšno družbo je treba graditi s pogovorom. S tem, da v vsakdanjik vključujemo ljudi in jih tudi enakopravno obravnavamo. Pomembno se je treba zavedati svoje majhnosti. Da smo vsi ljudje – narejeni iz mesa in krvi. Tu smo si enaki. Vse kar je nad tem, pa je unikatnost vsakega posameznika – koža, barva oči, naše izkušnje. In to bi bilo treba slaviti. Raznolikost nas vseh. Kajti ta raznolikost nas povezuje.

3.7 Intervju z istospolno usmerjenim moškim, 27 let, zaposlen v UKC Maribor

Vprašanja in odgovori:

1. Ali ste se kdaj zaradi svoje spolne usmerjenosti počutili diskriminirano in ali se vam je zdelo, da nimate enakih možnosti kot drugi? Vas je to omejevalo na primer v šoli, pri zaposlitvi?

Posebne diskriminacije nisem občutil, je pa res, da se nikdar nisem politično ali kako drugače javno izpostavljaj, niti se nisem nikdar potegoval za kakšno funkcijo, zaradi katere bi lahko postal tarča izključevanja. Dejstvo je, da je istospolna orientacija v naši družbeni sredini še zmeraj redkost, čeprav iz generacije v generacijo manjša. Vendarle smo manjšina. V svojem razredu v gimnaziji sem bil edini, vsaj po mojem zavedanju, kar posledično pomeni, da sem bil v določenih trenutkih zagotovo izpostavljen. Podobno je bilo tekom študija, nenazadnje je precej podobno tudi na profesionalnem področju.

2. Katera osebna okoliščina menite, da je v družbi najbolj diskriminirana?

Če govorimo o populaciji znotraj LGTBQ, so to zagotovo transseksualne osebe zaradi nerazumevanja, nepoznavanja oz. nezavedanja pomena spolne identitete.

3. Ste se morda kdaj srečali s sovražnim govorom na račun homoseksualcev?

Večkrat. Način sovražnega govora se s časom in okoliščinami spreminja. V osnovni in srednji šoli je bil nivo sovražnega govora omejen na nivo gostilniške debate v smislu, da bi bilo potrebno geje zakonsko prepovedati. Kasneje je sovražni govor postal bolj prikrit, raven sovražnosti pa ne. Gre za komentarje, da bi otroci v istospolnih zakonskih/partnerskih zvezah strašno trpeli, da bi bila zelo velika žalost in sramota, če bi od nekoga otrok izjavil, da je gej, da pač to ne more biti naravno, da vodi vse to v propad družbe, da v Bibliji piše to in ono ... Vse to sodi v okvir sovražnega govora.

4. Kako bi opredelili vaš stik z medvrstniškim nasiljem?

Nikdar nisem bil deležen telesnega nasilja, sem pa bil tekom osnovne in srednje šole pogosto tarča zbadanja, zasmehovanja, namigovanja, napačnega sklepanja. Ljudje imajo pogosto popačeno predstavo o homoseksualnosti. Spomnim se komentarja nekega sošolca v gimnaziji po uri športa v garderobi, ko je izjavil, da bi potencialni gej med nami v garderobi zagotovo z vsakim od njih želel spolni odnos, kar je podkrepil z izjavo, da »pedri pač takšni so«, on pa bi se počutil strašno nelagodno, če bi vedel, da je nekdo med nami gej. Deček je več kot očitno namigoval name. Sošolci so pogledovali proti meni in se hihitali, nakazovali specifičen spolni akt in ga spodbujali, da nadaljuje. Gre za verbalno in psihično nasilje. Dejstvo je, da tudi istospolno usmerjenim ni telesno privlačen prav vsak posameznik istega spola, prav tako kot ni heteroseksualnim dekletom privlačen čisto vsak deček, zaradi dejstva, da ni deklica.

5. Katere družbene skupine so izpostavljale vašo drugačnost?

Splošno znano dejstvo je, da imajo negativen odnos do homoseksualnosti starejši, ljudje iz ruralnega okolja, verniki, osebe s krajšim intelektualnim dometom ter nižje izobraženi. Vendar ne bi mogel trditi, da to velja za moj primer. Precej odprto so mojo spolno orientiranost sprejeli

tako starejši, nižje izobraženi sosedje in sorodniki, kot tudi mlajši in visoko izobraženi sodelavci iz univerze in kliničnega centra.

6. Kako ste se soočili s predsodki?

Predsodki o homoseksualcih zagotovo obstajajo, bolj pogosti so v vašem okolju ali majhnih mestih kot v večjih mestih. Predsodki so neutemeljeni. Pogost predsodek je na primer, da imamo geji močno spolno slo, glede česa sem prepričan, da to ni nič drugačno kot pri heteroseksualnih posameznikih. Poznam veliko gejev, ki zadovoljno živijo v partnerski zvezi in nimajo nobene potrebe po več spolnih partnerjih. Nezvestoba je lahko prisotna v heteroseksualnih ali homoseksualnih zvezah. Drug predsodek je ta, da bi homoseksualni pari na veliko posvajali otroke, le teh pa bi nato »zmanjkalo za heteroseksualne pare«, ki ne morejo imeti bioloških otrok. Predsodek je neutemeljen, saj večina gejevskih parov otrok niti ne želi. Velikokrat se soočam tudi s predsodki z vidika ljubezni in naklonjenosti, in sicer na način »kaj se geji tudi zaljubite, ali samo seksate?«, kar je znak ignorance in nerazgledanosti.

7. Bi bili pripravljeni deliti kakšno vašo izkušnjo z diskriminacijo in izključevanjem?

Največ takih izkušenj imam iz obdobja šolanja, ko je mladostnik tudi najbolj ranljiv. Ne zgolj, da se soočaš s telesnimi spremembami, dodatno težavo predstavlja dejstvo, da si drugačen in se težje vklopiš v družbo. Sam sem bil tudi zmerno introvertiran najstnik, kar je zadevo še dodatno oteževalo. Kot sem že omenil, je bilo največ posmehovanja, ignorance, zlobnih namigovanj, neumestnih vprašanj, vzklikov ali vzdevkov.

8. Ali opazate, da je v slovenskem prostoru še vedno preveč nestrpnosti, homofobije in nesprejemanja homoseksualcev?

Absolutno, sicer je situacija zagotovo boljša kot pred desetletjem, pa vendar. Manj je ljudi, ki so sovražni in nestrpni, vendar narašča število ljudi, ki so ekstremno sovražni. Vsekakor pa odigrajo pomembno vlogo predsodki in stereotipi, ki nastanejo iz neozaveščenosti, neizobraženosti in strahu.

9. Ali menite, da so bolj izobraženi do homoseksualcev bolj strpni kot manj izobraženi?

Da, predvsem mlajši višje izobraženi iz mestnega okolja. Seveda obstajajo izjeme, a splošno gledano, menim, da to drži.

3.8 Intervju z mladostnico muslimanske vere

Vprašanja in odgovori:

1. Ste pripadnica muslimanske religije. Ste se kdaj počutili zapostavljeno ali bili izključeni? Je verska pripadnost pogosto razlog za diskriminacijo?

Menim, da je verska pripadnost pogost razlog za diskriminacijo in izključevanje, če jo izražáš navzven. Živim v okolju, ki ne kaže odkrite diskriminacije, zato ne morem reči, da sem se pogosto počutila izključeno.

2. Se v slovenskem prostoru čuti islamofobija?

Da, posebej v konzervativnem in nazadnjaškem okolju. Največkrat je razlog za strah pred islamom nepoznavanje naše religije in njenih vrednot. K temu strahu je prispevalo tudi šokantno poročanje medijev.

3. Menite, da predsodki o drugih religijah izvirajo iz družine iz primarne socializacije?

Da, vrednote, norme in prepričanja znotraj družine, prvega otrokovega okolja, ima velik vpliv na naše razmišljanje in posledično lahko ustvarja določene predsodke.

4. Kakšno vlogo odigrajo starši in njihova vzgoja?

Starši odigrajo pomembno vlogo, saj predstavljajo vzor otrokom. Otroci se z njimi identificirajo. Starši lahko tudi širijo negativne predstave o muslimanih in ustvarjajo predsodke, ki jih prenašajo na otroke že v zgodnjem otroštvu, npr. naj se ne družijo z nekaterimi vrstniki v vrtcu ipd.

5. Ali ste se kdaj počutili, da ne spadate med druge? Ste doživeli diskriminacijo oz. neenako obravnavo?

V osnovni šoli so velikokrat namerno izgovarjali moj priimek narobe. Prišlo je tudi do tega, da me je učiteljica zmerjala z eno izmed bolezni, saj ji je bilo to lažje izgovoriti kot moj priimek. S sošolci nikoli nisem imela večjih težav, saj so me spoštovali in vključevali v svojo družbo. Opažam, da prihaja do diskriminacije večinoma pri starejših ljudeh, ki niso tako ozaveščeni kot mladi.

6. Kako je najbolje odreagirati v takšnih primerih?

Obremenjenost z negativnimi stereotipi ni enostavna. Sama odreagiram z ignoriranjem in se ne spuščam v konflikte s takšnimi posamezniki.

7. Je razlog za predsodke nevednost ljudi in nepoznavanje drugih religij?

Nevednost in nerazumevanje predstavljata vzrok za negativni odziv na drugačno kulturo. Družba bi se morala bolje seznaniti z drugimi religijami, da se lahko upre nestrpnosti in spornim medijskim praksam.

8. Strokovnjaki menijo, da diskriminacija omejuje svobodo ljudi. Vas je neenaka obravnava kdaj omejevala pri razvijanju sposobnosti?

Žal sem to doživela v šolskem sistemu pri učiteljici, ki je imela zame drugačne standarde ocenjevanja in me je pogosto izpostavljala.

9. Pravica do verske svobode in lastnega prepričanja je ena izmed temeljnih človekovih pravic, ali menite, da večina misli tako?

Ne, menim, da se veliko ljudi ne zavzame za to pravico oz. je ne spoštuje.

10. Se vam zdi, da mediji ustrezno prikažejo sliko drugačnega izražanja religioznosti ali preko njih dobimo le delne informacije?

V medijskih reprezentacijah so najbolj izpostavljeni ljudje, ki imajo manj družbene moči in to so tudi muslimani. Na žalost o njih dobimo le delne informacije in prikazani so kot grožnja prevladujočemu kulturnemu okolju, ker se nočejo asimilirati.

11. Kaj menite o sovražnem govoru v naši družbi? Ste ga kdaj doživeli?

V naši družbi je tega vedno več. Ljudje drugim ne pustijo biti drugačni. Slišala sem že veliko žaljivih vzdevkov za tujce, ki je danes že normalen del vsakodnevnega besedišča.

12. Ali menite, da so ljudje v Sloveniji dovolj ozaveščeni o drugih religijah?

Ne, ampak menim, da so Slovenci bolj ozaveščeni kot v preteklosti, saj družba postaja bolj multikulturalna. Mnoštvo religij se vidi tudi v raznolikosti bivanja, arhitekture – kot je postavitve mošeje, obnova sinagoge ipd.

13. Se vam zdi, da je veliko nestrpnosti v slovenski družbi?

Da, še posebej pri starejših ljudeh, slabše izobraženih in otrocih, ki so bili strogo vzgojeni v svojo religijo.

3.9 Intervju s priseljenko iz Srbije, 32 let živi v Sloveniji

Vprašanja in odgovori:

1. Ste priseljenka iz Srbije. Ste se kdaj počutili zapostavljeno ali bili izključeni? Je etnična pripadnost pogosto razlog za diskriminacijo?

Velikokrat, še posebej na izobraževalnem področju. Ob priselitvi v Slovenijo mi je bilo najtežje sporazumevanje in dvojina v slovnici, ki je v maternem jeziku nimamo. Sčasoma sem se naučila slovenskega jezika, a težave sem imela s pridobivanjem ocen. Tudi neenako obravnavo sem doživela zaradi svoje narodnosti.

2. Ali menite, da zaradi tega ker ste drugačne narodnosti, nimate enakih možnosti kot drugi? Na primer pri zaposlitvi ali kje drugje.

Menim, da je danes nekoliko bolj zaradi večje raznolikosti v družbi. Ob mojem prihodu v Slovenijo pred tridesetimi leti sem se velikokrat počutila izključeno.

4. Ali ste kdaj zaradi svoje narodnosti imeli kakšno slabo izkušnjo? Na primer zasmehovanje, zbadanje, izključevanje?

Pogosto, posebej pri učenju jezika. Doživela sem zbadanje zaradi napak pri izgovorjavi, ignoriranje mojega jezika in tudi verbalno nasilje v obliki žaljivk.

5. Ste bili kdaj deležni ksenofobije, torej predsodkov proti osebam iz drugih držav in kultur? Ste morda kdaj zasledili sovražni govor na račun tujcev?

Velikokrat sem se srečala s predsodki, da priseljenci iz drugih delov nekdanje Jugoslavije nimamo delavnih navad in da nismo sposobni se učiti in česa naučiti. Veliko je obsojanja in zaničevanja, češ, da se nočemo asimilirati. To velja za politiko, kulturo in vsakdanje življenje.

6. Ste se kdaj spopadali z diskriminacijo na podlagi svojega imena, naglasa, sovražnih šal na račun priseljencev?

Tudi, posebej v javnih ustanovah, če sem kakšno besedo naglasila v maternem jeziku. Veliko šal leti na priseljence z juga. Vsekakor sem čutila obremenjenost z negativnimi stereotipi.

7. Ste kdaj zasledili, da so mediji negativno ali selektivno poročali o tujcih v Sloveniji?

Mediji radi prikažejo napihnjene, nerealne zgodbe, iščejo čim bolj šokantne zgodbe in pokažejo le delno sliko. Sloveniji so v mediji stereotipno reprezentirani priseljenci iz juga, ki jih povezujejo s kriminaliteto. V črni kroniki pogosto najdemo podatek o njihovi nacionalni pripadnosti.

8. Se vam zdi, da si Slovenci želimo biti bolj strpni do tujcev ali smo brezbrizni do tega vprašanja?

Bolj so nagnjeni k brezbriznosti kot strpnosti.

9. Ali menite, da so bolj izobraženi do tujcev bolj strpni kot manj izobraženi?

Strinjam se, da je strpnost večja pri izobraženih ljudeh.

3.10 Intervju s priseljencem iz Jordanije, 49 let

Vprašanja in odgovori:

1. Kaj vam je bilo najtežje, po tem ko ste se preselili v Slovenijo?

Pustiti družino, domačo deželo.

2. Ali menite, da zaradi tega ker ste drugačne narodnosti, nimate enakih možnosti kot drugi? Na primer pri zaposlitvi ali kje drugje.

Z delom nisem imel težav, saj sem samozavesten in znam delodajalca prepričati, da sem za to delo prava oseba. Je pa res, da je potrebno obvladati slovenski jezik.

3. Ste se kdaj počutili zapostavljeno?

V določenih situacijah sem se počutil zapostavljeno, ampak se na to nisem preveč oziral.

4. Ali ste kdaj zaradi svoje narodnosti imeli kakšno slabo izkušnjo? Na primer zasmehovanje, zbadanje, izključevanje?

Ljudje niso zmeraj znali določiti moje narodnosti. Imel sem tudi slabe izkušnje, vendar se nisem pustil motiti.

5. Ste bili kdaj deležni ksenofobije, torej predsodkov proti osebam iz drugih držav in kultur? Ste morda kdaj zasledili sovražni govor na račun tujcev?

Veliko predsodkov in ksenofobije se širi po socialnih omrežjih. Raje ne gledam komentarjev. Nekateri posamezniki so izjemno nestrpni.

6. Ste se kdaj spopadali z diskriminacijo na podlagi svojega imena, naglasa, sovražnih šal na račun priseljencev?

Ljudje se pogosto pošalijo na račun mojega imena ali ga zamenjajo in ga popačeno izgovorijo. To poskušam razumeti zgolj kot šalo, seveda dokler se kdo ne norčuje.

7. Ste kdaj zasledili, da so mediji negativno ali selektivno poročali o tujcih v Sloveniji?

Ja, številni televizijski kanali obstajajo z različnimi načini poročanja. Na splošno pa je premalo vsebin iz tujine. Premalo se poroča o določenih delih sveta, zato si ljudje ustvarjajo svoje mnenje.

8. Se vam zdi, da si Slovenci želimo biti bolj strpni do tujcev ali smo brezbrizni do tega vprašanja?

Ja, verjamem v mlajše generacije, ki so po mojih izkušnjah bolj strpne do tujcev in bolj odprte do sprejemanja drugačnosti.

9. Ali menite, da so bolj izobraženi do tujcev bolj strpni kot manj izobraženi?

Menim, da gre tukaj za posameznikovo osebnost in njegove vrednote. Pri vzpostavljanju stika in spoštljive komunikacije z drugimi ti ne pomaga vsa prebrana literatura in visoka izobrazba, če nimaš tega globoko v sebi. Jasno je, da izobrazba širi obzorja ljudi, ne more pa spremeniti posameznikove osebnosti.

3.11 Intervju z mladostnico v rejništvu, priseljenko iz Romunije

Vprašanja in odgovori:

1. Si bila kdaj stigmatizirana zaradi tega, ker živiš v rejništvu? So te zaradi tega kdaj zasmehovali, zbadali ali izključevali?

Med menjavo okolja sem trudila vključiti se in biti sprejeta. Otroci in mladostniki, ki ne morejo živeti v svoji matični družini, so nameščeni v družinsko varstvo, in sicer večinoma v rejniške družine. Menim, da je veliko otrok diskriminiranih v rejništvu, jaz se s tem nisem soočila.

2. Katere skupine so po tvojem mnenju najbolj diskriminirane v družbi?

Menim, da so najbolj diskriminirani prisejenci, še posebej, če je to vidno navzven zaradi drugačne rase ali načina življenja.

3. Kako bi opredelila svoj stik z medvrstniškim nasiljem?

Pri nasilju lahko omenim verbalno nasilje in konflikte. Ko sem v osnovni šoli zapadla v konflikt s kakšno osebo, sem raje ostala tiho. Sedaj kot dijakinja pa povem svoje mnenje in predstavim svojo plat, saj želim biti slišana.

4. Katere skupine so izpostavljale tvojo drugačnost?

Doživela sem verbalno nasilje s strani sošolca v osnovni šoli.

5. Kako je najbolje odreagirati v takšnih primerih?

Najbolje se je posvetovati s svetovalno delavko na šoli in poiskati pomoč.

6. Kaj meniš o sovražnem govoru v naši družbi? Si ga kdaj doživeli?

Ko sem bila majhna, sem se pogosto čutila izključeno zaradi barve kože. Doživela sem zbadljivke in žaljivke. Kot mladostnica se čutim bolj enakovredna, saj vem, da je pomembno, da živimo v družbi polni drugačnosti in raznolikosti.

3.12 Analiza in rezultati intervjujev

Ugotovitve, pridobljene iz intervjujev s svetovalnimi delavkami na treh šolah kažejo, da je bistveno, da šola ustvarja prostore, ki so vključujoči, odprti, spoštljivi in, ki opolnomočijo mlade. Primarna socializacija predstavlja podlago oblikovanja mnenj in predsodkov, vendar naj šola gradi kritično družbeno zavest, ki se razvija v smeri razumevanja in borbe proti sistemom zatiranja. Za to obstajajo celostni preventivni programi, preko katerih se poskuša preprečevati oz. zmanjševati medvrstniško nasilje, posebej tisto prikrito, ki se kaže v obliki psihičnega nasilja, npr. obrekovanje, nadlegovanje, izločevanje iz skupine, ignoriranje, molk, razkrivanje zasebnosti, širjenje laži, nadzorovanje, vzbujanje občutkov krivde ali manjvrednosti, postavljanje ultimatov in podobno. Pomemben je tudi obstoj šolskih pravilnikov, ki naj bodo jasni in konkretni. Otroci in mladostniki pa se najhitreje učijo preko t.i. modelnega učenja - opazovanja odziva odrasle osebe, kar najbolje pripomore k ustvarjanju bolj varnega šolskega okolja in šolske klime.

Izsledke teh treh intervjujev lahko primerjamo z raziskavo Barbare Testen o medvrstniškem nasilju v osnovnih šolah v Sloveniji iz leta 2015, ki je temeljila na stališču in izkušnjah pedagoških delavcev. Pedagoški delavci so bili mnenja, da na tem področju uspešno komunicirajo in da nasilje v šolah v zadnjih letih ni naraslo, se je pa spremenilo.

(Pridobljeno

s:

<https://repozitorij.upr.si/IzpisGradiva.php?id=6761&lang=eng&prip=rul:9174606:d4>

Če to primerjamo z rezultati intervjujev s svetovalnimi delavkami, lahko vidimo, da se zavedajo, da je potrebno biti pozoren na psihične in verbalne oblike medvrstniškega nasilja ter dolgoročno graditi kulturo vključevanja s spoštljivostjo, spodbudnostjo, odprtostjo in odzivnostjo na potrebe mladih.

Skupne ugotovitve, pridobljene iz vseh intervjujev z marginaliziranimi posamezniki in humanitarko kažejo, da velik delež manjšin v Sloveniji doživlja diskriminacijo, neenakost in socialno izključenost. Osebe poročajo, da so večkrat doživele negativne opazke v javnosti in sovražni govor. Iz njihovih odgovorov ugotavljamo, da jih je to spremljalo v otroštvu. Diskriminacija lahko te posameznike omejuje pri samouresničevanju, posebej v šolskem sistemu.

Mediji so tisti, ki prej omenjene osebne okoliščine reprezentirajo – lahko pozitivno ali negativno. Dejstvo pa je, da močno vplivajo na oblikovanje negativnih mnenj in stališč.

Intervjuvanci menijo, da so mnogi predsodki in negativni odzivi na določene osebne okoliščine posledica neznanja, nezanimanja in strahu, ki izvira iz nevednosti. Pozitivna ugotovitev je, da naj bi se po njihovem mnenju stanje na področju diskriminacije izboljšalo zaradi večje ozaveščenosti.

Tudi »Raziskava o percepciji diskriminacije v Sloveniji« iz leta 2017 je pokazala, da naj bi se stanje na področju diskriminacije izboljšalo predvsem z ozaveščanjem ljudi, krepitvijo odnosov med ljudmi, izboljšavo zakonske in pravne ureditve ter z vzgojo otrok v vrtcih ali šolah. (Pridobljeno s: <https://www.mqportal.si/leksikon-raznolikosti>)

Lina Akif problematizira tudi odnos Slovencev do romske populacije, ki kaže na diskriminatorne prakse, še posebej na področju zaposlovanja in izobraževanja.

Ugotavljamo, da podobne rezultate o diskriminaciji beleži tudi evropsko povprečje: po podatkih javnomnenjske raziskave Eurobarometra o diskriminaciji v državah EU, ki je bila objavljena maja 2019, Slovenci ocenjujejo, da so najbolj diskriminirani pripadniki romske skupnosti (57 %). (Pridobljeno s: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>)

Istospolno usmerjeni moški omenja predsodek o posvojitvi otrok in predsodek o spolnih praksah. Homoseksualci se lahko počutijo diskriminirano tudi zaradi vsiljevanja norm heteronormativnosti, predvsem na področju družinske zakonodaje.

Izsledki »Raziskave o nasilju in diskriminaciji LGBTIQ+ oseb v Sloveniji« iz leta 2014 so v skladu s stališčem našega intervjuvanca pokazali, da je 68 % vprašanih LGBTIQ+ oseb že doživelo različne oblike diskriminacije. V večini primerov je šlo za obliko verbalne diskriminacije, kot je zmerjanje (80 %), namerno izključevanje in ignoriranje (35 %), grožnje s fizičnim nasiljem (32%). (Pridobljeno s: https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/slovenia_-_documentation_report_in_slovenian.pdf)

Mlada muslimanka, katere priimek izvira iz Kosova, priča o diskriminatorni obravnavi njenega priimka v šoli.

Tudi »Raziskava o diskriminaciji na podlagi narodnosti, državljanstva, barve kože in religije« potrjuje, da so osebe rojene v Sloveniji lahko neenako obravnavane zgolj na podlagi njihovega

imena in priimka, jezika, barve kože ali religije. Raziskava je bila izvedena v okviru ciljno-raziskovalnega projekta z naslovom »Zmanjševanje in odpravljanje diskriminacije na podlagi etničnosti, rase, nacionalnosti ali vere«, ki je potekal od 1. 11. 2019 do 31. 10. 2021. (Pridobljeno s: <https://www.mirovni-institut.si/raziskava-o-diskriminaciji-na-podlagi-narodnosti-drzavljanstva-barve-koze-in-religije/>)

Priseljenka iz Srbije in priseljenc iz Jordanije menita, da neenako obravnavo po navadi spremljata še dve dimenziji: predsodki in jezikovna pregrada. Poleg jezika lahko tudi ime posameznika pri drugih sproži diskriminatorno obravnavo.

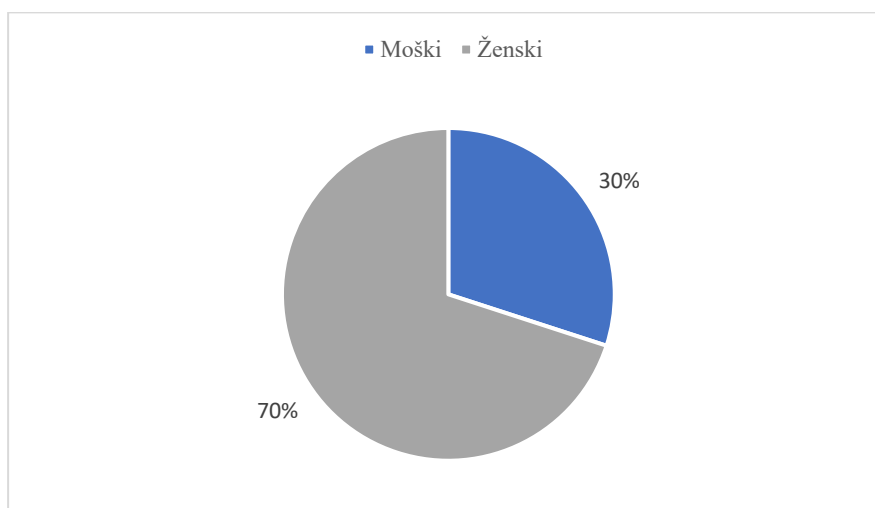
Če to primerjamo z odgovori respondentov, ki so bili vključeni v raziskavo Mirovnega inštituta »Na križiščih diskriminacije, Večplastna in intersekcijska diskriminacija« iz leta 2008 zaradi njihove neslovenske etnične pripadnosti, so poleg jezika najpogosteje omenjali svoje ime kot tisti znak, ki pri drugih sproži diskriminatorno obravnavo, izključevanje ali pripisovanje stereotipov in posledično ravnanje v skladu z njimi oziroma kot odziv nanje. »V nekakšni »sprevrženi« različici *nomen est omen* je ime, ko je izrečeno in postane vidni znak, dober pokazatelj potencialne diskriminacije. Subjektiviteta posameznika ali posameznice je reducirana na njegovo oziroma njeno ime«. (Pridobljeno s: <https://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2014/08/Na-kriziscih-diskriminacije.pdf>)

3.13 Rezultati, analiza in interpretacija anketnega vprašalnika

Grafe prikazujemo s pomočjo grafov in tabel.

1. Spol respondentov

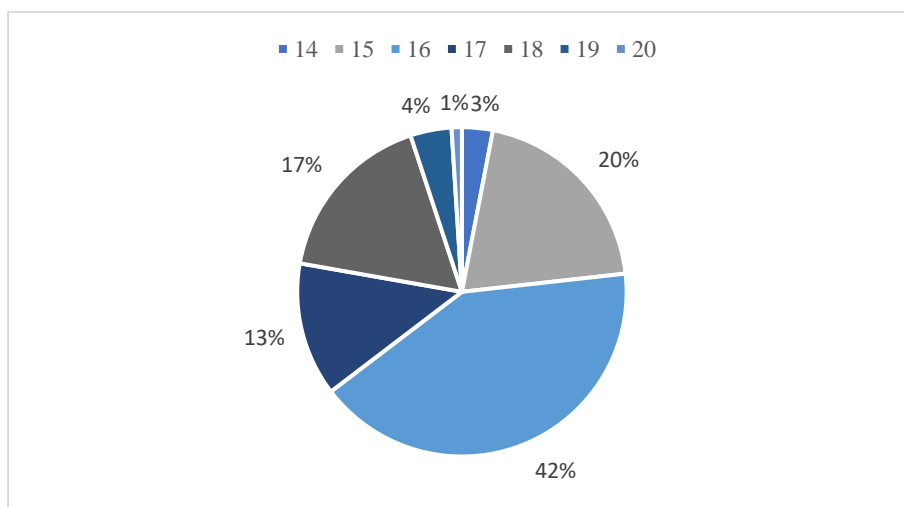
Graf 1: Spol respondentov

Končni vzorec predstavlja 156 oseb. Iz grafa lahko razberemo, da je glavnina respondentk. Anketiranih je bilo 70 % oziroma 109 žensk in 30 % oziroma 47 moških.

2. Starost respondentov

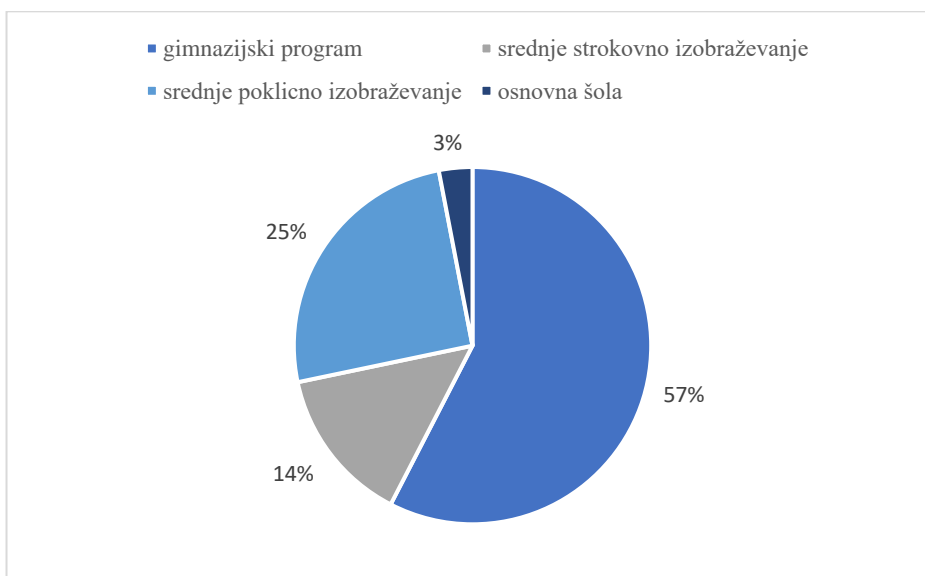
Graf 1: Starost respondentov

Demografski podatki kažejo, da je starostni razred, ki je najbolj zastopan v anketi 18 let (42 %), za tem 15 let (20 %), nato 18 let (17 %). Anketo je rešilo najmanj oseb starih 14 let (1 %). Informacijo o raziskavi smo širili preko več spletnih kanalov, preko neposrednega linka poslanega preko kanala v eAsistentu, ki je najbolj dostopen srednješolski populaciji.

3. Izobraževani program, ki ga respondenti obiskujejo

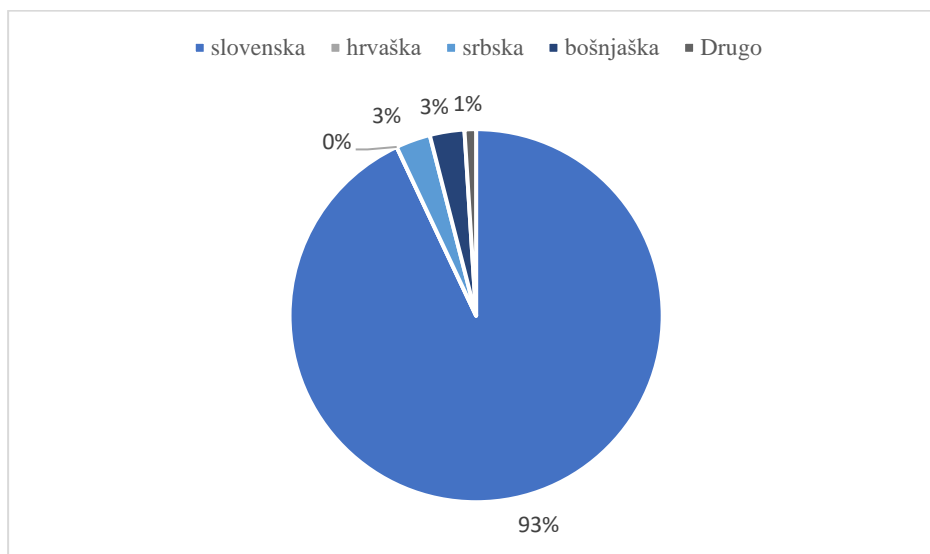
Graf 2: Izobraževalni program respondentov

Delež anketiranih srednješolcev je 97 %. Podatki prikazujejo, da več kot polovica anketirancev obiskuje gimnazijski program (57 %). Na anketo je odgovorilo 14 % dijakov strokovnega programa in 25 % dijakov poklicnega programa. Le 5 anketirancev obiskuje osnovno šolo (3 %). Spletna povezava je bila najbolj posredovana med gimnazijskimi programi.

4. Narodnost respondentov

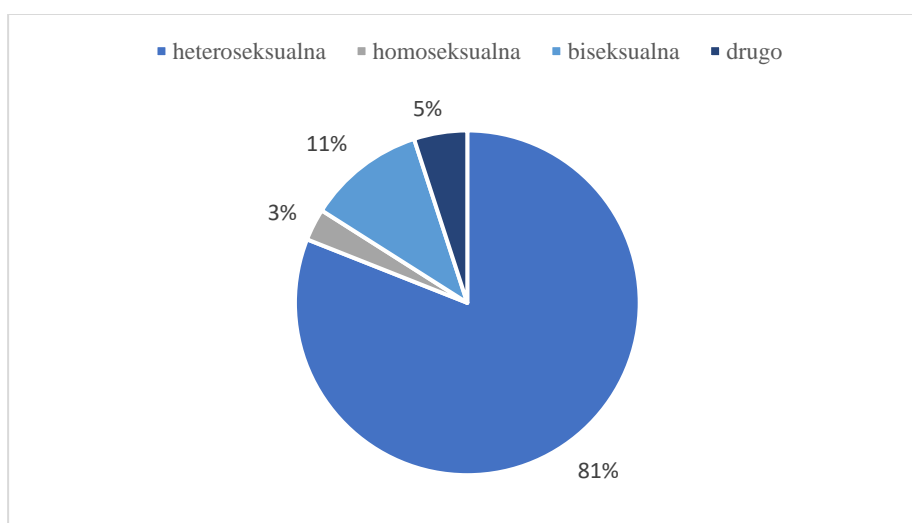
Graf 3: Narodnost respondentov

Delež anketiranih srednješolcev in osnovnošolcev po narodnosti kaže, da je velika večina vprašanih slovenske narodnosti, in sicer kar 93 %. Samo 3 % vseh respondentov je srbske narodnosti in samo 3 % bošnjaške. Nihče izmed vprašanih se ni opredelil za hrvaško narodnost. Odgovor *drugo* je označil 1 % - črnogorsko in kosovsko narodnost.

5. Spolna usmerjenost respondentov

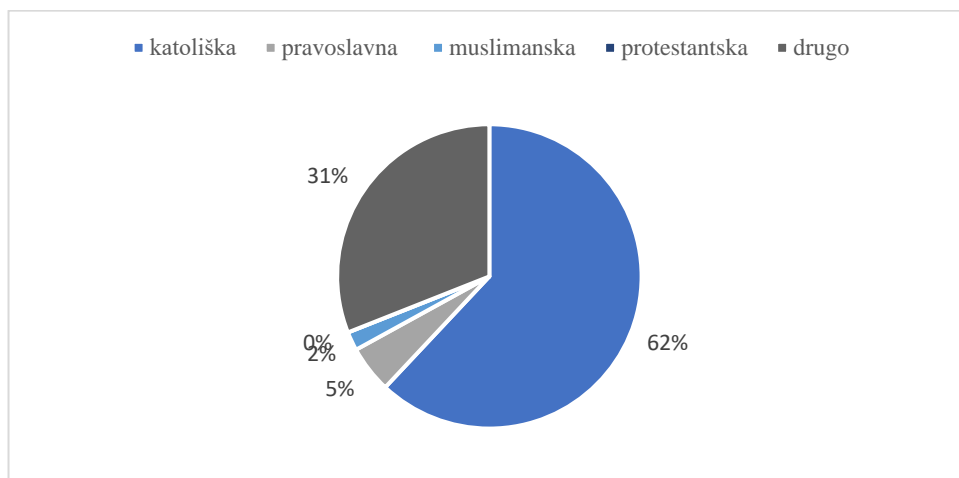
Graf 4: Spolna usmerjenost respondentov

Analiza zbranih podatkov prikazuje, da je 81 % respondentov heterospolno usmerjenih, 11 % je bispolno usmerjenih, 5% je obkrožilo odgovor *drugo: aseksualnost, ne vem*. 3 % vseh anketirancev je homoseksualnih.

6. Verska pripadnost respondentov

Graf 5: Verska pripadnost respondentov

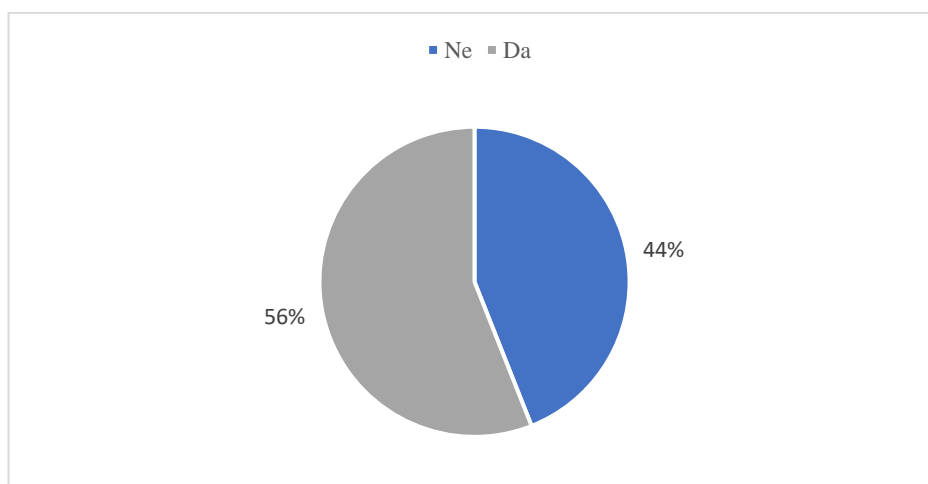

Prikazan je delež anketirancev po veroizpovedi, kjer je 62 % anketiranih katolikov. Kar 31 % odgovorov je predstavljalo *drugo*, kar je pomanjkljivost pri sestavljanju ankete, ker bi morali navesti *ateizem*. V manjšini anketirancev so pravoslavci (5 %) in muslimani (2 %), protestantskih pripadnikov med anketiranimi ni.

7. Vprašanja so delno uvedena z razlagami ključnih pojmov, zato smo pod to točko opisali termin *nestrpnost*, da bi dosegli jasno in natančno razumevanje nadaljnjih vprašanj.

8. Si bil/a kdaj diskriminiran/a ali deležen/a predsodkov zaradi »drugačnosti«?

Graf 6: Stališče respondentov o diskriminaciji zaradi drugačnosti

Iz vzorca lahko razberemo, da več kot polovica (56 %) respondentov ni bila nikoli diskriminirana ali deležna predsodkov. 68 respondentov (44 %) se je že srečalo z nestrpnimi

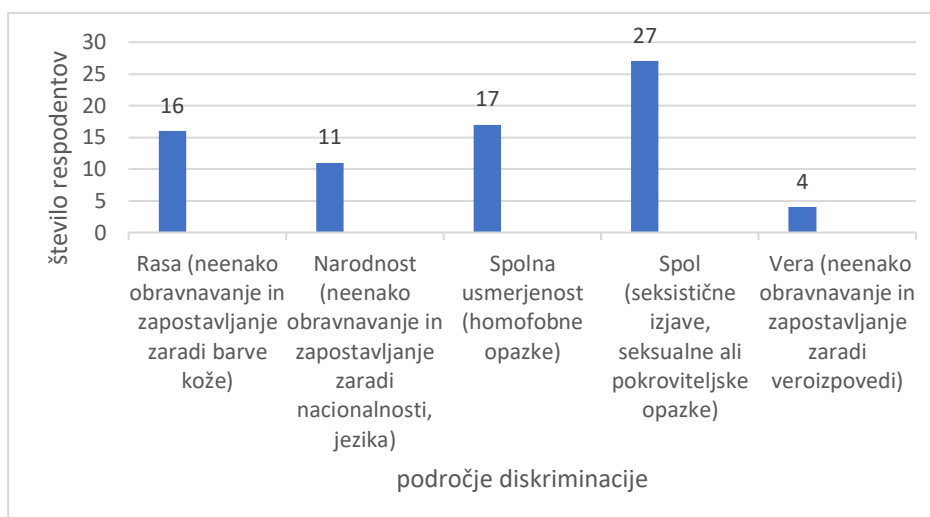
ali diskriminatornimi opazkami, ki so poniževale prisotnega zaradi njegove vere, narodnosti, rase, spola ali spolne usmerjenosti.

Če primerjamo te rezultate z izsledki raziskave o percepciji diskriminacije v Sloveniji, ki jo je Zagovornik načela enakosti izvedel leta 2017 in je pokazala, da le petina populacije v Sloveniji meni, da je bila v zadnjem letu diskriminirana, bi morda lahko sklepali, da se v Sloveniji tematiko diskriminacije pogosto podcenjuje, saj manjka kvalitetnih podatkov o obravnavanem področju neenake obravnave, ki bi se zbirali po usklajeni metodologiji in longitudinalno. (Pridobljeno s: <https://www.mqportal.si/leksikon-raznolikosti>)

V naslednjem vprašanju smo jih prosili za oceno področja diskriminacije.

8.1 Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, nas zanima, na katerem področju si bil/a deležen/na diskriminacije. (Možnih je več odgovorov) *pogojno vprašanje k vprašanju 8

Graf 7: Področje diskriminacije

Odgovarjalo je 68 anketirancev. Iz podatkov lahko razberemo, da je največ (27) anketirancev bilo deležnih spolnih opazk (ne pozabimo, da je največ anketirank ženskega spola), za tem opazk glede spolne usmerjenosti (17), rasnih in nacionalnih opazk. Izstopa 16 anketirancev, ki so izjavili, da pogosto doživljajo rasno nestrpnost. Predvidevamo, da je razlog za ta odgovor majhna multikulturalnost v Sloveniji, ki se izraža v tem, da ljudje hitro opazijo drugačnost, kot je druga barva kože.

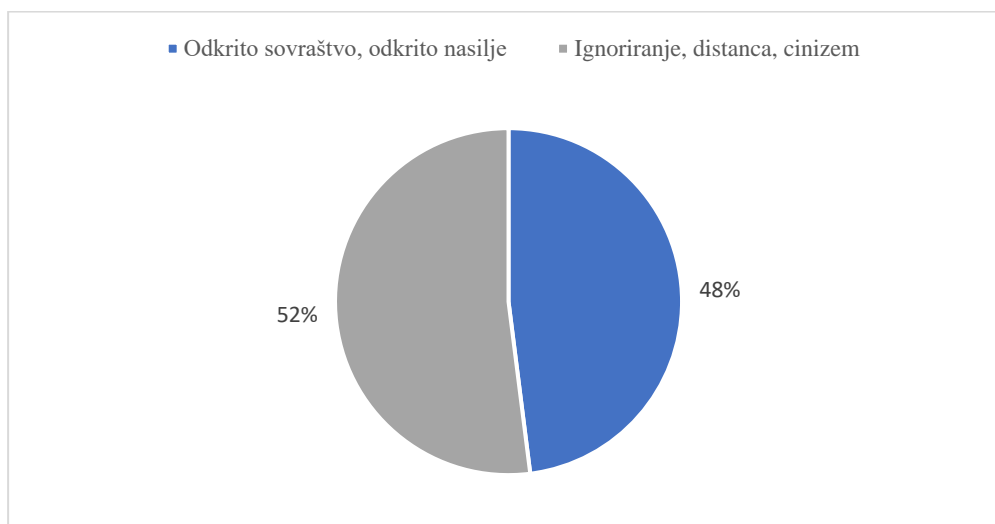
Menimo, da bi bilo v anketni vprašalnik dobro vključiti še možnost odgovora *nižji socialno-ekonomski položaj družin*, saj smo po pregledu raziskav ugotovili, da številni mladi, ki se čutijo izključene, izhajajo iz družin z nižjim socialno-ekonomskim položajem.

Pregled socialne izključenosti med mladimi v Sloveniji je bil objavljen v raziskavi iz leta 2010 (Lavrič, Miran et. al, Mladina, Družbeni profil mladih v Sloveniji, FF - Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija; 2010). Raziskava ugotavlja, da so izključeni mladi izhajali pretežno iz družin z nižjim socialno-ekonomskim položajem, v katerih so prevladovali avtoritarni socializacijski vzorci (Mladina 2010, str. 243). (Pridobljeno s: https://doi.org/10.17898/ADP_MLA10_V1)

Glavni vidiki družbene izključenosti za te skupine mladih so soočanje s slabimi življenjskimi razmerami (prebivališče, prehrana, oblačila, fizična varnost), pomanjkanje izobrazbe, zgodnja opustitev šolanja in neuspeh v šoli, ki lahko pogosto vodi v brezposelnost in mladoletno prestopništvo, nezmožnost sodelovanja v družbenem in političnem življenju (ne zaradi izbire, ampak zaradi družbenih ovir in omejitev), nezmožnost uživanja v kulturnih in rekreacijskih aktivnostih, slabe zdravstvene razmere, ki izhajajo iz slabega življenjskega standarda, ter težave pri dostopu do zdravstvenih in socialnih storitev, čustvene in psihološke stiske zaradi občutka izključenosti iz skupnosti.

8.2 Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, nas zanima, ali si namesto odkritega sovraštva in odkritega nasilja doživel/a ignoriranje, distanco, cinizem? **pogojno vprašanje k vprašanju 8*

Graf 8: Oblike nasilja

Iz grafa lahko razberemo, da sta odgovora precej izenačena (razlika za 4%). Ignoriranje, distanco in cinizem je doživel 52 % respondentov, 48 % pa jih je občutilo odkrito sovraštvo, odkrito nasilje.

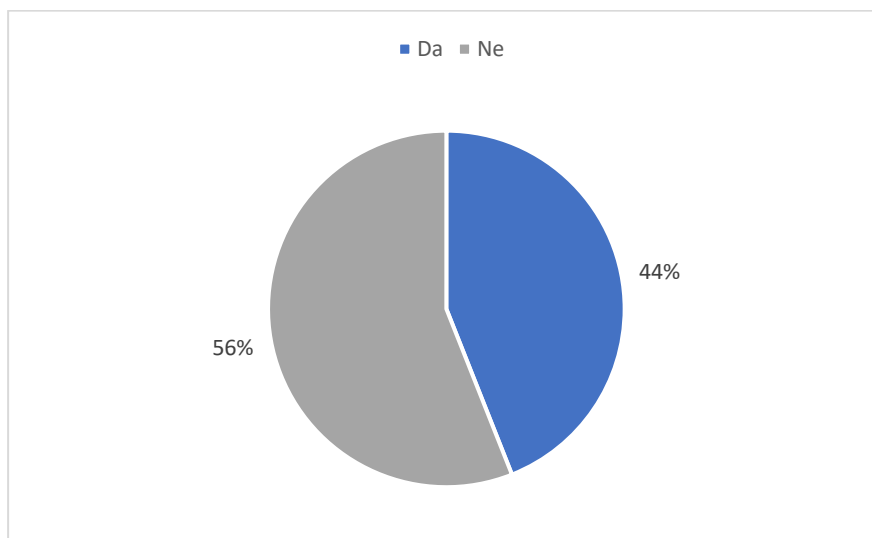
Ocenjujemo, da se mnogi srečujejo s »tiho stigmatizacijo in diskriminacijo«.

Mirjana Ule pravi (Ule, 1999, 323), da se »moderne« predsodki kažejo z izogibanjem stikom z »nezaželenimi« skupinami, tihim prezirom in nezanimanjem do drugačnosti.

Vesna Mikolič pravi, (Mikolič, 2008, 67-77), da tradicionalne predsodke nadomeščajo »moderne« predsodki, za katere je značilno, da se nenaklonjenost določenim družbenim skupinam ne izraža več neposredno, pač pa prikrito, subtilno, simbolno. Če so ljudje nekdanje predsodke izražali v neposrednih stikih s člani teh skupin, pa se danes kažejo v težnji po izogibanju stikom z njimi in druženju v zaprte elitne kroge. Namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem.

9. »So bolje izobraženi ljudje bolj strpni?

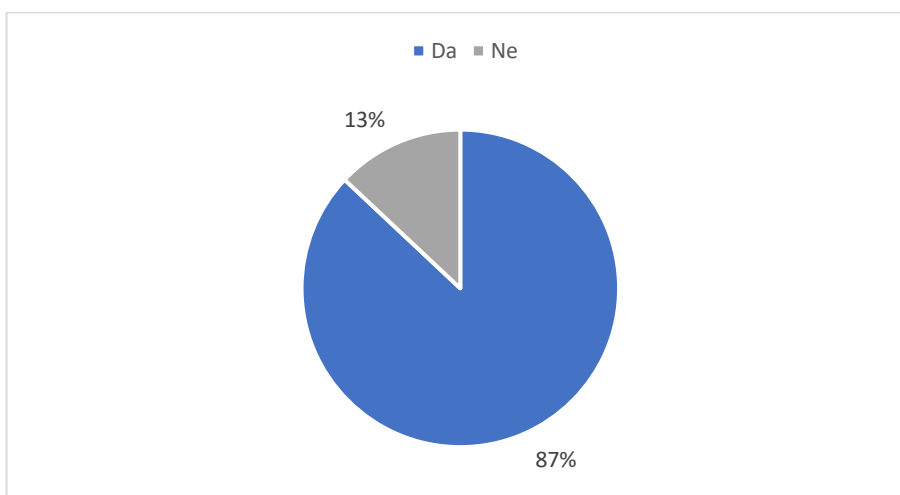
Graf 9: Stališče respondentov o vplivu izobrazbe na strpnost

Iz prikazanega grafa lahko razberemo, da več kot polovica vprašanih (56 %) meni, da stopnja izobrazbe ne vpliva na ustvarjanje predsodkov. Manjšina (44 %) meni, da so izobraženi ljudje bolj strpni, saj so bolj ozaveščeni o pomembnosti strpnosti.

10. Meniš, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora?

Graf 10: Stališče respondentov o sovražnem govoru v slovenski družbi

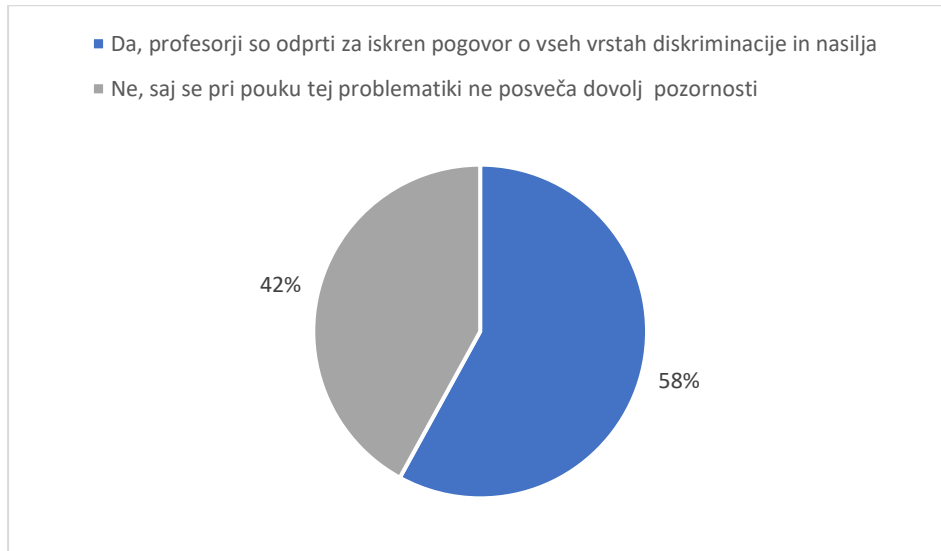
Respondenti (87 %) so mnenja, da se v slovenski družbi izraža preveč nestrpnosti v obliki sovražnega govora.

Če te podatke primerjamo z »Raziskavo o diskriminaciji na podlagi narodnosti, državljanstva, barve kože in religije« iz leta 2021, lahko vidimo, da sovpadajo, saj tudi v tej raziskavi osebe poročajo, da doživljajo vsakodnevne negativne opazke v javnosti in sovražni govor na spletu.

(Pridobljeno s: <https://www.mirovni-institut.si/raziskava-o-diskriminaciji-na-podlagi-narodnosti-drzavljanstva-barve-koze-in-religije/>)

11. Ali menite, da bi se v primeru pojava diskriminacije in nesprejemanja drugačnosti, bilo o tem mogoče odprto pogovoriti pri pouku v šoli?

Graf 11: Mnenje o odnosu šole do izključevanja posameznikov

Glavnina, torej 58 % respondentov meni, da so profesorji odprti za iskren pogovor o vseh vrstah diskriminacije in nasilja. Te podatke lahko primerjam z raziskavo o medvrstniškem nasilju na osnovnih šolah v Sloveniji Barbare Testen iz leta 2015, kjer je bila ugotovitev njenih intervjujev, da so pedagoški delavci mnenja, da na področju medvrstniškega nasilja dobro komunicirajo. (Pridobljeno s:

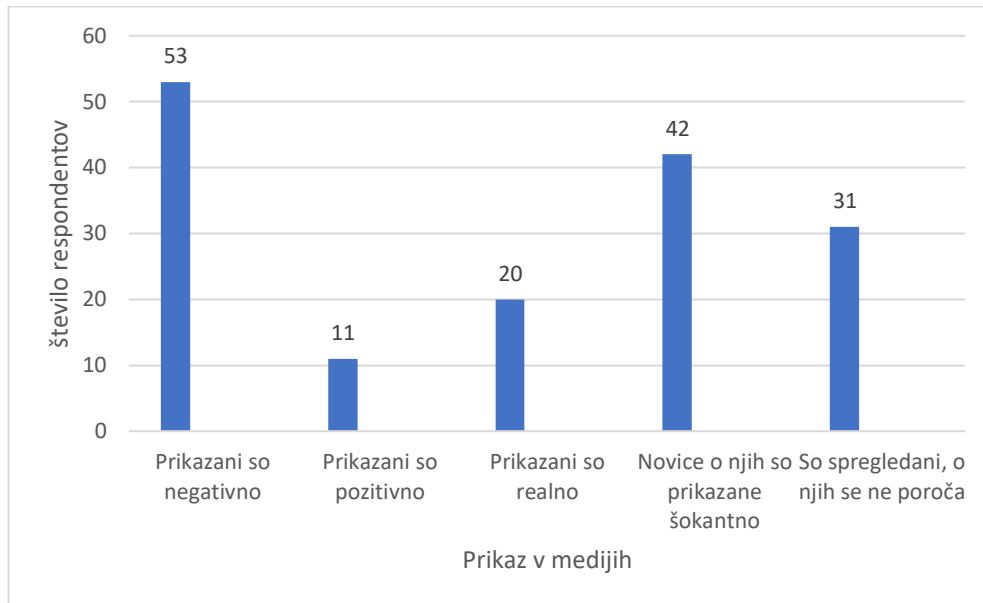
<https://repozitorij.upr.si/IzpisGradiva.php?id=6761&lang=eng&prip=rul:9174606:d4>)

Tudi v naši raziskavi, kjer so bili anketiranci učenci in dijaki, se je potrdilo, da se jih večina strinja z dobro komunikacijo na temo medvrstniškega nasilja s pedagoškimi delavci oziroma s profesorji.

Kljub vsemu je 42 % respondentov odgovorilo, da se o pojavu diskriminacije in nesprejemanja drugačnosti ne bi bilo mogoče odprto pogovoriti pri pouku v šoli. Ti podatki so zaskrbljujoči, saj naj bi šola predstavljala dijakov varen kraj. Odsotnost razprave o raznolikosti ne pripomore k promociji spoštovanja različnosti in človekovih pravic v šolskem prostoru. Vključenost posameznika v mrežo interakcij z drugimi ljudmi pomembno vpliva na oblikovanje vrednot, poseben pomen ima kot dejavnik socializacije tudi šola. Preko neformalnih pravil in skritega kurikulumu naj se vzpostavlja odnos med učitelji in dijaki, preko katerega dobijo učenci sporočilo, da so žaljenje, izločanje, zasmehovanje in sovražni govor nesprejemljivi. Vzpostavljanje senzibilnosti v šolskem prostoru v smislu preprečevanja verbalnega nasilja prepogosto ostaja nevidno in nenaslovljeno.

12. Kako so po tvojem mnenju rasne, verske, narodne, istospolno usmerjene manjšine in tudi revni prikazani v medijih?

Graf 12: Mnenje o medijskih reprezentacijah družbenih manjšin

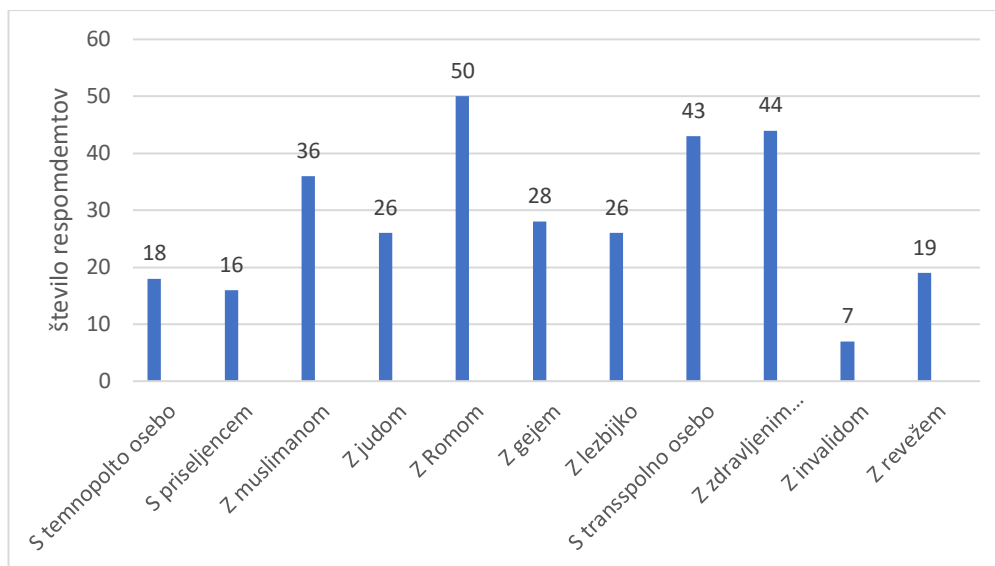
Iz grafa lahko razberemo, da največ respondentov meni, da mediji prikazujejo marginalizirane skupine negativno (53 respondentov). Sledi mnenje, da so novice o njih prikazane šokantno (42 respondentov) in da so takšne skupine spregledane ter se o njih ne poroča (31 respondentov). Manj jih meni, da so marginalizirane skupine prikazane realno (20 respondentov). Najmanj respondentov je mnenja, da so manjšine prikazane pozitivno (11).

Razberemo lahko, da respondenti iz medijev znajo razbrati, kako negativno in šokantno so marginalizirane skupine prikazane. Van Dijk trdi (Van Dijk, 1992, 37), da je medijski diskurz eden glavnih virov človeškega znanja. Mediji so še posebej pomembni pri oblikovanju mnenj in stereotipov, saj se le tam informacije najhitreje razširijo.

Menimo, da se je potrebno posvetiti medijski vzgoji – ta naj omogoči medijsko pismenost: naučiti se moramo prepoznati, kaj nam mediji sporočajo ter kako ustvarjajo svoje podobe

13. Z družino se preseliš v nov kraj. Starši te prosijo, da povabiš na večerjo sosede, da se spoznate. S katerimi tremi bi najmanj rad/a sedel/a za skupno mizo? (Možnih je več odgovorov)

Graf 13: Stališče respondentov o tem, s kom ne bi želeli sedeti za mizo

Vprašanje v anketi ni imelo omejenega števila odgovorov, priporočeno število pa je bilo tri. Iz grafa lahko razberemo, da največ anketirancev ne bi želelo za mizo sedeti »z Romom« (50 oseb), temu sledita odgovora »z zdravljenim alkoholikom« (44 oseb) in »s transspolno osebo« (43 oseb). 36 oseb za mizo ne bi želelo sedeti »z muslimanom« in 28 oseb »z gejem«. Izenačena odgovora sta »z judom« in »z lezbijko« in sicer 26 oseb. Temu sledi, da 19 oseb ne bi želelo sedeti za mizo »z revežem«, 18 oseb »s temnopolto osebo« in 16 oseb »s priseljencem«. Najmanj oseb (7) je izbralo odgovor, da za mizo ne bi želeli sedet »z invalidom«.

Če primerjamo lastne raziskovalne rezultate iz tega vprašanja z podatki javnomnenjske raziskave Eurobarometra o diskriminaciji v državah EU, ki je bila objavljena maja 2019, tudi v tej raziskavi respondenti iz Slovenije ocenjujejo, da so najbolj diskriminirani pripadniki romske skupnosti (57 %), istospolno usmerjene osebe (47 %), transspolne osebe (40 %) in osebe zaradi svojega etničnega porekla (38 %). Podobni vrstni red kaže tudi evropsko povprečje: pripadniki romske skupnosti (61 %), etnično poreklo (59 %), barva kože (59 %), spolna usmerjenost (53%). (Pridobljeno s: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>)

Podobna raziskava o diskriminaciji Romov v Evropski uniji (EU Midis – The Roma), ki je bila opravljena le v sedmih državah (Bolgarija, Češka, Grčija, Madžarska, Poljska, Romunija in Slovaška), je pokazala, da je bil diskriminiran vsak drugi Rom, ki je sodeloval v raziskavi. (Pridobljeno s: <https://fra.europa.eu/en/publication/2009/eu-midis-data-focus-report-1-roma>)

Raziskava Mladina 2020 (Lavrič, Miran, Deželan, Tomaž, Mladina, Položaj mladih v Sloveniji, FF - Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija; 2020) je

pokazala, da liberalizacija vrednot mladih še nujno ne pomeni, da mladi živijo v zelo strpni in odprti družbi. Hkrati skrbi občuten potencial za politično radikalizacijo; kar pri četrtini mladih je prisotno prepričanje o legitimnosti rabe nasilja, ko gre za višje cilje. (Pridobljeno s: https://doi.org/10.17898/ADP_MLA20_V1)

Tabela 1: Razporeditev odgovorov anketirancev na vprašanje »Z družino se preseliš v nov kraj. Starši te prosijo, da povabiš na večerjo sosede, da se spoznate. S katerimi tremi bi najmanj rad/a sedel/a za skupno mizo?« glede na izobraževalni program

	Gimnazijski program	Srednje strokovno izobraževanje	Srednje poklicno izobraževanje	Osnovna šola	Skupaj 100 %
S temnopolto osebo	22 %	36 %	36 %	6 %	18
S priseljencem	43 %	22 %	15 %	20 %	16
Z muslimanom	61 %	33 %	6 %	0	36
Z judom	68 %	27 %	5 %	0	26
Z Romom	14 %	16 %	66 %	4 %	50
Z gejem	28 %	11 %	61 %	0	28
Z lezbijko	20 %	27 %	49 %	4 %	26
S transspolno osebo	14 %	32 %	14 %	40 %	43
Z zdravljnim alkoholikom/narkomanom	45 %	45 %	10 %	0	44
Z invalidom	30 %	30 %	15 %	25 %	7
Z revežem	20 %	14 %	11 %	55 %	19

Primerjamo različne vrste nestrpnosti med dijaki v različnih izobraževalnih programih.

Ugotovimo, da med srednješolci v daljšem/področno širšem izobraževalnem programu in krajšem/področno ožjem izobraževalnem programu razlike v odgovorih niso zelo očitne, razen v veliki nestrpnosti do romske populacije dijakov poklicne smeri.

4 ZAKLJUČEK

Interpretacija raziskovalnih hipotez:

Hipoteza 1: *Predsodki ustvarjajo podlago za izključevanje, marginaliziranje in manj ugodno okolje.*

Hipotezo 1 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

V raziskovalnem teoretičnem delu ugotovimo, da s predsodki kot nepreverjenimi in neutemeljenimi stališči ustvarjamo manj ugodno okolje vsem, ki jih izključujemo. Posamezniki marginalizacijo doživljajo preko omejenega dostopa ali izključitve iz družbenega, kulturnega in ekonomskega udejstvovanja. Marginalizirane skupine se tako soočajo s slabimi življenjskimi razmerami, nizkim življenjskim standardom, težjim dostopom do izobrazbe in socialnih storitev, slabimi zdravstvenimi razmerami ter čustvenimi stiskami zaradi občutka manjvrednosti in izključenosti iz skupnosti. Predsodki do stigmatiziranih skupin se dandanes pogosto izražajo precej prikrito, subtilno in simbolno.

To ugotavljajo tudi svetovalne delavke na treh šolah, ki v intervjujih izjavljajo, da se šole trudijo preprečevati medvrstniško nasilje, posebej tisto prikrito, ki se kaže v obliki psihičnega nasilja, npr. obrekovanje, nadlegovanje, izločevanje iz skupine, ignoriranje, molk, razkrivanje zasebnosti, širjenje laži, nadzorovanje, vzbujanje občutkov krivde ali manjvrednosti, postavljanje ultimativ in podobno.

Tudi mnoge raziskave socialne izključenosti, ki smo jih navedli v prejšnjih poglavjih, potrjujejo neenako diskriminatorno obravnavo, izključevanje ali pripisovanje stereotipov določenim skupinam.

Hipoteza 2: *»Osnovne niti predsodkov so predvsem spol, etnična in rasna pripadnost, religija in družbeni status.« (Ule, 1999, 299)*

Hipotezo 2 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

V raziskovalno teoretičnem delu ugotovimo, da so predsodki negativna in emocionalno nabita stališča do določenih družbenih skupin, ki se oblikujejo na podlagi osebnih okoliščin. To so: narodnost, rasa ali etnično poreklo, versko ali drugo prepričanje, spol, zdravstveno stanje, jezik, spolna usmerjenost, invalidnost, starost, gmotno stanje, izobrazba, družbeni položaj in drugo.

Tudi pregled omenjenih raziskav potrjuje našo hipotezo: Javnomnenjska raziskava Eurobarometra o diskriminaciji v državah EU iz leta 2019, Raziskava Mirovnega inštituta »Na križiščih diskriminacije, Večplastna in intersekcijska diskriminacija« iz leta 2008, Raziskava

Mirovnega inštituta o diskriminaciji na podlagi narodnosti, državljanstva, barve kože in religije« iz leta 2021.

V raziskovalno empiričnem delu iz odgovorov na 8.1 vprašanje v anketi ugotovimo, da je večina respondentov, ki so se z diskriminacijo že srečali, bila deležna negativnih in nestrpnih opazk glede spola, spolne usmerjenosti, rasne in etnične pripadnosti.

Ugotovitve, pridobljene iz intervjujev z marginaliziranimi posamezniki (Lina Akif na podlagi rase, istospolno usmerjeni na podlagi spolne usmerjenosti, mlada muslimanka na podlagi vere, priseljenka in priseljenc na podlagi etnične pripadnosti, mlada Romunka v rejništvu na podlagi družbenega položaja) kažejo, da velik delež manjšin v Sloveniji doživlja diskriminacijo, neenakost in socialno izključenost.

Hipoteza 3: *»Namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem.« (Mikolič, 2008, 67-77)*

Hipotezo 3 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

V raziskovalno teoretičnem delu ugotovimo, da se »moderne« predsodki kažejo z izogibanjem stikom z »nezaželenimi« skupinami, tihim prezirom in nezanimanjem do drugačnosti.

Kot je razvidno iz odgovorov na 8.2 vprašanje, je 52 % anketirancev odgovorilo, da so že bili deležni ignoriranja, distance in cinizma.

V intervjuju s svetovalnimi delavkami zasledimo, da dijaki o tem pogosto molčijo, odrasli pa lahko pojav podcenjujejo in ga težje zaznajo. Takšno nasilje se kaže v verbalnem nasilju, v obliki žaljivk in zmerljivk, hujskanjem prijateljev, grožnjami z izsiljevanjem, širjenjem neresničnih govoric ter drugih oblik verbalnega poniževanja in neverbalnem nasilju, ki se lahko odraža neposredno in odkrito z različnimi žaljivimi gestami ali indirektno in bolj zahrbtno z vključevanjem različnih medosebnih manipulacij, socialnim izključevanjem in ignoriranjem. To se največkrat dogaja v ozadju.

Hipoteza 4: *Vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, je pomembna v procesu oblikovanja strpnih prepričanj o svetu pri mlajših generacijah.*

Hipotezo 4 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

Vloga šole je poleg prenosa znanja tudi prenos norm in vrednot. V sklopu raziskovanja smo ugotavljali, kako šole skrbijo za premagovanje stereotipov in oblikovanje strpnih prepričanj. Pregledali smo predmetnike in program obveznih izbirnih vsebin in interesnih dejavnosti. Zanimala na je zastopanost pri vsebinah. V katalogu interesnih dejavnosti za nižje in srednje poklicno izobraževanje, srednje strokovno izobraževanje ter srednje poklicno-tehniško izobraževanje ni predvidenih vsebin, ki bi izrecno vzgajale mlade za strpnost in proti

predsodkom. Izjemnega pomena so tudi mednarodne izmenjave in ekskurzije v tujino, a to je odvisno od izvajanja posamezne šole. Ugotavljamo, so pri vzgoji za strpnost v izobraževalnem sistemu pomembni vsebinski projekti, delavnice, predavanja. Izjemno vlogo pa imajo tudi zgled, ozaveščanje, informiranje in spoštljiva komunikacija.

Dodaten dokaz za to, da stopnja izobrazbe ne vpliva na količino in moč predsodkov, je tudi izkušnja intervjuvanca z drugačno spolno usmerjenostjo, ki pravi, da so njegovo spolno orientiranost precej odprto sprejeli tako starejši, nižje izobraženi sosodje in sorodniki, kot tudi mlajši in visoko izobraženi sodelavci iz univerze.

V anketnem vprašalniku smo preverjali stališče mladih o tem, ali so bolj izobraženi ljudje bolj strpni. 56 % jih meni, da stopnja izobrazbe ne vpliva na ustvarjanje predsodkov. To je dodaten dokaz za pomembnost vloge šole pri prenosu norm in vrednot, ki spodbujajo sprejemanje drugačnosti. Najlažje je predsodek ozavestiti, ko se zavemo njegove napačnosti. To lahko dosežemo s spoznavanjem druge kulture, do katere imamo predsodke in ne nujno zaradi daljšega izobraževanja.

Zanimala nas primerjava različnih vrst nestrpnosti med dijaki v gimnazijskem programu, dijaki strokovnih in poklicnih smeri ter osnovnošolci. Kot je razvidno iz odgovorov na 13. vprašanje v anketi, med srednješolci v daljšem/področno širšem izobraževalnem programu in krajšem/področno ožjem izobraževalnem programu razlike niso bile zelo očitne, razen v veliki nestrpnosti do romske populacije dijakov poklicne smeri.

V svojih predvidevanjih dopuščamo tudi drug vzrok za zmanjšanje predsodkov z odraščanjem v času oblikovanja osebnosti.

Hipoteza 5: *Pedagoški delavci so dobro seznanjeni s problematiko nesprejemajočega odnosa med dijaki in se zavedajo pomena spodbudnega učnega okolja.*

Hipotezo 5 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

Hipotezo lahko potrdimo, saj ugotovitve, pridobljene iz intervjujev s svetovalnimi delavkami v treh različnih izobraževalnih programih kažejo, da se pedagoški delavci zavedajo pomena senzibilnosti in širjenja primerov dobrih praks ustvarjanja šolskih prostorov, ki so vključujoči.

Tudi iz raziskave, ki jo je leta 2015 opravila Barbara Testen o medvrstniškem nasilju v osnovnih šolah v Sloveniji lahko razberemo, da pedagoški delavci menijo, da na tem področju uspešno komunicirajo in da nasilje v šolah v zadnjih letih ni naraslo, se je pa spremenilo.

Kot je razvidno iz odgovorov na 11. vprašanje, večina anketiranih učencev in dijakov (58 %) meni, da so profesorji odprti za iskren pogovor o vseh vrstah diskriminacije in nasilja. Kljub vsemu jih je 42 % odgovorilo, da se o nesprejemanju drugačnosti ne bi bilo mogoče odprto pogovoriti pri pouku v šoli. To nam kaže, kako pomembna je vzgoja za strpnost in koliko prostora za izboljšave še ima naš šolski sistem. Vzpostavljanje senzibilnosti v šolskem prostoru v smislu preprečevanja verbalnega nasilja prepogosto ostaja nevidno in nenaslovljeno. Ključnega pomena je, da so osebe, ki so bile tarča sovraštva, deležne podpore.

Hipoteza 6: *Večina mladih meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora.*

Hipotezo 6 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

V raziskovalno teoretičnem delu ugotovimo, da je sovražni govor mehanizem podrejanja, ki ustvarja atmosfero strahu, zastraševanja, nadlegovanja in diskriminacije. Tudi raziskava o diskriminaciji na podlagi narodnosti, državljanstva, barve kože in religije iz leta 2021 kaže, da mnogi doživljajo vsakodnevne negativne opazke v javnosti in sovražni govor na spletu.

Rezultati naše ankete kažejo, da večina oziroma 87 % anketirancev meni, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora.

Prav tako lahko to hipotezo potrdimo z intervjuji s svetovalnimi delavkami, ki ocenjujejo, da je sovražni govor na šolah prisoten v obliki raznih zmerjanj, žaljenj, obrekovanj, dajanja vzdevkov, posmehovanj, širjenja govoric, izsiljevanj, groženj z nasiljem in poniževanj. Značilnost tega je, da obstaja neenakovredno razmerje moči. Tudi ostali intervjuvanci, poročajo, da smo prostor s preveč sovražnega govora.

Hipoteza 7: *Večina anketiranih dijakov se je že srečala z diskriminacijo.*

Hipotezo 7 na podlagi pridobljenih rezultatov zavrnamo.

V analizi ankete smo iz odgovorov na 1. vprašanje ugotovili, da se več kot polovica anketirancev še ni srečala z diskriminacijo, torej niso bili zaradi drugačnosti obravnavani drugače. Z diskriminacijo se je srečalo 44 % anketirancev, kar v našem primeru predstavlja manj kot polovico. Menimo, da bi bili podatki bolj zanesljivi, če bi v anketi natančneje opredelili diskriminacijo in bi odgovori bili bolj iskreni.

Prav tako so izsledki raziskave o percepciji diskriminacije v Sloveniji iz leta 2017 pokazali, da le petina populacije v Sloveniji meni, da je bila v zadnjem letu diskriminirana.

Vendar problem ni tako enoznačen. Diskriminacija je po podatkih iz teoretično-raziskovalnega dela pogosta, saj se pojavljajo novi načini izražanja predsodkov. Mirjana Ule (Ule, 2005, 57) meni, da stereotipi niso povsem rigidni in nespremenljivi, ampak se spreminjajo tako, da ustrezajo določenim političnim in ideološkim namenom, predvsem ohranjanju oblasti dominantnih skupin. Vesna Mikolič (Mikolič, 2008, 67-77) navaja, da so se v zahodnem svetu predsodki do nekaterih tradicionalno stigmatiziranih skupin, npr. do istospolno usmerjenih, duševno bolnih, Romov in muslimanov, v današnjem času celo okrepili, vendar pa obstajajo znatne razlike med zasebno in javno izraženimi stališči. Medtem ko so zakoni proti diskriminaciji otežili javno izražanje predsodkov, pa ti še vedno vladajo v zasebnem življenju.

Postavimo si vprašanje za nadaljnje delo: ali se pri nas tematiko diskriminacije pogosto podcenjuje?

Hipoteza 8: *Danes je vse bolj prisotno oblikovanje predsodkov skozi medijski diskurz (Mikolič, 2008, 67-77).*

Hipotezo 8 na podlagi pridobljenih rezultatov potrdimo.

V raziskovalno teoretičnem delu ugotovimo, da so mediji platforma, kjer nastajajo današnji torej moderni predsodki. Medijska moč je v sodobni družbi nepredstavljiva. Kadar se sovražni govor tolerira in normalizira in ni kaznovan, to v družbi ustvarja občutek dovoljenja za izražanje predsodkov brez strahu pred posledicami.

Mediji v večini predstavljajo marginalizirane skupine negativno, zato tudi nastajajo oziroma se obujajo predsodki, ki so namenjeni izpostavljeni manjšini. Van Dijk (Van Dijk, 1992, 37) ugotavlja, da se o manjšinah večinoma poroča v povezavi z naslednjimi tematikami: socialni problemi, kriminal, nasilje, kulturna diferenciacija, integracijski konflikti.

V analizi ankete smo iz odgovorov na 12. vprašanje ugotovili, da mladi iz medijev znajo razbrati, kako negativno in šokantno so marginalizirane skupine prikazane.

V intervjuju s svetovalnimi delavkami zasledimo, da je veliko spletnega nasilja na platformah, ki jih mladi uporabljajo.

5 ZAKLJUČNI SKLEP

V nadaljevanju podajamo sklepne ugotovitve naše raziskave.

Spoštovanje raznolikosti in drugačnosti je ena ključnih vrednot naše družbe. Strpnost ni nekaj samoumevnega in prirojenega, ampak si je zanjo treba aktivno prizadevati in se o njej vseživljenjsko izobraževati. Še posebej zato, ker se nestrpnost danes pogosto pojavlja v obliki prikrite nestrpnosti, kar pomeni, da gre za ignoriranje, izključevanje in distanciranje v smislu: nič nimam proti tebi, a tudi nočem imeti nič s tabo.

Če kot družba ne bomo stalno vlagali v strpne odnose in temu ne bomo dajali zadostne pozornosti, potem bomo živeli v neki navidezno strpni in vključujoči družbi, kjer v resnici ni sprejemanja različnosti in pristnega sobivanja, ampak obstajata tiha stigmatizacija in diskriminacija.

Grajenje kulture vključevanja in spremembe se lahko začno dogajati in spodbujati iz več smeri, *od spodaj navzgor* ali *od zgoraj navzdol*. Lahko govorimo na primer o reformi javnih politik, ki družbene spremembe vnašajo *od zgoraj navzdol*, oziroma o družbenih gibanjih in spodbujanju kritične družbene zavesti pri mladih, ki družbo spreminjajo *od spodaj navzgor*.

Pomena človekovih pravic se moramo zavedati tudi, kadar te niso kršene nam ali našim najbližjim. Potrebno je uvesti izobraževanja o strpnosti v vsakodnevno življenje, še posebej v šolo. Zelo pomembno je ozavestiti pri mladih, da je nestrpno vedenje škodljivo, tudi če ni bila nobena oseba neposredno prizadeta. Pomembno je, da mlada oseba, ki uporablja sovražni govor in širi sovraštvo, razume, da je nekomu povzročila škodo/bolečino.

Ključnega pomena je, da so posamezniki, ki so bili tarča sovraštva, deležni podpore. Bistveno je, da vseskozi ustvarjamo prostore, ki so vključujoči, odprti, spoštljivi in ki opolnomočijo mlade.

Tudi mediji lahko veliko prispevajo k javni podobi določene skupine. Lahko spodbudijo razumevanje manjšin, vendar se to ne zgodi velikokrat. Pogosto jih prikažejo v negativni luči in prikažejo nerealne zgodbe, nam podajo napačne ali delne informacije. Pomembna je medijska pismenost in kritičnost do podanih informacij, saj se na tak način zaščitimo pred negativnim vplivom medijskih vsebin in smo pozorni na to, kaj privzamemo vase.

Zanimivo bo videti, kaj nas v prihodnosti čaka in kaj lahko spremenimo. Menimo, da imamo pred seboj še dolgo pot.

6 DRUŽBENA ODGOVORNOST

Glede na prebrano in izsledke naše raziskave, lahko sklepamo, da je grajenje kulture vključevanja pomemben prispevek k odstranjevanju ovir, ki jih povzroča spirala diskriminacije. Pri raziskavi smo se osredotočili le na zmanjševanje nestrpnosti z ozaveščanjem predsodkov, zagotovo pa bi bilo smotrno raziskati, kako država ureja sistematično izobraževanje proti predsodkom. To je tema, ki bi lahko bila predmet raziskovalne naloge.

V nadaljevanju podajamo nekaj predlogov dobrega upravljanja z raznolikostjo na poti k preseganju predsodkov.

1. Promocija spoštovanja različnosti v šolskem prostoru:

- a) Vpeljava ustreznih vsebin v šolski kurikulum bi omogočila redno vključevanje te problematike v pouk pri zgodovini, filozofiji, geografiji, psihologiji in sociologiji. S tem bi se zmanjšala nevednost in strah pred drugačnostjo. Sociologija to področje obravnava že po učnem načrtu in bi lahko igrala vlogo v medpredmetnem povezovanju.
- b) Delovanje šole naj bo občasno usmerjeno tudi v organizacijo dogodkov, kot so razprave, okrogle mize, delavnice, predavanja ali projekti. S tem dijaki dobijo priložnost ozaveščanja o drugačnosti in izmenjave mnenj o določenih tematikah, kot so nacionalizem in populizem, izgnanstvo in migracije ter država blaginje (npr. okrogla miza s pričevalci: »Bili smo izgnanci«; delavnica »Muzej za mir«, ki naslavlja pomen kulture miru preko interpretacije pojavov nasilja, nestrpnosti, predsodkov, ksenofobije, rasizma, stigmatizacije in marginalizacije; osebna predavanja z lastno izkušnjo izključenosti; obisk koncentracijskega taborišča ipd).
- c) Debata zahteva izmenjavo mnenj, delitev mišljenja, analiziranje in kritiziranje številnih perspektiv. Dijaki bi lahko znotraj debatnega krožka diskutirali o neutemeljenosti predsodkov. Kot možen primer navajamo 13. vprašanje ankete, kjer bi bili udeleženci prisiljeni, da bi se resno vprašali o svojih predsodkih.
- d) Priključitev šole k projektom, kot je npr. »Preseganje kulture poniževanja 2021 - 2023«, ki stremi k povečanju občutljivosti šolskega kolektiva in mladih za prepoznavanje negativnega vpliva vrstniškega nasilja. (Pridobljeno s: <https://acfslovenia.si/podprti-projekti/preseganje-kulture-ponizevanja/>) Vzpostavljane senzibilnosti v smislu preprečevanja verbalnega nasilja zahteva ustrezno izobraževanje učiteljev in svetovalnih delavcev.
- e) Spodbujanje projektov kot so Socrates, Erasmus, Erasmus+, Comenius in GRUNDTVIG. Spoznavanje tuje kulture najboljše odpravlja predsodke.
- f) Šola naj preko krožkov, plakatov, glasil ali e-novic, e-poštnih sporočil, videoposnetkov ali katere druge oblike posreduje sporočila proti sovraštvu. Vsebine naj bodo objavljene na socialnih omrežjih, saj jih mladi pogosto uporabljajo.

- g) Šola naj skupaj z dijaško oz. šolsko skupnostjo oblikuje kodeks vedenja. Kodeks je dogovor z mladimi, ki naj določa smernice v zvezi z mejami ustreznega vedenja. Preko oglasnih desk ali glasil naj se kodeks vedenja deli, tako da ga lahko vidijo vsi. S tem se nenehno opominja na načelo nesprejemljivosti sovraštva, za katerega si šola prizadeva.
- h) Mladi se najhitreje učijo preko modelnega učenja - opazovanja odziva odrasle osebe. Z zgledom se prenašajo tudi vrednote. Preko neformalnih pravil in skritega kurikulumu naj se vzpostavlja odnos med učitelji in učenci, preko katerega dobijo mladi sporočilo, da so žaljenje, izločanje, zasmehovanje in sovražni govor nesprejemljivi.
- i) Šola lahko oblikuje podporne prostore po merilih izključenih - prostore, kjer mladi lahko preživljajo čas (samo) s svojo identitetno skupino.
- j) Spodbujanje prostovoljnega dela in pomoči begunskim družinam.

Potrebno je prepoznati dobre prakse in načrtovati sistemske rešitve, ki prispevajo k oblikovanju vključujočega šolskega okolja.

2. Promocija medijske pismenosti in kritične misli:

- a) Spodbujanje zavedanja o tem, da so medijsko pismene osebe sposobne ozaveščeno izbirati in kritično razumeti vsebine.
- b) Poudarjanje skrbi za etiko javne besede ob zavedanju, da je javno izgovorjena ali napisana beseda naša odgovornost.
- c) Sankcioniranje diskriminatornih praks.

3. Promocija programov, ki naslavljajo tematiko nasilja:

- a) TOM telefon - telefon za otroke in mladostnike, ki deluje v okviru Zveze prijateljev mladine Slovenije. Namenjen je otrokom in mladostnikom, ki se v procesu odraščanja srečujejo z različnimi vprašanji, dilemami ali stiskami.
- b) Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- c) Društvo za nenasilno komunikacijo - ukvarja se s preprečevanjem nasilja v družbi.
- d) Društvo Center za pomoč mladim – namenjeno je odkrivanju in krepitvi potencialov, širjenju socialnih mrež ter učinkovitemu spoprijemanju z izzivi.
- e) Zavod Emma – EMpathia Marginalis – namenjen je nudenju strokovne in brezplačne pomoči otrokom, mladostnikom in žrtvam nasilja.

7 LITERATURA IN VIRI

7.1 Literatura

Aničič, K., Lešnik Mugnaioni, D. (ur.), Plaz, M., Vanček, N., Verbnik Dobnikar, T., Veselič, Š., Zabukovec Kerin, K. (2002). *Nasilje – Nenasilje: priročnik za učiteljice, učitelje, svetovalne službe in vodstva šol*. Ljubljana: Založba Ljubljana.

Apple, M., W. (2013). *Ali edukacija lahko spremeni družbo?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Bučar - Ručman, A. in drugi. (2004). *Nasilje in mladi*. Novo Mesto: Klub mladinski kulturni center.

Devjak, T. (ur.). (2008). *Pravila in vzgojno delovanje šole*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.

Dijk, Van Teun. (1992). *Racism and the press*. London, New York: Routledge.

Erjavec, K. in Poler Kovačič, M. (2007). *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Fanon, F. (2016). *Črna koža, bele maske*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Gnezda, M., Matkovič, A. in Mlakar, S. (2002). *Poročanje slovenskih medijev o terorističnem napadu na Združene države Amerike*. V Besede terorja, ur. Jezernik, B., 63–82. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Habbe, J. (2000). *Nasilje in varnost otrok v šolah: Nasveti za ravnatelje, učitelje, starše in vse, ki skrbijo za varnost v osnovnih šolah*. Ljubljana: Lisac & Lisac.

Komac, M. (ur.). (2007). *Priseljenci: Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Kuhar, R. (2009). *Na križiščih diskriminacije: večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Lavrič, M., Flere, S., Tavčar K. M., Klanjšek R., Musil B., Naterer, A., Kirbiš, A., Divjak, M., Lešek, P. (2011). *Mladina 2010*. Maribor: Aristej.

Lavrič, M., Deželan, T., Klanjšek, R., Lahe, D., Naterer, A., Radovan, M. idr. (2021). *Mladina 2020*. Maribor: Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Leskovšek, V. (2005). *Mi in oni: nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Leskošek, V. (2005). *Sovražni govor kot dejanje nasilja*. V Mi in Oni: nestrpnost na Slovenskem, (ur.) Leskošek, V., 81–95. Ljubljana: Mirovni inštitut.

- Lippmann, W. (1999). *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Zbirka Javnost.
- Mihelj, V. (2002). *Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Maribor: Aristej.
- Mikolič, V. (2001). *Biti drugačen ali biti enak - to je zdaj vprašanje*. Mladi glasnik 6/11-12. ZRS Koper. 8-18.
- Mikolič, V. (2004). *Jezik v zrcalu kultur*. Koper: Založba Annales.
- Mikolič, V. (2008). *Diskurzivna narava stereotipov in predsodkov ter soočanje z njimi v sodobni demokratični družbi*. Jezik in slovstvo 53/1. ZRS Koper. 67-77.
- Mladi in nasilje v šoli: zbrani prispevki z okrogle mize*. (2006). Ljubljana: Zavod EMMA.
- Novak, B. (2004). *Šola in otrokove pravice*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Počkar, M., Tavčar Krajnc, M. (2011). *Sociologija*. Ljubljana: DZS.
- Popper, K. R. (1988). *Strpnost in intelektualna odgovornost*. Nova revija VII/77 (september). Ljubljana. 1428-1435.
- Tomori, M. in drugi. (1998). *Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih*. Ljubljana: Psihiatrična klinika.
- Ule, M. (1994). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, M. (ur.). (1999). *Predsodki in diskriminacije*. Zbirka Alfa 1/99. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, M. (2000). *Sodobne identitete. V vrtincu diskurzov*. Ljubljana: ZPS.
- Ule, M. (2004). *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M. (2005). *Psihologija komuniciranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M. in Kuhar, M. (2002). *Sodobna mladina: izzivi sprememb*. V: Mihelj V. (ur.) *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, str.131. Maribor: Aristej.
- Weinberger, O. (1995). *Strpnost kot temeljni postulat človečnosti*. Razgledi 16 (1047), 30 (avgust).

7.2 Spletni viri

Amensty International: *Diskriminacija*. Dostopno na: <https://sola.amnesty.si/kaj-je-diskriminacija.html> > [Datum dostopa: 15. 11. 2020].

Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic, 2013. Dostopno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf [Datum dostopa: 25. 11. 2022].

Findeisen, D., 2012. *Stereotipi so za to, da nam ni treba nenehno razmišljati s svojo glavo*. Ljubljana: Delo d. o. o. Dostopno na: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/stereotipi-so-za-to-da-nam-ni-treba-nenehno-razmisljati-s-svojo-glavo.html> [Datum dostopa: 17. 11. 2022].

Gimnazijsko izobraževanje – interesne dejavnosti. Dostopno na: <http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2020/programi/index.htm> [Datum dostopa: 02. 01. 2023].

Kazenski zakonik (KZ), 2008. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> [Datum dostopa: 23. 12. 2022].

Lavrič, M. (2011). *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP - IDNo: MLA10. https://doi.org/10.17898/ADP_MLA10_V1 [Datum dostopa: 26. 12. 2022].

Lavrič, M. in Deželan, T. (2022). *Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji* [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP - IDNo: MLA20. https://doi.org/10.17898/ADP_MLA20_V1 [Datum dostopa: 26. 12. 2022].

Listina Evropske unije o temeljnih pravicah, 2000. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> [Datum dostopa: 26. 12. 2022].

Nielson, L. B. , 2002. *Subtle, Pervasive, Harmful: Racist and Sexist Remarks in Public as Hate Speech*. V *Journal of Social Issues* 58 (2). Dostopno na: <http://3.interscience.wiley.com/journal/118911222/abstract> [Datum dostopa: 26. 12. 2022].

Nižje poklicno izobraževanje – interesne dejavnosti. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/NPI/interesne_dejavnosti.htm [Datum dostopa: 02. 01. 2023].

Pettigrew, T., R., Tropp, L., 2005. *A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory*. [Elektronski vir]. Kalifornija in Boston: [T. K. Pettigrew, L. T. Tropp]. Dostopno na: http://www.iaccp.org/sites/default/files/pettigrew_tropp_2006_contact_theory_0.pdf [Datum dostopa: 26. 11. 2022].

Poklicno tehniško izobraževanje – interesne dejavnosti. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2014/programi/Pti/interesne_dejavnosti.htm [Datum dostopa: 02. 01. 2023].

Poskusimo sprejeti drugačnost, 2018. Dostopno na: https://www.mcdd.si/wp-content/uploads/2018/12/Poskusimo_sprejeti-druga%C4%8Dnost_Annemarija_R.pdf [Datum dostopa: 8. 11. 2022].

Raziskava EU Midis. Dostopno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2011/annual-report-2009> [Datum dostopa: 01. 01. 2023].

Raziskava EU Midis – The Roma. Dostopno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2009/eu-midis-data-focus-report-1-roma> [Datum dostopa: 01. 01. 2023].

- Raziskava Eurobarometra »Diskriminacija v Evropski uniji«. Dostopno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_08_2031 [Datum dostopa: 01. 01. 2023].
- Raziskava Eurobarometra o diskriminaciji v državah EU. Dostopno na: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251> [Datum dostopa: 01. 01. 2023].
- Raziskava LGBT mladi: Prebijmo molk v šolah. Dostopno na: <https://legebitra.si/2021/06/07/ob-izidu-koncnega-porocila-o-rezultatih-raziskave-o-stanju-v-solah-2019-lgbt-mladi-prebijmo-molk-v-solah/> [Datum dostopa: 26. 12. 2022].
- Raziskava o diskriminaciji na podlagi narodnosti, državljanstva, barve kože in religije. Dostopno na: <https://www.mirovni-institut.si/raziskava-o-diskriminaciji-na-podlagi-narodnosti-drzavljanstva-barve-koze-in-religije/> [Datum dostopa: 01. 01. 2023].
- Raziskava o integraciji državljanov tretjih držav v Sloveniji. Dostopno na: <http://www.inv.si/Dokumenti/dokumenti.aspx?iddoc=280&idmenu1=114&lang=slo> > [Datum dostopa: 01. 01. 2023].
- Raziskava o percepciji diskriminacije v Sloveniji. Dostopno na: <https://www.mqportal.si/leksikon-raznolikosti>) [Datum dostopa: 01. 01. 2023].
- Srednje poklicno izobraževanje – interesne dejavnosti. Dostopno na: http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2020/programi/interesne/interesne_SPI.htm [Datum dostopa: 02. 01. 2023].
- Srednje strokovno izobraževanje – interesne dejavnosti. Dostopno na: <http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2022/programi/interesne/interesneSSI.htm> [Datum dostopa: 02. 01. 2023].
- Testen, B., 2005. *Medvrstniško nasilje v osnovni šoli: stališča in izkušnje pedagoških delavcev*. Dostopno na: <https://repozitorij.upr.si/IzpisGradiva.php?id=6761&lang=eng&prip=rul:9174606:d4> [Datum dostopa: 17. 11. 2022].
- Toš, N., ured., *Vrednote v prehodu XIII. Slovenija v mednarodnih in medčasovnih primerjavah ISSP, ESS, SJM 2017-2020* (Zbirka E-Vrednote, FDV CJMMK 2021, ISBN 978-961-235-947-8 (PDF) [Datum dostopa: 28. 12. 2022].
- Ustava Republike Slovenije, 1991. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1#> [Datum dostopa: 25. 12. 2022].
- Vključujoče organizacije, 2021. Dostopno na: https://ljubljanapride.org/wp-content/uploads/2021/06/Vkljucujoce-organizacije_WEB.pdf [Datum dostopa: 26. 12. 2022].
- Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (ZUNEO), 2004. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3908> [Datum dostopa: 25. 12. 2022].
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR), 2013. Pravno informacijski sistem (b. d.) Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5944> [Datum dostopa: 25. 12. 2022].

8 PRILOGE

Vprašanja za intervju s šolsko svetovalno službo v gimnazijskem programu, v programu predšolska vzgoja - srednje strokovno izobraževanje in v osnovni šoli

1. Kultura vključujočnosti pomeni, da se osebe počutijo cenjene, slišane in spoštovane. Za otrokov občutek po varnosti je zelo pomembno spodbudno učno okolje. Kakšne izkušnje imate z nestrpnim, nesprejemajočim odnosom med dijaki v vaši šoli?
2. Kako se kot svetovalna delavka spopadate z odklonilnim negativnim mnenjem med dijaki, ki temelji na predsodkih, obsodbah, podcenjevanju, stereotipih, strahu, zamerah, zavisti, rasizmu, seksizmu in podobnem?
3. Opažate, da je sovražni govor med dijaki zelo razširjen?
4. Je bilo vedno tako, ali menite, da se z leti in generacijami to spreminja?
5. Pomemben vidik družbene izključenosti je soočanje s slabimi življenjskimi in zdravstvenimi razmerami v smislu prebivališča, prehrane, oblačil. Opažate to problematiko?
6. Dijaki, ki se čutijo izključeni, pogosto opustijo šolanje in so neuspešni v šoli. Je to pogost pojav?
7. Opažate, da se zaradi socialnega statusa nekateri dijaki ne odločajo za sodelovanje v družbenih, kulturnih in rekreacijskih aktivnostih? Kako na šoli poskrbite za takšne dijake?
8. Kako postopate ob pojavu čustvenih in psiholoških stisk dijakov zaradi občutka izključenosti iz skupnosti?
9. Bi rekli, da danes namesto sovraštva in odkritega nasilja do »drugačnih« sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem?
10. Ali menite, da se je medvrstniško nasilje v šolah zadnja leta povečalo?
11. Ali o problemu vrstniškega nasilja obvestite tudi starše ali se s tem problemom sami spopadete? Kako starši po navadi odreagirajo?
12. Standardi varnega in spodbudnega učnega okolja so zagotavljanje vključevanja, prepoved katerekoli oblike nasilja, spodbujanje medsebojnih dobrih odnosov in spoštljive komunikacije. Kaj bi bilo potrebno po vašem mnenju spremeniti ali izboljšati, da bodo mladi dobro ozaveščeni na tem področju?
13. Mislite, da je vzgojna vloga, ki jo ima izobraževalni sistem, ključna v procesu oblikovanja strpnih prepričanj o svetu pri mlajših generacijah ali, da so pomembnejši ostali dejavniki socializacije kot so družina, vrstniki in mediji?
14. Kako ustvariti šolsko okolje, v katerem je osebam z različnimi marginaliziranimi okoliščinami zagotovljena sprejetost in spoštovanje?
15. Kaj bi bilo potrebno spremeniti, da bi šolski sistem omogočal vidnost in sprejetost diskriminiranih posameznikov?

Vprašanja za intervju z igralko in performerko Lino Akif

1. Ste Mariborčanka, vaš oče prihaja iz Sudana, vaša mama pa iz Lendave. Ste se čutili kdaj izključeni iz družbe zaradi svoje barve kože?
2. Kakšnih predsodkov ste najpogosteje deležni, ker ne izgledate kot Slovenka?
3. So ljudje do vas zaradi barve kože kdaj nespoštljivi, uporabljajo sovražni govor, morda celo nasilni v javnosti?
4. Kako je bilo v vašem otroštvu? Ste kdaj občutili nesprejemanje s strani vrstnikov?
5. Ste občutili rasizem v šolskem sistemu?
6. So bolj izobraženi ljudje bolj strpni? Kakšne izkušnje imate?
7. So mladi ljudje bolj strpni?
8. Bi rekli, da danes namesto odkritega rasizma sedaj prevladuje ignoriranje, distanca, cinizem?
9. Kako se soočate z nenehno obremenjenostjo dokazovanja svoje nacionalne pripadnosti in identitete?
10. V performansu z naslovom Slovenski pasijon ste se povzpeli "na oltar slovenstva" – na Triglav, na hrbtu pa s seboj odnesli glavo kurenta in se s tem soočili z barvo svoje kože in s svojo slovenskostjo. Se kdaj čutite tujko v lastni domovini?
11. Kako bi opisali položaj dela v Sloveniji za temnopolte v gledališču?
12. Vaša barva kože vas hkrati naredi tudi posebno. Kakšno je vaše mnenje o medijih oz. medijskemu diskurzu glede rasizma?
13. Kako so stereotipizirane medijske reprezentacije škodljive za ljudi »izven kalupa«?
14. Kdo naj odigra pomembno vlogo pri oblikovanju strpnih prepričanj o svetu? Kako graditi družbo, ki bo namenila pozornost posameznikom in skupinam, ki so bile diskriminirane zaradi rase?

Vprašanja za intervju z radijsko voditeljico in humanitarko Ano Praznik

1. Na televiziji vodite oddajo Delovna akcija. Srečujete se s problematiko revščine in socialne izključenosti. V oddaji pomagate ljudem, ki si s svojimi prihodki ne morejo urediti prebivališč. Ste mnenja, da so ti ljudje izrinjeni iz družbe zaradi svojega družbenega statusa?
2. Pomemben vidik družbene izključenosti je soočanje s slabimi življenjskimi in zdravstvenimi razmerami v smislu prebivališča, prehrane, oblačil. Kako se družba sooča s tem pojavom? Smo solidarna družba?
3. Kakšnih predsodkov so najpogosteje deležni ljudje, katerim pomagate? Na kakšne načine jim lahko pomagate?
4. So mladi in bolj izobraženi ljudje bolj strpni?

5. Imate po delu z družinami še kakšne stike z njimi? Kakšne izkušnje o odnosih med ljudmi ste pridobili s to oddajo?
6. Kako to, da ste se odločili za humanitarna dela, ki jih opravljate?
7. So ljudje do vas zaradi narave vašega dela kdaj nespoštljivi, uporabljajo sovražni govor, morda celo nasilni v javnosti? Ali dobivate kakšne negativne komentarje? Katere skupine jih večinoma izražajo?
8. Otroci, ki se čutijo izključeni, pogosto opustijo šolanje ali so neuspešni v šoli. Opažate, da je to pogost pojav pri družinah, s katerimi se srečujete?
9. Opažate, da se zaradi socialnega statusa nekateri otroci ne odločajo za sodelovanje v družbenih, kulturnih in rekreacijskih aktivnostih?
10. Kako se revni posamezniki soočajo s čustvenimi in psihološkimi stiskami zaradi občutka izključenosti iz skupnosti?
11. Revni ljudje so pogosto prikazani negativno ali celo spregledani tudi v medijih. Kakšno je vaše mnenje o medijih oz. medijskemu diskurzu?
12. Kdo naj odigra pomembno vlogo pri oblikovanju strpnih prepričanj o svetu? Kako graditi družbo, ki bo namenila pozornost posameznikom in skupinam, ki so bile diskriminirane zaradi revščine, narodnosti, veroizpovedi ali rase?

Vprašanja za intervju z istospolno usmerjenim moškim

1. Ali ste se kdaj zaradi svoje spolne usmerjenosti počutili diskriminirano in ali se vam je zdelo, da nimate enakih možnosti kot drugi? Vas je to omejevalo na primer v šoli, pri zaposlitvi?
2. Katera osebna okoliščina menite, da je v družbi najbolj diskriminirana?
3. Ste se morda kdaj srečali s sovražnim govorom na račun homoseksualcev?
4. Kako bi opredelili svoj stik z medvrstniškim nasiljem?
5. Katere družbene skupine so izpostavljale vašo drugačnost?
6. Kako ste se soočili s predsodki?
7. Bi bili pripravljeni deliti kakšno vašo izkušnjo z diskriminacijo in izključevanjem?
8. Ali opažate, da je v slovenskem prostoru še vedno preveč nestrpnosti, homofobije in nesprejemanja homoseksualcev?
9. Ali menite, da so bolj izobraženi do homoseksualcev bolj strpni kot manj izobraženi?

Vprašanja za intervju z mladostnico muslimanske vere

1. Ste pripadnica muslimanske religije. Ste se kdaj počutili zapostavljeno ali bili izključeni? Je verska pripadnost pogosto razlog za diskriminacijo?
2. Se v slovenskem prostoru čuti islamofobija?
3. Menite, da predsodki o drugih religijah izvirajo iz družine iz primarne socializacije?
4. Kakšno vlogo odigrajo starši in njihova vzgoja?
5. Ali ste se kdaj počutili, da ne spadate med druge? Ste doživeli diskriminacijo oz. neenako obravnavo?
6. Kako je najbolje odreagirati v takšnih primerih?
7. Je razlog za predsodke nevednost ljudi in nepoznavanje drugih religij?
8. Strokovnjaki menijo, da diskriminacija omejuje svobodo ljudi. Vas je neenaka obravnava kdaj omejevala pri razvijanju sposobnosti?
9. Pravica do verske svobode in lastnega prepričanja je ena izmed temeljnih človekovih pravic, ali menite, da večina misli tako?
10. Se vam zdi, da mediji ustrezno prikažejo sliko drugačnega izražanja religioznosti ali preko njih dobimo le delne informacije?
11. Kaj menite o sovražnem govoru v naši družbi? Ste ga kdaj doživeli?
12. Ali menite, da so ljudje v Sloveniji dovolj ozaveščeni o drugih religijah?
13. Se vam zdi, da je veliko nestrpnosti v slovenski družbi?

Vprašanja za intervju s priseljenko iz Srbije

1. Ste priseljenka iz Srbije. Ste se kdaj počutili zapostavljeno ali bili izključeni? Je etnična pripadnost pogosto razlog za diskriminacijo?
2. Ali menite, da zaradi tega ker ste drugačne narodnosti, nimate enakih možnosti kot drugi? Na primer pri zaposlitvi ali kje drugje.
4. Ali ste kdaj zaradi svoje narodnosti imeli kakšno slabo izkušnjo? Na primer zasmehovanje, zbadanje, izključevanje?
5. Ste bili kdaj deležni ksenofobije, torej predsodkov proti osebam iz drugih držav in kultur? Ste morda kdaj zasledili sovražni govor na račun tujcev?
6. Ste se kdaj spopadali z diskriminacijo na podlagi svojega imena, naglasa, sovražnih šal na račun priseljencev?
7. Ste kdaj zasledili, da so mediji negativno ali selektivno poročali o tujcih v Sloveniji?
8. Se vam zdi, da si Slovenci želimo biti bolj strpni do tujcev ali smo brezbrizni do tega vprašanja?
9. Ali menite, da so bolj izobraženi do tujcev bolj strpni kot manj izobraženi?

Vprašanja za intervju s priseljencem iz Jordanije

1. Kaj vam je bilo najtežje, po tem ko ste se preselili v Slovenijo?
2. Ali menite, da zaradi tega ker ste drugačne narodnosti, nimate enakih možnosti kot drugi? Na primer pri zaposlitvi ali kje drugje.
3. Ste se kdaj počutili zapostavljeno?
4. Ali ste kdaj zaradi svoje narodnosti imeli kakšno slabo izkušnjo? Na primer zasmehovanje, zbadanje, izključevanje?
5. Ste bili kdaj deležni ksenofobije, torej predsodkov proti osebam iz drugih držav in kultur? Ste morda kdaj zasledili sovražni govor na račun tujcev?
6. Ste se kdaj spopadali z diskriminacijo na podlagi svojega imena, naglasa, sovražnih šal na račun priseljencev?
7. Ste kdaj zasledili, da so mediji negativno ali selektivno poročali o tujcih v Sloveniji?
8. Se vam zdi, da si Slovenci želimo biti bolj strpni do tujcev ali smo brezbrizni do tega vprašanja?
9. Ali menite, da so bolj izobraženi do tujcev bolj strpni kot manj izobraženi?

Vprašanja za intervju z mladostnico priseljenko v rejništvu

1. Si bila kdaj stigmatizirana zaradi tega, ker živiš v rejništvu? So te zaradi tega kdaj zasmehovali, zbadali ali izključevali?
2. Katere skupine so po tvojem mnenju najbolj diskriminirane v družbi?
3. Kako bi opredelila svoj stik z medvrstniškim nasiljem?
4. Katere skupine so izpostavljale tvojo drugačnost?
5. Kako je najbolje odreagirati v takšnih primerih?
6. Kaj meniš o sovražnem govoru v naši družbi? Si ga kdaj doživela?

Anketni vprašalnik

Pozdravljeni! Sem Katarina Mahmutović, dijakinja 2. letnika in pišem raziskovalno nalogo o grajenju kulture vključevanja. Prosim vas, da odkrito izpolnite vprašalnik. Anketa je anonimna, podatki bodo uporabljeni zgolj v raziskovalne namene. Vprašanja so delno uvedena z razlagami ključnih pojmov in so pretežno izbirnega tipa.

Q1- Spol:

- moški
- ženski

Q2- Starost v letih:

- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20

Q3- Kateri izobraževalni program obiskuješ?

- gimnazijski program
- srednje strokovno izobraževanje
- srednje poklicno izobraževanje
- osnovno šolo

Q4- Narodnost:

- slovenska
- hrvaška
- srbska
- bošnjaška
- drugo

Q5- Spolna usmerjenost:

- heteroseksualna- fizično razmerje s pripadnikom nasprotnega spola
- homoseksualna- fizično razmerje s pripadnikom enakega spola
- biseksualna- fizično razmerje s pripadnikom nasprotnega ali enakega spola
- drugo

Q6- Verska pripadnost:

- katoliška
- pravoslavna
- muslimanska
- protestantska
- drugo

Q7 - Nestrpnost je nesprejemajoč oziroma sovražen odnos do posameznika ali do skupine ljudi, do katerih imamo odklonilno negativno mnenje. Nestrpnost temelji na predsodkih, obsodbah, zamerah, zavisti, strahu, podcenjevanju, stereotipih, rasizmu, seksizmu in podobnem. Pojavlja se lahko v obliki nagovarjanja z žaljivkami, izogibanja, diskriminacije (neenakega obravnavanja) ali nasilja.

Q8- Si bil/a kdaj diskriminiran/a ali deležen/a predsodkov zaradi »drugačnosti«?

- da
- ne

Q8.1- *Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, nas zanima, na katerem področju si bil/a deležen/na diskriminacije.

- rasa (neenako obravnavanje in zapostavljanje zaradi barve kože)
- narodnost (neenako obravnavanje in zapostavljanje zaradi nacionalnosti, jezika)
- spolna usmerjenost (homofobne opazke)
- spol (seksistične izjave, seksualne ali pokroviteljske opazke)
- vera (neenako obravnavanje in zapostavljanje zaradi veroizpovedi)

Q8.2- *Če si na prejšnje vprašanje odgovoril/a z DA, nas zanima, ali si namesto odkritega sovraštva in odkritega nasilja doživel/a ignoriranje, distanco, cinizem?

- odkrito sovraštvo, odkrito nasilje
- ignoriranje, distanca, cinizem

Q9- So bolj izobraženi ljudje bolj strpni?

- da
- ne

Q10- Meniš, da je v slovenski družbi preveč sovražnega govora?

- da
- ne

Q11- Ali menite, da bi se v primeru pojava diskriminacije in nesprejemanja drugačnosti, bilo o tem mogoče odprto pogovoriti pri pouku v šoli?

- da, profesorji so odprti za iskren pogovor o vseh vrstah diskriminacije in nasilja.
- ne, saj se pri pouku tej problematiki ne posveča dovolj pozornosti.

Q12- Kako so po tvojem mnenju rasne, verske, narodne, istospolno usmerjene manjšine in tudi revni prikazani v medijih?

- so spregledani, o njih se ne poroča
- prikazani so negativno
- prikazani so pozitivno
- prikazani so realno
- novice o njih so prikazane šokantno

**Q13- Z družino se preseliš v nov kraj. Starši te prosijo, da povabiš na večerjo sosede, da se spoznate. S katerimi tremi bi najmanj rad/a sedel/a za skupno mizo?
(Obkljukaj tri)**

- s temnopolto osebo
- s priseljencem
- z muslimanom
- z judom
- z Romom
- z gejem
- z lezbijko
- s transspolno osebo
- z zdravljenim alkoholikom/narkomanom
- z invalidom
- z revežem